T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

PEYGAMBER SIFATLARININ SOSYO-PSİKOLOJİK TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ETÖZ

HAZIRLAYAN
Mustafa LALELİ

KONYA / 2007

ÖNSÖZ

Her dinin temel gerçekliklerinden birisi olarak, ilahi mesajın muhatabı kimliğiyle insan, yüklendiği sorumluluk açısından başıboş, manasız ve hedefsiz yaratılmamıştır. İnsanın dünyaya gönderilişinin mutlaka belirli bir gayesi ve onu mükemmel yaratanın, ondan istediği önemli bir vazifesi vardır. Yaratılanlar arasında, insanın eşsiz bir kabiliyet ve üstünlüğü dikkat çekicidir. Bu üstünlüğü ile insan, İslam'ın temel yaklaşımı itibariyle yüce bir gâye ve engin bir hikmete göre, yeryüzünde Allah'ın aziz bir misafiridir. Hayatın manasını kavramak isteyen her donanımlı ve erişkin insan, kendini, rabbini ve içinde yaşadığı âlemi sorgular. Nereden gelip nereye gittiğini, kendisinin nitelik ve niceliğini, varlığının gâye ve hikmetini anlamak ve bilmek ister. Çocukken dünyaya nasıl geldiğini sorduğu gibi, içinde-kalbinde hissettiği "ebediyet aşkını" ve "rabbinin nitelik ve niceliğini" de sorgular. Beş duyudan ayrı olarak, akıl ve sayısız hislerle donatılmış insanoğlu, dünyaya gelişinin belli bir gayesi ve hikmeti bulunduğunu dinlerden öğrenir.

Doğru din, gerçek rasullerden öğrenilir. Eğer bilgi doğru olmazsa, insanlar gerçeği öğrenemez. İnsan ve âlem ilişkisinde, en sağlıklı ve doğru koordinatları peygamberler temin etmiştir. Bazı Egoist bilimciler, bilimin doğru verilerini yanlış yorumlamış ve beşeriyeti bilim (ve evrim) adına yanıltmışlardır.

Peygamberlerin yüce sıfatları bunları daha yakından tanımamıza sebep oluyor ve bizi, ister istemez onlara inanmaya sevk ediyor. Çünkü, normal insanları yalana yönelten sebepler onlarda yoktur. Yalanın üç sebebi; menfaat, cürüm (suç), oyun ve eğlence için, insanlar, sayısız yalan söylerler. Peygamberler; menfaat, suç, oyun ve eğlence adına yalan söyleyemeyen, nihayetsiz vakar ve ciddiyet adamı olarak, doğru kimselerdir. Peygamberler, bu dünyaya gelişin anlamını doğru olarak açıklayan en üstün bilge kimselerdir.

Kaldı ki, sıradan insanlar bile, bu âlemin gereksiz, anlamsız bir tesâdüfle var olduğunu ve ölümle insanlığın yok olacağını iddia edemez. Bu sebeptendir ki, peygamberler bu gayenin insanlığa açıklanması için gönderilmiş ilahi tebliğciler ve elçilerdir. Nitekim ilk insan, aynı zamanda ilk nebî olup insan nesli olan oğul ve torunlarına yaratılış gayesini bildirmiş, dünyaya gönderiliş ve geliş hedefini tebliğ etmiştir.

İslam'a göre, tevhid inancının temeli, nübüvvetin sıdkına dayanır. Peygamberlere iman ve nübüvvet müessesesi sağlam olmadan iman olgusu gelişemez. Çünkü, Allah'a ve âhirete hakiki anlamda iman, ancak nebiler ve rasullerin mucizeleri, (meselâ Kur'ân) vasıtasıyla mümkündür.

Araştırmamızda İnsanlık Tarihi içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip peygamberlerin örnek karakter özellikleri olan sıfatlarını *(İsmet, Fetanet, Sıdk, Emanet, Tebliğ)* sosyo- psikolojik bir yaklaşımla incelemeye çalıştık.

Çalışmamız, giriş bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırma konusu ve metodu hakkında bilgiler verilmiş, araştırmada sosyo-psikolojik bir yaklaşım benimsediğinden "Sosyal Psikoloji" kavramının kısa bir izahı yapılmıştır. Birinci bölümde araştırmanın ana düşüncesini oluşturan temel kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümde sosyo-psikolojik açıdan peygamberliğin gerekliliği üzerinde durularak nübüvvetin fert ve toplum için önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin peygamberliğin gerekliliği noktasındaki beyanları dikkate alınmıştır. Üçüncü bölümde Kuran-ı Kerim'de yer alan karakter tahlilleri incelendikten sonra peygamber sıfatları, sosyo-psikolojik açıdan tahlil edilmiştir. Tahlillerde de araştırmanın hacmi düşünülerek bazı peygamberlerden örnekler verilerek ihtisar cihetine gidilmiştir. Sonuç kısmında ise araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında düzeltme tekniği, yol ve yöntem gösterici ilgileriyle emeği geçen ve çalışmalarım sırasında kıymetli yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ETÖZ Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa LALELİ

Konya-2007

İÇİNDEKİLER

III. BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN ÖRNEK KARAKTER ÖZELLİKLERİNİN (SIFATLARININ) SOSYO - PSİKOLOJİK BOYUTU

KISALTMALAR

age.	:	Adı Geçen Eser
AÜİF.	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DİB.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜ.	:	Erciyes Üniversitesi
Hz.	:	Hazreti
İÜEF.	:	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MEB.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
SÜ.	:	Selçuk Üniversitesi
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	:	Tahkik
ts.	:	Tarihsiz
vd.	:	Ve Diğerleri

GİRİŞ

İnsanlık var olduğu günden beri insanlar içinde yaşadığımız bu dünya da kendilerinden üstün gördükleri ve her şeye gücü yeten bir yaratıcıya inanmışlar ve içten bağlılık göstermişlerdir. Bu bağlanma, bazen kendiliğinden bir takım güçlere, bazen de Allah Teala'nın göndermiş olduğu elçilerle insanlara bildirdiği şeyler muvacehesinde bizzat Cenab-ı Hakk'ın kendisine olmuştur. Kısacası, din insan hayatında her zaman önemli bir yer tutmuş ve insanlığın gündeminde olmuştur. İnsanlık için bu kadar önemli ve vazgeçilmez olan din duygusu, bazen daha yüzeysel bazen de daha yoğun bir şekilde yaşanarak günümüze kadar gelmiştir.[1]

Bütün ilâhî dinler, Allah'a iman etmenin yanı sıra onun elçileri olan peygamberlere de inanma esası üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla bütün ilâhî din mensupları, inandıkları dinin esaslarını, ilâhî kaynaktan alıp kendilerine ulaştıran bir peygamber inancına sahiptirler. Nübüvvete yer vermeyen sadece akılla idrak edilebilecek bir Tanrı anlayışına dayanan inançlar sadece felsefi doktrinlerdir. Onlar da birer felsefî ekol olmaktan öteye geçememiştir. Batı felsefesinde doğup gelişen Deizm, sadece akılla idrak edilebilen bir Tanrı anlayışını kabul ederek peygamberliği ve onun ayrılmaz bir parçası olan vahyi reddetmiştir. İslam'ın önemli ve vazgeçilmez esaslarından biri olan nübüvvet inancı, Allah'a imandan sonra en üst kademeyi oluşturur.[2] Zira, peygamberlerin davası olan tevhid inancı, nebîliğin doğruluğu temeline dayanır.

Peygamber gönderilmesinden maksat, Allah ile kulları arasında elçilik yapmak, onun emir ve yasaklarını kullarına ulaştırıp Cenab-ı Hakkın emir ve nehiylerini, O'nun sevdiği ve sevmediği hususları insanlara anlatarak aydınlatmaktır. Durum böyle olunca, peygamber olan bir kimsenin, insanlara hal ve hareketlerinde, ahlak ve davranışlarında örnek teşkil etmesi için, elçiliğin doğal bir neticesi olarak da onlarla iç içe ve ayrıcalıksız bir konumda yaşaması gerekir.[3]

Peygamberler insanlık için dini olduğu kadar siyasi, ictimai bir rehberdir. Muhammed Abduh peygamberliği bu açıdan değerlendirerek onları insanlığın aklı olarak

---

[1] YAVUZ, Kerim, "Günümüzde Din Psikolojisi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.8, s. 253
[2] YAVUZ, Salih Sabri*, İslam Düşüncesinde Nübüvvet,* İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s. 31
[3] SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Kuran'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler* (Çev. S.Cebeci-B.Delice), Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul ts., s. 26

nitelendirmektedir. Ona göre aklın görevi, faydası ve gereği bir insan için ne kadar önemli ise insanlık için peygamberlerin görevi, faydası ve gereği de aynı derece de önemlidir.[4]

Biz, araştırmamızda bütün yönleriyle insanlığa örnek teşkil eden peygamberlerin üstün kişilik özellikleri olarak telakki edilen sıfatlarının, (ki biz bu sıfatları, Sıdk, Emânet, Fetânet, İsmet ve Tebliğ şeklinde beş grupta inceleyerek) ahlâki açıdan bireyin kişilik gelişimine etkisini ve toplumsal değişimde oynadığı rolü ele alıp işlemeye çalışacağız.

Toplum içinde ortaya çıkan karizmatik şahsiyetlerin, toplumsal değişimde önemli bir etken oldukları belirtilmelidir. Bilindiği gibi, liderlerin dünya tarihinin biçimlenmesinde çok büyük etkileri olmuştur. Sadece, peygamberler gibi büyük dini şahsiyetlere Julius Ceaser gibi askeri ve siyasal liderlere, İ. Newton gibi bilim ve felsefede yenilik getirenlere bakmak, bunun böyle olduğunu anlamak için yeterlidir.[5]

Bu noktadan hareketle, toplumsal değişimde önemli bir etken olan peygamberlerin her yönüyle insanları etkiledikleri bir gerçektir. Büyük halk kitlelerinin, sosyo-psikolojik bir yaklaşımla nasıl etkilendiği ve bunda peygamberlerin rolünün büyüklüğü aşikardır. Bu konunun, nebîlerin karizması ve sıfatları açısından incelenmesinin daha uygun olacağı düşüncesindeyiz. Ancak, peygamberlik konusunun bütün yönleriyle bu çalışmaya sığmayacağı da açık bir gerçektir.

Bu yüzden konumuza birtakım sınırlamalar getirdik. Şöyle ki, bütün ilâhî dinlerde muhakkak olan nübüvvet hadisesinin fert ve toplumu ilgilendiren yönleri üzerinde durduk. Araştırmayı, İslam öğretilerinin temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim'de ismen zikredilen yirmi beş peygamber ve Hz. Muhammed'in Hadis-i Şerifleri ile bunların çeşitli şekillerde tefsir ve yorumlarından yapılmış mukayeseli alıntılarla sınırladık. İnsan psikolojisi ve sosyal olaylar açısından çeşitli konuları irdeleyen kaynakların araştırmacılarının sosyo-psikolojik analiz sonucu belirttikleri görüş ve yorumlara yer verdik.

Kuşkusuz araştırılacak her konunun kendine has özellikleri olması itibariyle o konudaki bilimsel materyalin toplanması ve bunların işlenmesi farklılık gösterecektir. Din Psikolojisi yalnız teorik bir bilim olmadığı için insanın bilinçli halleri ve davranışları incelenirken uygulanan çeşitli metodlar, yararlanılan birçok teknikler olacaktır. Ayrıca Bedii Ziya Egemen'in de belirttiği gibi, Din Psikolojisi çalışmalarında istenilen bilgilerin

---

[4] GÖLCÜK, Şerafettin, *İslam Akaidi*, Esra Yayınları, Konya 1989, s. 127
[5] OKUMUŞ, Ejder*, Toplumsal Değişme ve Din,* İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 33

toplanması ve elde edilen bilgilerin işlenmesinde yararlanılacak metod ya da metodlar çalışma konusunun özellikleri ve çalışma ile hedeflenen gaye ve maksada göre belirlenmektedir.[6]

Konumuz olan peygamber sıfatlarının sosyo-psikolojik tahlilinde de bakış açısına göre çeşitli araştırma metodlarından faydalanmak mümkündür. Biz bu araştırmamızda daha ziyade İslam dininin iki temel kaynağı olan Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Hadis-i Şeriflerini esas almaya çalıştık. Bunun yanında konumuza katkıda bulunduğu oranda tali kaynaklara ve özellikle de dini psikoloji ve sosyoloji muhtevâlı konulardan istifade etmeğe çalıştık.

Bilimsel araştırmalarda dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de yapılacak olan araştırmada sonuçta varılmak istenen hedeflerin iyi bir şekilde belirlenip tespit edilmesidir. Bizim bu araştırmada hedefimiz tarihe damgasını vuran ve tarih yapan peygamberlerin örnek kişiliklerinin, özellikle ahlâki açıdan insan psikolojisi üzerindeki etkilerini ve sosyal hayatta meydana getirdikleri değişiklikleri sosyo-psikolojik bir yaklaşımla ele alıp incelemektir.

Allah'a ve onun yeryüzündeki tebliğcileri ve temsilcileri olan rasûller ve nebîler aracılığıyla tebliğ edilen dine, inanıp teslim olan kimseler, onların hayat tarzlarına uygun yaşamağa özen göstereceklerdir. Onların yolunda yürüyen her akıllı insan, meşru dairede istenilen ve arzu edilen birçok hayat standardı ve felsefesi bulacaktır. Bu amaçla yola çıktığımızda takip ettiğimiz metodlar büyük ölçüde yorumlama, örnek gösterme ve mukayesedir. Ayrıca nübüvvetin gerek ferdi gerekse sosyal yönü üzerinde tahliller yapmaya, fikirler yürütmeye ve birtakım sonuçlar çıkarmaya çalışırken de açıklama metodundan faydalandık.[7]

Araştırmamıza yaklaşımımızın sosyo-psikolojik olduğunu söylediğimize göre, bu bilim dalının ne olduğunu ve konuyu sosyal psikoloji yönden ele alışla ne yapılmak istendiğini kısaca açıklamak gerekmektedir.

Sosyal psikoloji toplumsal davranışın sistemli bir incelemesidir. Başka insanları nasıl algıladığımız, onların bize karşı nasıl tepki gösterdikleri, toplumsal durum ve ortamlarda

---

[6] EGEMEN, Bedii Ziya, *Din Psikolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1952, s. 24

[7] Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. ARMANER, Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, Ay yıldız Matbaası, Ankara 1980, s.41-47; EGEMEN, a.g.e, s.25-26; TOGAN, Ahmet Zeki Velidi, *Tarihte Usul,* Enderun Yayınları, İstanbul 1981, s.28-35

bulunmaktan nasıl etkilendiğimiz üzerinde durur. Kısaca bu alan insanlar arası bütün etkileşim alanlarını kapsar.[8]

Sosyal psikoloji toplum içinde ferdin bütünü ile konu edilmesidir. Siyaset, hukuk, iktisat ve din gibi sosyal disiplinlerin müesseseleri içinde ferdin yeri ve değeri incelenir. İnsanoğlunu tanımak için onun toplum içindeki tutku ve cazibelerini incelemek gerekir.[9]

Psikoloji, bireyin psikolojik yapısını ve bu yapının evrelerini incelerken, sosyoloji toplumsal yapı ve süreçleri inceler. Bireysel düzeyde güdülenme, öğrenme, algılama, kişilik, tutumlar gibi psikolojik olay ve süreçler; toplumsal düzeyde ise sosyal sınıf, tabakalaşma, örgütler, gruplar, kültür vb. olay ve süreçler ele alınmaktadır.

Bireysel sistemle psikolojinin, sosyal sistemle de sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal ilimlerin birinci derece ilgili olduğu açıktır. Sosyal Psikoloji ise özellikle psikoloji ve sosyolojiden türeyen ortak bir disiplindir. Sosyal Psikoloji bu şekilde bu iki ana bilimden sentezlenmiş daha yeni bir gelişme ve disiplin olup, iki farklı düzeydeki (bireysel-sosyal) olayların karşılıklı etkileşim sahasıdır. Bu nedenle sosyo-psikolojik ele alışta sosyal (sosyolojik) ya da bireysel (psikolojik) determinizme saplanmadan bu iki alanı birbiriyle ilişki halinde düşünmek gerekir.[10]

Bu nedenle nübüvvet konusu sadece bireysel yapı ve süreçler açısından ele alınırsa psikolojik bir indirgeme söz konusu olabilir. Çünkü insan toplum halinde yaşayan, toplumdan etkilenen ve toplumu etkileyen bir varlıktır.

Öyleyse herhangi bir durumu veya davranışı anlayabilmek için ferdin psikolojik özelliklerini bilmek kadar toplumsal yapı ve süreçleri ve bu yapının unsurlarını da göz önünde bulundurmak gerekir.

Bir disiplinde elde edilen bir bulgu geçerli genellemelere temel olabilecek nitelikteyse, başka disiplinlerdeki bulgular da bunu destekleyebilir. Bu şekilde disiplinler

---

[8] KRECH, D - CRUTCHFIELD, Richard S, *Sosyal Psikoloji*, (Çev. E. Güngör), 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 20-21; FREEDMAN, J. L - SEARS, David O - CARLSMITH, J.M., *Sosyal Psikoloji*, (Çev. A. Dönmez), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 15

[9] ETÖZ, Abdulkadir, *Kuran'da Sosyal Psikoloji*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1988, s. 1

[10] KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları*, Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları, Ankara 1972, s.2

arası bir yaklaşım mümkün olacaktır. Sosyal Psikoloji de zaten disiplinler arası bir çalışma sahasıdır.[11]

[11] KAĞITÇIBAŞI, a.g.e, s. 3

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL TANIMLAMALAR

I. Peygamber Kavramı

Yeryüzünde Allah'ın dinini tebliğ görevini yerine getiren kimseler için dilimizde çoğunlukla, "haber getiren" anlamındaki Farsça kökenli "peygamber" kelimesi kullanılır. Arapça'da peygamberi ifade eden kelimeler "nebî ve rasûl"dür. Kurumu ifade eden "peygamberlik" yerine de "nübüvvet" ve "risalet" mastarları kullanılmaktadır.

Peygamberlik; Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için içlerinden birini elçi olarak seçmesidir.[12] Nebî ve rasûl kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılsa da, Allah'ın kendisine vahy ederek tebliğe memur ettiği ve kendisine kitap ve yeni bir şeriat (din) verdiği kimselere rasûl; Allah'ın vahyettiğinden insanları haberdar eden, kendisine ait müstakil bir şeriatı olmayıp önceki bir şeriatla amel eden ve bunu insanlara izah eden kimseye de nebî denmiştir.[13] Kuran-ı Kerim'de rasûl aynı zamanda nebî sıfatıyla da anılmış[14] Hac suresinde ise nebî kelimesi rasûl kelimesine atfolunarak "Biz senden evvel hiçbir rasûl ve hiçbir nebî göndermedik ki…"[15] cümlesine benzer bir şekilde kullanılmıştır. Eğer rasûl ile nebî eş anlamlı olsaydı, belağatlı olan Allah'ın bu sözünde birbirine atfolunarak tekrar edilmeleri güzel olmazdı. Öyle ise bu atıf, rasûl ile nebî arasında farkın olduğuna delalet eder. Bu yüzden de Kad-ı Iyaz başta olmak üzere âlimlerin çoğunluğu "Her rasûl nebîdir fakat her nebî rasûl değildir" görüşünü benimsemişlerdir.[16]

Peygamberlik makamı, Allah'ın insanlığın hayır ve mutluluğu için ihdas ettiği ve sadece insana verdiği bir makamdır. Yaratan, "En güzel bir şekilde yarattım"[17] dediği ve yeryüzünde bulunan her şeyi emrine verdiği[18] insanı başıboş bırakmamış[19] yaratanını tanımasını ve kulluk görevini yerine getirmesini istemiştir.[20] Peygamberlik makamı,

---

[12] AHATLI, Erdinç, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği,* Değişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 8.
[13] BAHÇECİ, Muhittin, *Âyet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler,* İstanbul 1977, s. 70-71; GÖLCÜK, Şerafettin - TOPRAK, Süleyman, *KELAM*, 5. Baskı, Tekin Kitabevi, Konya 2001, s. 308.
[14] Meryem 19/51.
[15] El-Hac, 22/52.
[16] BAHÇECİ, a.g.e., s. 78-79.
[17] Tin, 95/4.
[18] Bakara, 2/29.
[19] Kıyame, 75/36.
[20] Zariyat, 51/56.

Allah'ın insanlığın hayır ve mutluluğu için ihdas ettiği ve sadece insana verdiği bir makamdır.

İnsan yaratanı'nı nasıl tanıyacak, O'na karşı olan görevlerini ve diğer sorumluluklarını nasıl yerine getirecektir? İnsanda var olan yetenekler ve sonradan kazanılan bilgiler bütün sorumluluklarını yerine getirmeye yetecek midir? Yüce Allah bu soruların cevaplarını tartışmaya açmadan insanlar arasından seçtiği peygamberleri ve onlara gönderdiği ilâhî buyruklarıyla insanoğlunun hayatına yön vermiştir. "Her ümmete bir peygamber gönderdik."[21] "İnsanların doğru hareket etmelerini temin için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik"[22] buyurarak en güzel bir şekilde yaratılan insanın, yaratılış amacına uygun bir yaşam tarzına sahip olabilmesinin esaslarını ortaya koymuştur.

Peygamberler bu göreve kendileri talip olmamış, ilâhî bir tercih ve irade ile elçiliğe bir lütuf olarak[23] memur kılınmışlardır. Hz. Peygamber'in vahye ilk muhatap olduğu anda "Ben okuma bilmem!" demesinden onun bu ağır sorumluluğu kabule hazır olmadığı anlamını da çıkarmak mümkündür.

İnsan, kötüye de iyiye de temayülü olan bir varlıktır.[24] İnsanın kötü davranışlardan alı konarak iradesini iyi yönde kullanılabilmesi için rehbere ihtiyaç vardır. Kendine yol gösterilmeyen, eğitilmeyen insanın "aşağıların aşağısına"[25] "hayvandan daha da aşağı bir seviyeye"[26] düşmesi ihtimali her an mevcuttur. İnsan yaratılışı esnasında melekler tarafından "fesat çıkarıcı ve kan dökücü"[27] olarak nitelendirilmişti. Ancak uyarılan, yol gösterilen ve eğitilen insan bu hatalara düşmeyecekti.

II. Peygamberlerin Ortak Özellikleri (Sıfatları)

Peygamberlerin şahsiyetleri biri diğerine aykırı olmayan ve birbirini tamamlayan beşer ve risalet şahsiyeti diye iki boyutta incelenebilir:

---

[21] Yunus, 10/47.
[22] Hadid, 57/25.
[23] Cuma, 62/4.
[24] Şems, 91/7-10.
[25] Tin, 95/5.
[26] Araf, 7/179.
[27] Bakara, 2/30.

İnsan olmaları nedeniyle doğmak, ölmek, yemek, içmek, gülmek, ağlamak vb. davranışlara sahiptirler. Eğer bu özelliklere sahip olmasalardı ve birer melek olsalardı[28] ya da tamamen mûcizevî bir hayat yaşasalardı, diğer insanlara örnek olmaları beklenemezdi.

Peygamberlik görevinin Allah'ın dilemesi ve seçmesiyle tevdi edilmesi, peygamberlerin tamamının vahye ulaşması[29], bir olan Allah'a inanmaya[30] ve ibadet etmeye[31] davet etmeleri, evrensel nitelikli ortak özellikleridir. İnsanlara rehberlik açısından aynı görevi ifa etmişler, birbirlerini yalanlamayıp tasdik etmişlerdir[32]

Her ne kadar baba oğul peygamber olmuşsa da, peygamberlik babadan oğla geçen bir kurum değildir.[33] Bu tamamen Yüce Allah'ın takdirindedir.[34] Peygamberler aralarından seçildikleri toplumun diliyle onlara ilâhî mesajı tebliğ etmişlerdir.[35] Peygamberlere iman açısından aralarında bir fark ve üstünlük yoktur.[36] Fakat Kuran-ı Kerim'de peygamberlerinin bir kısmının, kendilerine verilen nimetler açısından diğerlerinden üstün kılındığı bildirilmiştir.[37]

Buraya kadar sayılanlara ilave olarak peygamberlerde zorunlu olarak bulunması gerekli İsmet, Tebliğ, Emanet, Sıdk ve Fetanet diye isimlendirilen ortak özellikler (sıfatlar) vardır. Bunlar birey ve toplumu etkileyen ve peygambere inanmayı ve davetine icabet etmeyi gerekli kılan özelliklerdir.

Peygamberlerin ortak özelliklerinde ahlâki yön daima ön plandadır. Ahlak insanın bir nevi vitrinidir. Herhangi bir insan hakkında yapılan değerlendirmelerde ilk akla gelen ahlâki vasıflardır. Peygamberler ilâhî bir tercihle seçilmiş insanlar olduklarından, bir insanda bulunabilecek en mükemmel ahlâki özellikler onlarda toplanmıştır. Tezimizin de ana düşüncesini oluşturan bu özelliklere kısaca değinmek istiyoruz.

1- İsmet: Sözlükte men etme, yasaklama, koruma gibi anlamlara gelir. Arapça da onu yemekten men ettim, yalan söylemekten men ettim denirken bu ifadelerde men karşılığı olarak ismet kullanılır.

---

[28] Bakara, 2/151; Al-i İmran, 3/164; İsra, 17/90-95.
[29] Nisa, 4/164.
[30] Şura, 42/13.
[31] Enbiya, 21/25; Nahl, 16/36.
[32] Al-i İmran, 3/81.
[33] SÂBÛNİ, a.g.e., s. 13.
[34] En'am, 6/124.
[35] İbrahim, 14/4.
[36] Bakara, 3/136, 285.
[37] Bakara, 2/253.

Terim olarak ise Allah'ın peygamberlerini saf bir cevherden yaratması, bedeni faziletlerle onları yüceltmesi, kalplerini muhafaza altına alması, haram olan şeylerden koruması ve men etmesidir [38] şeklinde tarif edilmiştir. Akaid ve Kelam ile ilgili kaynaklarda ismet öğretisinin ne zaman ortaya çıktığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Akaid ve Kelam ile ilgili olarak kabul edilen ve Ebu Hanife'ye isnad edilen el-Fıkhu'l-Ekber adlı eserde peygamberlerin masum olduklarına dair kısa bir bilgi verilmekle yetinilmiştir.[39]

Nübüvvet konusunda ciddi bir tetkik yapan ve bu konuda fikir beyan eden Fazlurrahman, İsmet öğretisinin geç bir tarihte formüle edildiğini söyledikten sonra bu kavramı şöyle tarif etmektedir: "İsmet inancı ilâhî vahyi alan bir kimsenin özellikle ahlâki meselelerde ciddi bir hata işlemesinin beklenemeyeceği anlayışına dayanmaktadır." [40]

İsmet hata ve günahtan uzak ve temiz olmak demektir. Hata ve günahtan uzak ve temiz olma, bir meleğin uyarması veya engellemesi şeklinde midir? Yoksa peygamberlerin yaratılışları farklı olup onlarda günah işlememe ve hata yapmama imkanı mı? Vardır. Örneğin bir melek zina etmez. Bunun delili meleğin cinsi arzudan uzaklaştırılmış olmasıdır. Peygamberlerin günah ve hatadan arındırılmış olmaları ne özel bir meleğin uyarması veya engellemesi ne de yaratılışları gereği değildir. Kanaatimizce günahtan masumiyet kamil imandan doğan güçlü bir takvadır. Eğer ki bir insanı günahtan uzaklaştıran bir kudret olsa ya da onun günah işlemesini engelleyici daimi bir güç bulunsa onun günah işlemesi kendisi için bir olgunluk sayılmaz. Zira o engellenmiş karşı koyma gücü elinden alınmış bir insandır.[41]

Peygamberlerin masum olmalarını şöyle anlamak gerekir. Kendileri insanlığın bütün zaaf ve kuvvetlerini taşımalarına rağmen, kasten hiçbir günah işlemeye yeltenmeyecek kadar iradelerine hakim olup Allah'tan korkarlar. Vicdanları öylesine saf ve temizdir ki iç güdülerinin onları günaha itecek tüm isteklerine anında karşı koyabilirler. Kendilerini her zaman kontrol edebilecek güçtedirler.

---

[38] EL-ISFAHANİ, Rağıb, *El Mufredatu Elfaz'ul Kuran* (Thk. S. A. Davud), Darul Kalem, Beyrut 1412/1992, s. 570; SÂBÛNİ, a.g.e., s. 62.
[39] EBU HANİFE, *İmam Azam'ın Beş Eseri* (Çev. M. Öz), MÜİF. Yayınları, İstanbul 1992, s.73
[40] FAZLURRAHMAN, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu* (Çev. S. Akdemir), Ankara Okulu, Ankara 1995, s.79
[41] MUTAHHARİ, Murtaza, *Vahiy ve Nübüvvet* (Çev. Ü.Çetinkaya), Endişe Yayınları, Ankara 1990, s.22-23

Demek oluyor ki peygamberlerin günahtan korunmaları, onların içgüdüsel tabiatlarından sıyrılmış, benliklerini güçlendirmiş, ilâhî tatminkarlığa ulaşmış olmaları sonucu kendilerini her an Allah'ın huzurunda imiş gibi hissetmeleriyle oluşan bir iradeyle mümkün olmaktadır. Nitekim peygamberler de yaptıklarından hesaba çekilecek sorumlu şahıslardır.[42] Peygamberler birer uyarıcı olarak gönderildikleri toplumu kötü davranışlardan arındırmakla[43] görevlendirilmiş önderlerdir. Onlar ahlaken olumsuz kabul edilen davranışlarda bulunmazlar.[44] Kendisine söz ve davranışlarında, ahlak ve inançlarında uyulması gereken peygamberlerin gönderildiği toplum için üstün bir örnek teşkil ettiği, Allah'ın yüce hükmü ile Kuran'da sabit olunca onun bütün söz ve davranışlarının, inanç ve ahlakının Allah'ın emrine uygun olması, günah olan hususların da kendisinde bulunmaması gerekir.

Çünkü Allah Teâlâ ümmetlere peygamberlerine uymayı emretmiştir. Eğer peygamberler günah işleseydi, işledikleri günahları da hareketlerinin bir parçası olması dolayısıyla insanlar tarafından örnek alınırdı. Bu da apaçık bir tezat olurdu.[45]

İsmet vasfının gereğini, insanlar arasında sadece peygamberler yerine getirebilmiştir. Ancak bu sıfat bireyler üzerinde derin etkiler bıraktığından tarihte bu konuda farklı anlayışlara sahip gruplar oluşmuştur.[46] Peygamberlerin kötü davranışlardan ve yanlışlardan korunmaları peygamberlik öncesi ve sonrası içinde geçerlidir. Eğer peygamber yanlış bir harekete yönelmiş ise, Abese suresinin baş kısmında olduğu gibi uyarılmıştır.[47]

2-Tebliğ: Peygamberlerin Allah'tan aldıkları ilâhî mesajı insanlara bildirmeleridir.[48] Peygamberler tebliğde ne eksiltme ne de ilave yapamazlar.[49]

"Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan sen O'nun elçilik görevini yapmamış olursun"[50] ayetiyle tebliğ görevini yerine getirmek elçilik görevini yerine getirmekle eşdeğer kabul edilmiştir

---

[42] Araf,7/6
[43] Bakara, 2/151.
[44] Al-i İmran, 3/21-22; En'am, 6/19-20
[45] SÂBÛNİ, a.g.e., s. 63.
[46] Özellikle Kelâmî ekoller arasında zikredilen Şia'nın "İmamet" anlayışında peygamberden sonra geldiği kabul edilen imamlara bir anlamda İsmet sıfatı yani masumiyet verilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz, GÖLCÜK, TOPRAK, a.g.e., s. 34.
[47] Abese, 80/1-11.
[48] SÂBÛNİ, a.g.e., s. 52.
[49] Hakka, 69/44-47
[50] Maide, 5/67; Ayrıca bkz. Nur, 24/54

Peygamberler istisnasız bu en önemli görevi harfiyen yerine getirmiştir. Ne pahasına olursa olsun sorumlulukların bilinci içinde görevi yerine getirmek ahlâki erdemlerin en önemlisidir. İnsanın en büyük zaaflarından birisi, görevini yapmamak ya da aksatmaktır.

Bugün insanlar hayatın her cephesinde bu eksiklikleri yüzünden sorgulanmaktadır. Aile içi huzursuzluklardan, iş hayatındaki aksaklıklara, hatta insanlar arası ilişkilerin zedelenmesine varıncaya kadar pek çok olumsuzluklar, insanlarda görev bilincinin görev ahlakının yerleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa peygamberler, insanların önünde birer somut örnek olarak durmaktadır. Onlar ilahı mesajı, devirlerinin en zalim ve en acımasız bilinen ve maddi açıdan gücü elinde bulunduran insanlara tebliğ etmekten çekinmemişlerdir. Ancak apaçık düşmanlarına, karşı bile güzel sözlerle, yumuşak tavırla[51] yaklaşmışlar; ön şartlı düşüncelerden, art niyetli davranışlardan azami sakınmışlar, olağanüstü bir sabırla onları ikna etmeye çalışmışlardır. Şahıslarına yönelik haksızlıkları, affederlerken ilâhî mesajın gereklerini yerine getirmede asla taviz vermemişlerdir. Bu da onların hedefe ulaşmalarında önemli etkenlerden biri olmuştur.

3- Emanet: Kendisine güvenilmek güvenilir olmak demektir.[52] Peygamberlerin hepsi vahiy konusunda güvenilirdir. Onlar aşağıda vereceğimiz ayete uyarak Allah'ın emir ve yasaklarını ziyadesiz ve noksansız olarak tahrif ve tebdil etmeden insanlara bildirirler.

"O peygamberler Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ederler. Ondan korkarlar ve Allah'tan başka kimseden korkmazlardı. Hesap görücü olarak da Allah yeter."[53]

Din, peygamberde bulunan emanet vasfına diğer insanların da sahip olmasını şart koşmuş, inanç açısından, en alt tabakada zikredilen münafıklığın belirgin özelliklerinden birisinin güvenilir olmamak olduğunu insanlara bildirmiştir.[54]

Güvenilirlik, kendisine emanet edilenleri korumak ve sahibine ulaştırmak önemli bir ahlâki erdemdir. Emanet edilenler sadece bir eşya, ya da kıymetli bir şey olmayabilir.

Dostun bir dostuyla paylaştığı bir sır da emanettir. O yüzden toplumsal hayatın sağlıklı yürüyebilmesi bu ahlâki erdemin yaşatılmasıyla mümkün olacaktır. Toplumda güven bunalımı her türlü huzursuzluğun temelini teşkil eder.

---

[51] Taha, 20/44.
[52] SÂBÛNİ a.g.e., s. 50; GÖLCÜK, a.g.e., s. 137
[53] Ahzab, 33/39.
[54] Tevbe, 9/77.

Din böyle bir olumsuzluğa gidebilecek yolları kapatmak amacıyla, Cennetle ödüllendirilecek insanların özelliklerini sayarken emanete riayet vasfını da özellikle belirtmiştir.[55]

4- Sıdk: Peygamberler insanların en doğru en dürüst olanıdır. Doğruluk, dürüstlük sadakat bütün insanlar için aranan bir niteliktir; ancak bu sıfat peygamber için vaciptir zorunludur. Dolayısıyla peygamberlerin hiçbirinden şahsiyetini zedeleyecek bir şey sadır olmaz.[56]

Yalan hıyanet haksız olarak insanların malını yemek ve bunların dışındaki çirkin sıfatlar normal insana layık değildir. Kaldı ki Allah'a yaklaştırılmış ve Allah tarafından kendisine ikram edilmiş bir peygambere layık olsun.

Eğer peygamberler hakkında yalan caiz olmuş olsa idi, onların naklettikleri vahiy haberlerine itimat edilmezdi. Çünkü dünya işlerinde olduğu gibi kendi fikirlerinin mahsulü olan şeyleri Allah'a nispet etmiş olmaları ihtimal dahilinde olurdu ki peygamberler bundan yani yalandan masumdurlar.[57]

Zira peygamberimiz hakkında "Eğer o peygamber, bazı sözler uydurup bize isnad etmeye kalkışsaydı elbette biz onu kuvvetle yakalar ve ondan intikam alırdık. Sonra da muhakkak onun kalp damarlarını keserdik (boynunu vururduk) o vakit sizden hiçbir ana siperde olamazdınız…[58] Buyrulmaktadır.

Bu ayet Allah'a iftira edenlere müsamaha ruhsatı olmayan bir tehdit getiriyor. Bu tehdit kendisinden başka ihtimal olmayan bir hükmü yerleştirmek anlamına geliyor ki oda peygamberlerin tebliğ ettikleri şeylerde sıdk ve emanet ehli olmalarıdır.[59]

Bir diğer ayette Yüce Allah Hz. Peygambere dosdoğru olmasını[60] emretmektedir. Nitekim Hz Peygamber daha küçük yaşta iken cemiyette doğruluğu ve güvenilirliği ile şöhret bulmuştu. Hz. Muhammed cemiyete onun bir üyesi olarak katılmıştı. Fakat o günkü cemiyette insanlar babalarından dedelerinden devraldıkları hareket ve davranış kalıplarını

---

[55] Mü'minun, 23/8; Mearic, 70/32.
[56] SÂBÛNİ İ, a.g.e., s. 48; GÖLCÜK, a.g.e., s. 137; GÖLCÜK-TOPRAK, a.g.e., s. 345.
[57] SÂBÛNİ, a.g.e., s. 48.
[58] Hakka, 69/44-48.
[59] SÂBÛNİ, a.g.e., s. 49.
[60] Hud, 11/112.

uygulamakta, onların değerlerini paylaşmakta ve yaşatmakta son derece kararlıydılar. Bunların kendilerinden sonra evlatlarına intikali için tavizsiz bir tutum içindeydiler.[61]

Bütün bunlara rağmen, bu insanlar kendi hareket ve davranışlarını kabul etmeyen değerlerini paylaşmayan, aksine cemiyete yeni değerler teklif eden Hz. Muhammed'i doğru ve güvenilir manasına gelen "Emin" sıfatı ile tavsif ediyorlar, ona el- Emin diyorlardı.[62]

Onların söz ve davranışlarıyla çevrelerindekilere güven telkin etmeleri, ilâhî mesajın tebliğine en uygun zemini hazırlamış, peygamber olmazdan önce de özellikle bu vasıflarıyla tanınmaları peygamberliğin ilanını adeta kolaylaştırmıştır.

Demek ki peygamberler kendilerine vahyedilen emirleri tebliğ ederken onları açıklarken asla yalan söylemeyecek sonucu kendi aleyhine de olsa doğru konuşacaktır. Çünkü yalan söz insanlar arasındaki ilişkilere zarar vermekte, insanlar arasında itimadı zaafa uğrattığından cemiyette olması gereken dayanışmayı öldürmektedir. Doğru konuşmak önemli ahlâki bir davranıştır.

Ferdin, ailenin, toplumun ruhen sıhhatli olmasında gerçek mutluluğa ulaşmasında doğruluğun katkısı büyüktür. Peygamber hayatlarının en ince ayrıntılarında bile doğru konuşmuşlar ve bu özellikleriyle gönderilmiş oldukları toplumlara örnek olmuşlardır.

5- Fetanet: Zeki ve uyanık olmak demektir. Gönderilen her peygamber mutlaka kâmil bir akıl keskin bir zeka ve büyük bir sezgi gücüne (firâset) sahip olarak gönderilmiştir.[63]

Peygamberler zeki, akıllı ve hikmet sahibidirler. Bu aynı zamanda onlara verilen çok yönlü görevin gereğidir. Vahye muhatap olmak dağların bile kaldıramayacağı hatta parça parça olacağı[64] ağır bir sorumluluktur. Bu sorumluluk öncelikle peygamberlere tevdi edilmiştir. Bu görevi üstün bir zeka gücü sahibince ancak yerine getirilebilir. İnanmamak için direnen, hile ve tuzakta peygamberlere karşı çıkan insanlarla mücadele fetanet önemli bir vasıftır.

---

[61] İBN SAD, Muhammed , *et-Tabakatü'l Kübra*, Beyrut ts., C.I, s. 202.

[62] İBN SAD., a.g.e., C. I, s. 146; KÖKSAL, M. Asım, *Hz Muhammed ve İslamiyet (İslam Tarihi Mekke Devri),* Şamil Yayınevi, İstanbul 1981, C. I, s. 115-116; HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam* (Çev. S. Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul 1980, C. I, s. 32.

[63] SÂBÛNÎ, a.g.e., s. 55; GÖLCÜK – TOPRAK, a.g.e., s. 346; GÖLCÜK, a.g.e., s. 137

[64] Haşr, 59/21.

Kuran-ı Kerim'in muhatabı akıl sahibi insandır. Akıl sahibi olmak sorumlu olmayı da beraberinde getirmektedir. Akıl sahibi insanlar peygamberlerine hayatın her cephesiyle alakalı ya da vahiyde geçen hususlarla ilgili sorular yöneltmişler, kimi zaman münazara ve münakaşa etmişlerdir. Bütün bu ilişkilerde fetanet sahibi peygamberler muhataplarını ikna edecek, insaf sahibini tatmin edecek keskin zeka ve üstün sezgi gücünün eseri açıklamalar yapmışlardır.

Nitekim Kuran'da bu konuda pek çok örnek vardır. İlerleyen konularımızda daha detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz Hz. İbrahim'in putlar konusunda kavmiyle mücadelesi ve onlarla olan münazarası[65] ve Nemrud ile olan diyalogu[66] bunun bariz misalleridir.

III. Kişilik Kavramı

Kişilik (personality) teriminin yabancı dillerdeki ortak kökeni "persona" sözcüğüne dayanmaktadır. Persona sözcüğünün kaynak itibariyle asıl anlamı, Latin dilinde, tiyatro oyuncularının kullandığı "maske" den gelir.[67] Oyun sırasında yüz maskenin altında dolayısıyla konuşma ya da şarkılar maskenin içinden çıkıyordu. Böylece "person" sözcüğünün asıl anlamı "içinden tınlama" olan "per-sonare" sözcüğü ise bugünkü kişilik terimi hakkında az çok ipucu vermektedir. Ancak bu anlamda kişilik, bir ferdin dış görünümü ve diğer insanlara verdiği intibaları ifade etmektedir.[68] Davranışlarda ve olaylar karşısında pozisyon alışlarda somutlaşmasına rağmen dilimizin en soyut kavramlarından biri olan kişilik, hem halk arasında hem de psikologlar arasında birçok anlamda kullanılmıştır.

Birinin "çok kişilikli" olduğunu söylediğimizde kastettiğimiz şey çoğunlukla o bireyin sosyal etkililiği ve cazibesidir. Bazen de kişilik kelimesini bireyin en çarpıcı özelliğini betimlemede kullanırız. Bir kişiden söz ederken, "onun saldırgan bir kişiliğe" ya da "utangaç bir kişiliğe" ve yahut da "dindar bir kişiliğe" sahip olduğunu belirtebiliriz.[69]

---

[65] Enbiya, 21/51, 58, 67
[66] Bakara, 2/258
[67] YANBASTI, Gülgün, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1990, s. 9.
[68] YANBASTI,a.g.e., s. 9; ADASAL, Rasim, *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*, 3. Baskı, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul 1977, s. 879; KULA, Naci, *Kimlik ve Din*, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1993, s. 19-20.
[69] ATKINSON, Rita L.- Richard C.- HILGART,Ernest R., *Psikolojiye Giriş* (Çev. K. Atakay - M. Takay- A. Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul 1995, C. II, s. 523.

Psikologlar tarafından tanımlandığında kişilik kısaca "bir ferdi karakterize eden nispeten kalıcı ve ayırt edici duygu ve düşünce ve davranış özelliklerinin örüntüsüdür."[70] Ayrıca "kişilik, bir ferdin, emsalsizliğini yansıtır. Tutarlı ve süreklidir. Kişilik ve onun davranışlardaki yansıması, ferdin içinde mevcut olduğu varsayılan güçler ve eğilimler tarafından belirlenir".[71]

Bir aileye, sosyal bir muhite doğan insan yavrusunun kişilik oluşumunda doğuştan getirilen genetik faktörler ile çevresel şartların etkileşiminin büyük rolü vardır. Bireysel farklılıkların oluşmasına her iki unsur da ortaklaşa katılır.[72]

Bütün insanlar için hafıza ve algı kanunları aynıdır. Oysa kişilik bakımından insandan insana farklar görülmektedir.[73] Buna rağmen bazı psikologlar insanlarda bulunan ortak özelliklerden yola çıkarak çeşitli kişilik sınıflamaları yapmışlardır:

Çağdaş tipoloji teorisyenlerinin en meşhuru olan Kretschmer, kafanın yüzün ve bedenin çeşitli ölçülerini alarak insanları fiziksel yapıları bakımından Piknik tip, Atletik tip ve Astenik tip olmak üzere 3 kısma ayırmıştır. [74]

Bir süre insan kişiliğini beden yapısı ile değerlendirme eğilimi bir hayli rağbet görmüş, ancak yapılan objektif araştırmalar beden yapısı ile kişilik özellikleri arasında istatistik bakımından çok düşük bir bağlantı olduğunu ortaya çıkmıştır.[75]

Beden yapısı ve kişilik arasındaki bağlantı karşısında bazı psikologlar bedeni dikkate almadan sadece davranış özelliklerine göre insanları sınıflamayı denemişlerdir. Bunlar arasında en çok tanınmış olan Jung'dur. Kendisi insan kişiliklerini içe dönük ve dışa dönük olarak ikiye ayırmıştır. Bu sınıflamaya göre içe dönükler utangaç, çekingen, yalnız başına çalışmaktan hoşlanan münzevi tiplerdir. Bunlar özellikle duygusal çatışma durumunda kendi içlerine kapanırlar ve iç hayatları ile aşırı derecede ilgilenirler. Dışa dönükler toplumsal çalışmalardan hoşlanan atılgan kişilerdir. İlgileri dışa dönüktür ve duygusal problemlerini başkalarına açabilirler.[76]

---

[70] ÖZTABAĞ, Lütfi, *Psikolojide İlk Adım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 174; FROMM, Erich, *Kendini Savunan İnsan* (Çev. N. Aral) 4. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1994, s. 58
[71] KRAHE, Barbara, *Personality and Social Psychology*, London 1992, s. 10
[72] BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji,*13. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s.255
[73] ADASAL, a.g.e., s. 877
[74] BAYMUR, a.g.e, s.256-257
[75] CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, 2. Baskı,Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 416-417
[76] STEVENS, Anthony, *JUNG* (Çev. A.Yörükan), Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s.89

İslam dünyasında da kişilik teorileri ortaya koyan düşünürler bulunmaktadır. Bu düşünürlerden birisi olan İbn Rüşd dindar kişileri bazı tiplere ayırmanın mümkün olduğunu belirtmiştir.

“Rabbinin yoluna hikmetle güzel öğütle ve en güzel mücadele biçimi ile davet et” (Nahl 16/125) ayetini yorumlayan İbn Rüşd insanların bir sözü bir haberi tasdik bakımından üç sınıfa ayrıldıklarını ifade eder.

1) Hikemi Tip: Bazı insanların akıl ve düşünme melekesi en üst seviyededir. Bu sebepten bunlar bir hükmü kesin akli, ilmi ve felsefi delillere bağlı olarak tasdik etme eğilimi taşırlar.

2) Cedeli Tip: Bazı insanlarda bir hükmü karşılıklı tartışma sonucunda kabul ederler.

3) Hatabi ve İknai Tip: Bazı insanların duygu ve sezgi yönleri diğer melekelerinden daha fazla gelişmiştir. Bunlar vaaz ve nasihat yolu sözlerle dini hitap ve telkinlere dayalı olarak kolayca tasdik edebilirler.[77]

Kişiliği, insanın çeşitli özelliklerini dikkate alarak sınıflandıran bu tür yaklaşımlar söz konusu olsa da insanlar arasında bireysel farklılıkların olduğu bilinen gerçektir. Buradan hareketle “Ne kadar insan varsa o kadar kişilik vardır” dersek doğru bir tespitte bulunmuş oluruz. Aslında, insanı kendine inceleme alanı olarak belirleyen psikoloji, bir kişinin diğerleri ile olan ilişkileri ve ihtiyaçları bazı eğilimleri, alışkanlıkları ile ne tarzda hareket ettiğini, nasıl uyumlar gösterdiğini ve nihayet çocukluktan ergenliğe doğru bunların gelişmelerini incelerken kişiliği inceliyor demektir. Bir kişinin bir “ben” olarak görüldüğü ve sayıldığı en yüksek ruhsal fonksiyon ve ruh hayatının en üstün şekli olan şahsiyetin en esaslı vasıflarından biri bütünlüğü ve tıpkılığıdır. Bu bütünlüğün içine insanın fizik yapısı ve çizgileri, zekası, yetenekleri, duyguları, bilinç ve bilinç dışı elemanları, uyma davranışları girer. Bu nedenle ruh yapısı aynı zamanda bir şahsiyet psikolojisini teşkil eder.[78]

Kişilik kavramına ilişkin çeşitli görüş ve bilimsel düzeyde yapılan tanımlarda kaynak kişilerin iki belirgin yönü vurguladıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi “bireyin

---

[77] HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara 2003, s.162
[78] ADASAL, a.g.e., s. 877- 880.

kendisi ve iç dünyası", diğeri ise "bireyin dış dünyası ve dış dünya ile ilişkileri"dir. Kişiliğin açıklanmasında bireyin kendisi ve iç dünyasını vurgulayanlar, bireyin gerçekten ne yaptığına, davranış kalıplarına ağırlık verirler.

Kişiliğin açıklanmasında bireyin dış dünya ile olan ilişkilerine ağırlık verenler ise, bireyin dış dünyadaki başkaları üzerinde bıraktığı etkiye ve izlenimlere ağırlık vermektedirler.

Kişilik kavramını incelerken dikkati çeken bir başka husus da karakter ve mizaç kavramlarıdır. Adasal, kişilik tanımları yapılırken genellikle bu kavramın karakter ile karıştırıldığını ifade eder.[79]

Karakter terimini kişilikten ayran en önemli husus, karakter sözünün çoğunluk tarafından ahlaksal özellikleri anlatmak üzere kullanılmış olmasıdır. Karakter ilk yaşlardan itibaren sosyal yaşantılar sonunda bir takım değer yargılarının benimsenmesi ile gelişir. Benimsenen değer elbette kişiliğin bir yanını oluşturur. Bu bakımdan karakter sözünün kişilik ile ilişkisi vardır. Kişinin yaşadığı toplum içinde moral sorumluluklar yükleten tarzların ve davranışların topluluğuna karakter demek daha doğrudur. Bu manada kişilik, karakteri de içine alan daha kapsamlı bir terimdir. Mizaç ise günlük yaşantı içinde kişiye özgü oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesidir. Çabuk kızmak, sıkılmak, öfkelenmek, neşelenmek gibi bireylere göre değişen doğuştan gelen özelliklerdir. Buna göre mizaç da karakter gibi kişiliğin bütününü değil bir yanını ifade etmektedir [80]

Kişiliğin temelleri ilk beş altı yıl içinde ailede atılır. Her çocuk eninde sonunda kendine özgü bir kişilik geliştirir. İnsan, varlığının özünü ailesinden alır. Bu özü ailesinden gelen değerlerle geliştirir, biçimlendirir, yapılandırır. Tüm psikologların kişiliğin oluşmasında büyük etkisini vurguladıkları çocukluğun ilk yılları derin ve köklü aile ilişkileri içinde geçer. Bu nedenle Freud, yetişkin bir insanın kapasitelerini yetersizliklerini ve hastalıklarını çocukluk dönemi yaşantılarıyla açıklar.[81] Ancak Freud bu yaklaşımı ile ferdin bugününü maziye mahkum etmiştir. Ona göre yaşanılan an dün ile determine edilir.

---

[79] ADASAL, a.g.e., s. 879.
[80] BAYMUR, a.g.e., s. 252.
[81] FREUD, Sigmund, *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi* (Çev. E. Öndoğan), İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 1986, s. 30-34; FREUD, Sigmund, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* (Çev. S. BUDAK), Öteki Yayınları, Ankara 1994, s. 88-98

Kişide oluşan, kazanılan değerler, sosyal tutumlar o kişinin içinde yaşadığı toplumda biçim alır ve kişinin şahsiyetinde kendilerini gösterirler.

Bu açıdan şahsiyetin içinde gelişip serpildiği "sosyo-kültürel rahim"in önemi çok büyüktür. Sağlıklı bir insanın davranışları, onun dış ilişkilerinde toplumla etkileşiminde görülebilir. Aslında biz davranıştan söz ederken, toplumsal kişilikten (başkalarının gözlediği ve dinlediği "siz"; yani başkalarına sunduğunuz kendi hakkınızdaki görüşünüz) bahsetmekteyiz. [82]

Toplumsal kişilik kavramı içinde, anlam ifade eden hareketler ve üslup (tanışma örüntüleri, tavırlar, tutumlar ve daha birçok şey bulunur. Kişiliğin toplumsal yanı, başkaları tarafından gözlenebîlir ve ölçülebilir. Buna göre topluma bakan yönüyle kişilik, bir fertte genetik, psikolojik, ailesel ve sosyo-kültürel dokunun ortaklaşa eridiği, içerik unsurları toplum tarafından şekillenen, başkalarının siz dediği ayırt edici sürekli yinelenen nispeten kalıcı bir bendir.[83]

---

[82] FROMM, Erich, *Sağlıklı Toplum* (Çev. Y. Salman-Z. Tanrısever), Payel Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 93-96; FROMM, *Erich, Çağımızda Kişilik Sorunu* (Çev.Y. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993, s. 78

[83] ATKINSON ve ark, a.g.e., C. II, s. 523

II. BÖLÜM

SOSYO-PSİKOLOJİK AÇIDAN PEYGAMBERLİĞE OLAN İHTİYAÇ

I. İnsanın Yaratılışı Bakımından Peygamberlere Olan İhtiyaç

Yeryüzünde gelişen bütün olaylar incelendiğinde insanın evrenin merkezinde yer aldığı görülür. Dünya sahnesinde kendisine hep başrol verilen insan, bu rolünü tarih boyunca değişik zamanlarda ve yeni sahne düzenlemeleri ile tekrar oynayıp durmaktadır.

İnsanın mahiyeti nedir? Onu diğer canlılardan farklı kılan özellikleri nelerdir? Nasıl yaratılmış, bu günlere nasıl ulaşmıştır? Türünden sorular insanları hep meşgul etmiştir. İnsan kendi mahiyetini merak etmiş, kendisinin bilinmeyen yönlerini ve yeteneklerini çözümlemeye çalışmıştır.

İnsanın bütün özellikleri dikkate alınarak yapılan tanımda insan için; bilen, yapan, değerlerin sesini duyan, tavır takınan, önceden gören, konuşan, belirleyen, isteyen, özgür hareketleri olan, tarihsel olan, kendisini bir şeye veren, seven, sevilen, çalışan, eğiten, eğitilen, devlet Kuran, inanan, sanat ve tekniğin mimarı, biyolojik ve psikolojik bir yapıya sahip olan varlıktır" ifadeleri kullanılmıştır.[84]

Yüce Allah 'ın Kuran'da "Biz insanı en güzel şekilde yarattık"[85] şeklindeki ifadesi ve canlılar arasında ilâhî mesaja muhatap olarak seçilmesi, insanın kıymetine işaret eder. Gerçekte insan her şeyden üstündür. Onun dejenere olmasıyla medeniyetimizin güzelliği ve üzerinde yaşanılan kainat yok olup gidecektir.[86]

Varlıklar içerisinde almış olduğu yer ve rol gereği her görüş sahibinin önemini inkâr edemeyeceği insanın, İslam'a göre aslı topraktır. Cenâb-ı Hak insanı topraktan yarattığını Kuran'da şöyle beyan etmektedir: "Gerçekten biz insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık"[87]

İnsan kainatın bir parçası olmasının yanında, kainatta bulunmayan bir başka özelliğe sahiptir ki o da ruhtur. Nitekim Yüce Allah Kuran'da: "Rabbin meleklere; Ben balçıktan,

---

[84] MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *İnsan Felsefesi,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 13.
[85] Tin 95/4.
[86] CARREL, Alexis, *İnsan Denen Meçhul*, (Çev. R. Özden), Yağmur Yayınları, İstanbul 1973, s. 11.
[87] Hicr 15/26.

işlenebîlen kara topraktan bir insan yaratacağım, onu şekillendirip, ruhumdan üflediğimde ona secde edin"[88] buyurarak insanda bulunan ruhun varlığına işaret etmektedir.

Dolayısıyla insan alemin bir parçası olması hasebiyle maddi, Yüce Allah'ın kendisine ruhundan üflemesiyle de manevi bir yapıya sahip olmaktadır.

1- İnsanın Maddi Yapısı

Maddi ve manevi bir yapıyı bünyesinde bir arada bulunduran insanın Allah tarafından kendisine verilen halifelik görevini[89] yerine getirebilmesi için bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. İnsanı yaratan ve çok tabii olarak onu en iyi şekilde tanıyan Cenab-ı Hak ona bu görevini yerine getirebilmesi için gerekli olan bütün özellikleri de vermiştir.

Örneğin bir organizma olarak insan vücuduna baktığımız zaman dağılabilir bir maddeden mürekkep olduğu görürüz. Ama aynı vücut, bütün bunlarla beraber adeta çelikten yapılmışçasına uzun müddet dayanır. Yalnız dayanmakla kalmaz hiç durmadan dıştan gelen tehlikelerin de üstesinden gelir. Dünyanın değişen şartlarına öteki canlılara nazaran çok daha kolay uyum sağlar.[90] İnsan için, yaratılan organlardan işitme organı olan kulak ve görme organı olan göze Kuran-ı Kerim'de özellikle dikkat çekilmiştir. Zira dış dünyanın algılanmasında bu iki organ önemli bir görev üstlenmektedir. Çünkü bu iki organın yokluğu halinde diğerleri fazla bir anlam taşımazlar. Diğer üç duyu olan koklama, tatma ve dokunma duyuları ancak işitme ve görme ile birlikte dış dünyanın algılanmasında bir mana ifade ederler. Ayrıca kulağın bir diğer önemli vazifesi de vücutta dengeyi sağlamasıdır. Başımızı dik tutabilmemiz, ayakta durabilmemiz, oturmamız, yürümemiz ve benzeri bütün hareketlerimizin dengeli bir şekilde gerçekleşebilmesi kulaktaki denge mekanizmasının düzenli bir şekilde çalışmasına bağlıdır.[91]

Konuyla alakalı insana verilen özelliklerin en önemlilerinden birisi de dildir. Çünkü kelime ve semboller kullanamayan yani konuşma kabiliyetine sahip olmayan bir insanın düşünebilmesi mümkün değildir.

---

[88] Hicr. 15/28-29.
[89] Enam 6/65; Yunus 10/14.
[90] CARREL, a.g.e., s. 121.
[91] NUTKU, Mustafa - İSLAMOĞLU, Yusuf, *İnsan Vücudu,*Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1979,s.77

Çünkü insanı diğer canlılardan ayıran en büyük özellik semboller kullanabilme kabiliyetidir. Konuşan insan aynı zamanda bilen insandır. Dilin kullanılması beynin gelişmesine de büyük katkı sağlamaktadır.[92]

Aynı zamanda dil insanın sahip olduğu en kıymetli intibak mekanizmalarından birisidir. İnsanların birbirleriyle haberleşmeleri, birbirlerine istek ve kaygılarını anlatabilmeleri ancak dil ve birtakım rumuzlar vasıtasıyla mümkün olabilmektedir. Ayrıca dil kültürün gelecek kuşaklara aktarılmasında en önemli rolü oynamaktadır.[93]

Yüce Allah'ın maddi olarak insana verdiği önemli organlardan birisi de eldir. İnsana verilen el organı, onun düşündüklerini icraat safhasına geçirebilmesinde en önemli unsurdur. Yaratıcının bir şaheseri olan el hem hisseder hem de hareket eder. Zira el en kaba işlere olduğu kadar en nazik işlere de yatkındır. İnsana Cenab-ı Hak'ın bahşettiği nimetler şüphesiz yukarıda zikrettiklerimizle sınırlı değildir. Ancak biz bu özelliklerden daha fazla öneme haiz olduklarını düşündüklerimiz hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun gördük.

2- İnsanın Manevi (Ruhi) Yapısı

İnsanın maddi yapısının yanında bir de ruhi yapısı vardır. Ruh zâtın algı, idrak, öğrenme, muhakeme, tefekkür, hafıza bilgi, itikat, hayal gücü, duygu, heyecan, motivasyon, istekler ve çatışmalarının bulunduğu alandır. Bütün bunların ruha ait olduğuna dair bir ayet söz konusu değildir.

Ancak Kuran'da ruh kavramın geçtiği ayetler incelendiğinde bu kavramın can ve iç dünya manalarını karşıladığı görülür. Çoğunlukla zat anlamında kullanılan nefs bazen zâtın bir unsurunu ifade etmektedir ki işte bu unsura günlük dilde ruh denilmektedir. "Sonra ona biçim vermiş ve kendi ruhundan üflemiştir. Sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yaratmıştır (Secde 32/9)" ayetinde insana ruhun üflenmesiyle birlikte onun işitme görme ve bilme sahibi olduğuna dikkat çekilerek ruhun bilginin de kaynağı olduğu sonucu çıkarılabilir.

---

[92] AYDIN, a.g.e., s. 124.

[93] COLE, Luella - MORGAN, John J.B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi* (Çev. H.Vassaf), 3. Baskı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.315

Burada Allah'ın kendi ruhundan üflemesinden insana yaşamın esasını canlılığı vermesinin ötesinde ona akıl, kalp, anlayış, bilgi, kulluk bilinci ve ahlakî duyarlılığı ilham etmesini anlamak mümkündür.

Kuranda Hz. Peygambere hitaben "Böylelikle sana emrimizden bir ruh vahyettik. Sen Kitap nedir? İman nedir? Bilmezdin. Ancak kullarımızdan dilediğimizi onunla doğru yolu erdirdiğimiz bir nur yaptık (Şuara 42/52)" ayetinde ise ruh Kuran'dır.[94]

İşte insan sahip olduğu bu ruh sayesinde diğer canlılardan kesin çizgilerle ayrılmaktadır. İnsanla Allah arasındaki bağlantıyı sağlayan ruh bedene hayat vermenin yanında[95] onu bir binek vasıtası gibi kullanmakta ve istediği yöne sevk etmektedir. Bu manada bedene hakim olan ruhu Cenab-ı Hak bir takım özellikler vererek yaratmış ve sonuçta da insan ruhunu sahip olduğu bu özellikler nedeniyle bir takım eğilimler içerisinde bulundurmuştur. İşte ruh bu eğilimleri icra etmek için hakim olduğu bedeni çeşitli tutum ve davranışlara sürüklemektedir. Bu eğilimlere de içgüdü veya motiv denilmektedir.

Aslında güdü kavramının çeşitli tanımları yapılmış, bu kavrama bazı psikologlar güdü ve dürtü, bazıları içgüdü veya motiv demişlerdir.[96] Güdülerin hayvanlar için taşıdığı önem ve onların hayatlarına yön vermeleri daha belirgindir. Ama insan davranışlarında öğrenme ve bilginin önemi hiçbir şekilde göz ardı edilmemekle beraber, insanın sahip olduğu güdülerin de tesiri büyüktür. Nitekim güdünün bir tarifi de "insan davranışlarının doğmasını ve oluşmasını hazırlayan itici güç" şeklinde yapılmıştır.[97] Buradan anlaşılmaktadır ki ruhun sahip olduğu bir takım meyiller insan davranışına doğrudan yansımaktadır. İnsanda bulunan bu güdüler aslında birbirlerine son derece grift olmakla beraber, fizyolojik, ruhsal ve sosyal olmak üzere üç başlık altında incelenebîlir:

a) Fizyolojik Güdüler

Bunlar özellikle beden dokusunun canlı kalması için gereken fizyolojik nitelikteki ihtiyaçlardan meydana gelir. Bunlara açlık, susuzluk, oksijen eksikliği, lüzumsuz maddelerin bedenden atılması, dinlenme, uyuma, beden ısısını dengede tutma, cinsellik, etkinlik ve uyarılma ihtiyaçları örnek olarak gösterilebilir. Sözü geçen bu güdülerin hemen hepsi özellikle son üçü cinsellik, etkinlik, uyarılma ihtiyaçları baştan geçen yaşantılar

---

[94] ARDOĞAN, Recep, *Kuran ve Psikoloji*, İlkadım Yayınları, Ankara 1998, s. 20-22.
[95] ATEŞ, Süleyman, *İnsan ve İnsanüstü*, Dergah Yayınları, İstanbul 1985, s. 15.
[96] ÇAPLI, Orhan, *İnsanın İç Dünyası,* Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 12.
[97] ÇAPLI, a.g.e., s. 11.

dolayısıyla çeşitli sosyal güdülerin gelişmesine yol açar.[98] Bu güdüleri şu şekilde inceleyebiliriz:

1. Dinlenme ve Beslenme İhtiyacı

Gerek bedensel gerekse zihni etkinliklerden sonra vücutta enerji sarfiyatı sonucu yorgunluk hali meydana gelir. Her insanın yorgunluğa karşı dayanıklılığı farklı oluyorsa da neticede her türlü yorgunluk insanın dinlenmesini gerektirir.

Zira zihni ve bedeni çalışmalar sonucunda insanda dikkat, anlama, düşünme ve algılama gibi durumlarda zayıflama ve verimin azalması görülür. Organizmanın yeniden eski işlek durumuna dönebîlmesi için dinlenme bir ihtiyaç olarak belirir.

Psikologlar tarafından yapılan bazı denemelere göre bir şey yiyip içmeden 20 gün kadar yaşayabilen kimi hayvanların uykusuzluğa ancak 4-5 gün dayanabildikleri, bir süre sonra öldükleri görülmüştür. İnsanlar içinde durum bundan çok farklı değildir. Zira kimi uzmanlar hiçbir şey yemeden 6 hafta kadar yaşayabilen insanın uykusuzluğa ancak on gün kadar dayanabileceğini savunmaktadırlar.[99] Kuran-ı Kerim de bu gerçek şöyle dile getirilmektedir: "Deki, Eğer Allah üzerinize kıyamet gününe kadar aralıksız gündüzü devam ettirse kendisinde istirahat edeceğiniz bir geceyi size Allah'tan başka getirecek olan kimdir? Hala görmeyecek misiniz?"[100]

Kandaki besin maddelerinin azalması sonucu ortaya çıkan açlık duygusu ise ruhu doyurulma istikametinde sürükler. Fizyolojik bir ihtiyaç olan açlık güdüsü doyurulmadığı takdirde vücudu güçten düşürür ve neticede ruhi faaliyetlerin işleyişine de etkide bulunur. Bir zincirin iki halkasına benzeyen insanın bedensel yaşamıyla ruhsal yaşamının birisindeki bozukluk mutlaka diğerine de etkiler. İslam dininin de insana bu yönde yaklaşımı dikkat çekici olduğun burada özellikle değinmek istiyoruz.

Şöyle ki insana faydalı olabilecek bütün yiyecek ve içeceklerden faydalanmanın mübah kılınması hatta emredilmesi[101] insan sağlığını bozacak yiyecek ve içeceklerin kesin surette yasaklanması fakat kişinin yaşamsal fonksiyonlarının tehlikeye girmesi gibi zaruri

---

[98] BAYMUR, a.g.e., s. 70; ÇAPLI, a.g.e., s. 15.
[99] NECATİ, M. Osman, *Kuran ve Psikoloji* (Çev. H. Aydın), Fecr Yayınları, Ankara 1998, s. 34 ÇAPLI, age., 16-18.
[100] Kasas 28/72.
[101] Bakara 2/60, 168, 172; Âraf 7/160; Mü'minûn 23/21; Tâhâ 20/81.

hallerde ise yasak olan yiyecek ve içeceklerin kullanılmasına cevaz verilmiş olması[102] bunun bariz bir örneğidir.

2. Cinsellik İhtiyacı

Cinsellik güdüsü biyolojik bakımdan cinsin devamını sağlayan bir ilgi, sosyal bakımdan bir kişiyi diğer bir kişiye yönelten bir eğilim olarak tanımlanır. Buradan da anlaşılacağı üzere cinsellik güdüsü sosyal güdüler içerisinde mütalaa edilebilir. Yalnız genel olarak temelleri biyolojik olduğundan bu güdü fizyolojik güdüler içerisinde değerlendirilmektedir.[103]

Bu eğilim hayvan ya da insan olsun bütün canlılarda bulunur. En basit hayvanlarda ve bitkilerde bile erkek ve dişi hücreler yekdiğerine muhtaç oldukları için şuursuzca olsa dahi aralarında cinsel bir ilişkinin olduğuna hükmedilmektedir.[104] Cinsellik güdüsü insanın soyunu sürdürmesine yarayan yani neslin korunmasını hedef alan bir güdü olmakla birlikte ailenin buna bağlı olarak da toplumun oluşmasında bir yapı taşı olarak vazife görür. Tıpkı açlık ve susuzlukta olduğu cinsel güdü de organizmayı etkiler [105]

Bu güdünün vücuttaki alakalı bulunduğu organların bulüğ çağından önce çıkarılması halinde kızlarda yetişkin kadınlarda görülen karakteristik vasıfların yeterince gelişmemesine ve cinsiyetsiz bir fert meydana gelmesine, erkeklerinde erken yaşta hadımlaştırılması aynı sonucun doğmasına neden olur. İnsanlarda cinsi güdünün gerek şiddeti gerekse tatmin edilme istikameti, fertlere göre değişebilmekte ve bu farklılıkların oluşmasında fertlerin bünyeleri, sosyal ve kültürel çevre gibi faktörler etkili olabilmektedir.[106] Cinsel yaşamdaki bozukluklar insanın ruh ve beden yaşamını olumsuz olarak etkilediği gibi ruh ya da beden yaşamındaki düzensizlik ve rahatsızlıklar da cinsel yaşamı olumsuz bir yönde etkileyebilmektedir.[107]

Biyolojik temelli bir güdü olduğu çoğu psikologlarca kabul edilen cinsellik güdüsü aynı temele dayanan diğer güdülerden de birtakım farklılıklar gösterir. Şöyle ki; uzun süre aç ve susuz kalan bir kimse ölür fakat uzun süre cinsel faaliyette bulunmayan bir kimse

---

[102] Bakara 2/173; Maide 5/90.
[103] BAYMUR, a.g.e., s. 70-72.
[104] ALAATTİN, İbrahim, *Çocuk Ruhu*, Muallim Mektebi Kitapları, İstanbul 1929, s. 365-366.
[105] ÇAPLI, a.g.e., s. 20.
[106] MUNN, Norman L., *Psikoloji ''İnsan İntibakının Esasları* (Çev. N. Tendar), 3.Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1968,C.II, s. 38
[107] ÇAPLI, a.g.e., s. 21.

ölmez. Öte yandan insan açlık ve susuzluk duygusunu isteyerek çok az ya da hiç çoğaltamazken cinsellik güdüsünü etkileyen uyarıcı sayısının daha geniş bir yelpazeyi oluşturduğunu görmekteyiz.[108]

Yine cinsi içgüdü susamak ve acıkmak güdülerine benzemekle beraber, mahrumiyeti onlara göre daha az ızdıraplı fakat tahayyül ettirdiği duygular daha şiddetli ve uyandırdığı arzular daha kuvvetlidir.

Bundan dolayıdır ki, cinsi ihtiyaç fiilen mevcut olmadığı mesela yaşla zail olmuş bulunduğu halde cinsi arzu devam edebilir. Halbuki insan doymuş veya suya kanmış olduğu zaman açlık ve susuzluk arzusu duymamaktadır.[109]

İslam'ın cinsiyet konusuna bakışı da son derece olumludur. Şöyle ki; insan fıtratına uygun ve belli kayıtlar altına alınarak cinsi münasebete müsaade edilmiştir.[110]

b) Ruhsal Güdüler

Ruhsal güdüler son derece karmaşık ve birbirine girift olmakla beraber sayıları oldukça fazladır. Biz burada bunlardan önemli gördüklerimize kısaca temas edeceğiz.

1. Bağlanma ve İnanma İhtiyacı

İnsan tabiatının değişmeyen ve zorunlu olan kısmı yalnızca fizyolojik olarak şartlandırılmış ihtiyaçlar değildir. Aynı zamanda köklerini bedeni süreçlerden değil de insani hayat tarzı ve mahiyetinden alan ve aynı derecede zorunlu olan diğer bir kısmı daha vardır ki, o da kendi dışındaki şeylere bağlanma ve yalnızlıktan kaçma ihtiyacıdır.[111] İnanma özelliği, insan hayatının diğer özellikleri gibi temelini varlık yapısında bulur. Eğer inanma insanın yapıp etmelerinin dışına atılırsa o zaman inanmaya dayanan insan olmanın varlık yapısına ait olan "birlikte yaşama" da keşmekeşliğe dönüşür. İnanma insanın önemli bir varlık şartıdır. Bilgide dahi inanma payı mevcuttur. İnanma bilgiyi bilgi de inanmayı etkiler.[112]

---

[108] CÜCELOĞLU, a.g.e, s. 245.
[109] ALAATTİN, a.g.e., s. 366-367
[110] Mearic, 70/29-30; Mü'minun, 23/5-6; Maide, 5/5-6; Bakara 2/222.
[111] YAVUZ, Kerim, "Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar", *AÜİF. Dergisi*, Ankara 1999, Özel Sayı, s. 57
[112] MENGÜŞOĞLU, a.g.e., s. 13

İnsanda doğuştan potansiyel olarak var olan en önemli niteliklerden birisi de hakikat arayışıdır. Hakikat arayışı veya arzusu, benliğin filizlendiği ilk yıllardan itibaren çok sınırlı ve tamamen somut var oluşa yönelik olmasına karşın ilerleyen yaşla birlikte gittikçe, güç kazanan en esaslı eğilimlerden birisidir. Hakikat arayışı düşünce, tutum ve davranışları belirleyen en güçlü güdülerden biridir. İnsan öteden beri kesin bilgiye ulaşma çabasında olmuştur. Bu amaçla kimi zaman felsefeye, kimi zaman sanata, metafiziğe veya dine sarılmıştır. Hakikatin bilgisine ulaşmayı ifade eden bu süreçte insanın temel hedefi belirsizlikten kurtulup hayattaki konumunu tayin etmek ve varlığı anlamlandırma ihtiyacını gidermektir. İnsan karşılaştığı her olay veya nesneye doğru yanlış bilinçli ya da bilinçsizce bir anlam yükler. Zihnin temel işlevlerinden birisi varlığı anlaşılır kılmak ve tanımlamaktır.[113]

Hakikat arayışı sürecinde insan en ciddi adımı, kendini ve var oluşunu sorguladığı zaman atmaktadır. Hayat nedir? Hayatın anlamı, amacı veya hedefi var mıdır? Dünya niçin yaratılmıştır? Ölüm nedir? Ölümden sonra ne olacak? Ben kimim, neyim, niçin varım nereden geldim, nereye gidiyorum? Bunca ızdırap keder ve acı ne diye vardır? İyilik doğruluk dürüstlük ne işe yarayacak? İnsan ile dünya arasındaki ilişkinin aslı esası nedir? Kainat, dünya, hayat, tanrı insan ile ilgili zihinsel gelişimde ortaya çıkan ve çoğu zaman gerginlik yaratan bu tarz sorular, var oluşsal sorgulama ile ifade edilebilecek önemli bir ihtiyaca işaret eder. Gerek hakikat arayışı noktasında ve gerekse varoluşsal sorulara cevap bulma arayışında insan içine düşmüş olduğu gerginlikten kurtulmak amacıyla bazen bilime, bazen ideolojileri veya sistematik olmayan düşüncelere ya da dinin mesajlarına kulak vermiş, çözüm aramıştır. Ancak ne bilim ve ne de fikir ve ideolojiler onun bu arayışını yeterince tatmin edebilmiş değildir. Özellikle aşkınlık ve insan ötesi bilgiler konusunda her ikisi de tabiatları gereği telafi edilemez eksikliklere sahiptir. Buna karşın dinin bu konularda söyleyeceği insanları tatmin eden pek çok şey vardır.[114]

İnsanın her türlü huzursuzluklardan ve endişelerden kurtulabilmesi için kuvvetli bir inanca sahip olması gerekir. İnanç insan için huzur ve güvenin kaynağıdır. İnanç insan için huzur ve güvenin bir kaynağıdır. İnanç insanın başta gelen bir ihtiyacıdır.[115]

---

[113] BAHADIR, Abdülkerim, *Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Bursa 1999, s. 3
[114] BAHADIR, a.g.e., s. 4-5
[115] PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Sönmez Matbaa ve Yayıncılık, Samsun 1993, s. 46.

İnanma ve bağlanma yaratılışla insanın ruhunda bulunmakla birlikte insanın subjektif olarak kendi şuuruna varması yani kendisini tabiattaki diğer varlıklardan ayrı bir varlık olarak hissetmesiyle daha da şiddetlenir.

Çünkü bu bilinçle çok belirsiz bir şekilde de olsa ölümden, hastalıktan ve benzeri şeylerden haberdar olan insan, ister istemez kendi önemsizliğini kâinata ve kendisi dışındaki varlıklara nazaran küçüklüğünü ve güçsüzlüğünü hisseder.

Bir yere ait olmadıkça hayatına yön verebilecek bir sisteme bağlanmadıkça, şüpheler içerisinde kalır ve bu şüpheler eninde sonunda yaşama gücünü felçe uğratır.[116]

İnsandaki bu inanma ve neticede bağlanma ihtiyacı değişik istikametlerde seyretmiş, kimi zaman insanlar tabiat güçlerine, güneşe, aya, ateşe ve benzeri şeylere inanmışlar ve onlara bağlılıklarını göstermek için birtakım ibadetlerde bulunmuşlar[117] ama hiçbir zaman yapılarındaki bu temayülü söküp atamamışlardır. Çünkü ruhun içinde, ta derinliklerinde hiçbir zaman korumayan bir iman kaynağı vardır. Eğer her türlü bağlardan kurtulmuş bir ruh bulunsaydı mutlaka o da şeyler bulur, onlara bağlanır ve fıtratındaki bu bağlılık temayülünü böylece tatmin ederdi.[118]

İslâm'a göre de din duygusu fıtri bir duygu olarak kabul edilmiştir. Nitekim Cenab-ı Hak Kuran-ı Kerim'de mealen: "Öyleyse yüzünü tevhide inanmış olarak dine, Allah'ın fıtratına çevir ki o, insanları bu fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratmasında hiçbir değişiklik yoktur. Doğru din budur ama insanların çoğu bilmezler"[119] buyurmaktadır.

Bu ayette insanın tevhid dinine yönelmesinin, yaratanını bilmesi ve ikrar etmesinin fıtrî olduğunu söylenirken Allah katından arıya bal yapmanın vahiy edilmesi[120] gibi bir Allah inancının biyolojik olarak fıtrî olduğunu savunamıyoruz. Böyle olsa hiçbir ateistin olmaması gerekirdi.[121] Buna karşın insan tevhit inancından bütünüyle kopuk değildir. O'na tevazu ile boyun eğmeye iten duygusal bir motiv vardır.[122]

---

[116] KUTUP, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler,* (Çev. B. Karlığa), 4.Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 1987, s. 161.
[117] PEKER, Hüseyin, "İman-İbadet İlişkisi", Din Öğretimi Dergisi, Ankara 1989, S.19, s. 41-47, SONGAR, AYHAN, *İnsan ve Din*, D.İ.B. Yayınları, Ankara 1990, s. 52
[118] KUTUP, a.g.e., s. 159.
[119] Rum 30/30.
[120] Nahl, 16/68-9.
[121] YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, DİB. Yayınları, Ankara 1987, s. 108.
[122] ARDOĞAN, a.g.e., s. 28.

Kuran'da insanların Allah'ın Rabliğini ikrar etmeleri kendilerine şahit tutulması ve onlardan misak alınması şeklinde onların tevhidle bağlantısı canlı bir tablo halinde anlatılır ki fıtratın mahiyeti bu tabloda ortaya çıkar: "Hani Rabbin âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış (çıkarmış) ve onları kendilerine şahit tutmuştu:

"Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet Rabbimizsin demişlerdi. (Öyle ki) kıyamet gününde 'Böyle bir şeyden haberimiz yoktu ya da daha önce atalarımız şirk koşmuştu, biz de arkalarından gelen bir nesildik; bizleri batıla sapanların yaptıkları sebebiyle mi helak edeceksin? 'Demeyesiniz".[123]

Bağlanma duygusundan farksız olan dini duygu, sonlunun sonsuza yani Allah'a yönelmesi ve ona teslim olmasıyla sonuçlanır.

2. Güvenlik İhtiyacı

İnanma ve bağlanma güdüsünün yanında insanın pek çok tabii meyilleri daha vardır. Örneğin güven duygusu da insanın yaratılışıyla getirdiği duygulardandır. Öyle ki dünyaya geldiğinde son derece âciz bir varlık olan insanın ayakta durabilmesi ve hayatını devam ettirebilmesi için bu duyguya son derece ihtiyacı vardır. Çünkü güvensizlik duygusu insanı psikolojik olarak umutsuzluk ve karamsarlığa iterken, sosyal olarak da başkalarıyla ilişki kurmasını zorlaştırmaktadır.[124] Can güvenliği (yaşama isteği) ekonomik güvenlik, sosyal güvenlik ve benzeri gibi güvenlik ihtiyaçlarının yanında insanda bir de yüce değerlere güvenme ihtiyacı da vardır. [125]

3. Diğer Ruhsal Güdüler

İnsanın bu değindiğimiz özelliklerinin yanında pek çok tabii meyilleri daha vardır. Mesela aceleci olmak özelliği insanın doğuştan getirdiği özelliklerinden birisidir. Nitekim Kurân-ı Kerim de "İnsan aceleci olarak yaratılmıştır…"[126] ayeti ile buna dikkat çekilmiştir. İnsan bu özelliğinden dolayı gözünü içinde bulunduğu anın ötesine dikerek geleceğini

---

[123] Araf 7/172-173.
[124] ÇAPLI, a.g.e., s. 25.
[125] BAYMUR, a.g.e., s. 71; SORENSON, Herbert, Eğitim Psikolojisi, (Çev. G. Yazgan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 82-84.
[126] Enbiya 21/137.

kucaklamak ister. Aklına gelen her şeyi hemen yapmak ister ve zararına dahi olsa kendisine vaat edilen şeylerin hemen gelip çatmasını ister.[127]

Haset duygusu da insanda yaratılışı icabı bulunan duygulardandır. Öyle ki haset eden kişi daima üzüntü, endişe ve sıkıntı halindedir. Çünkü o hiçbir zaman bir kimseye gelen nimetten uzak olamaz. Devamlı etrafındakileri takip ederek onların işlerinin kendisinin gibi olmasını isteyerek daima sıkıntı içerisinde bulunurken istediği, olmayınca da kendisini üzüntü içerisinde bulur.[128]

Kuran-ı Kerim'de de pek çok yerde bu duyguya işaret edilir. Mesela; "Ehl-i Kitaptan" birçoğu kendilerine Hak besbelli olduktan sonra, kendi nefislerinin hasediyle sizi imanınızdan sonra tekrar küfre döndürmek isterler… "[129] buyrularak bu duyguya dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda insanın bir özelliği de kendini beğenme meylinin bulunmasıdır. Her insan çevresindeki insanların beğenisi kazanmak ve kendisini onlara kabul ettirmek ister. Bunu yaparken de kendisini bazı üstün özelliklere sahip bir şekilde göstermeye çalışır. Bunun sonucunda insan daha gösterişi hedef alan bir takım gereksiz işler yapmaya, sadece başkalarının kendisi hakkında verecekleri kararları düşünmeye bir taraftan da etrafındakileri düşünmeye, bir taraftan da etrafındakileri küçük görmeye ve neticede de gerçeklerden uzaklaşmaya sürüklenir.[130] İslam'da bu manaya gelen riya, kibir ve gösteriş gibi insanın realiteden uzaklaştıran şeyler kesinlikle yasaklanmış[131]

c) Sosyal Güdüler

1. Bir arada Yaşamak

İnsan için içtimai bir hayat yaşamak tabii bir ihtiyaçtır.[132] Aslında bu ihtiyaç fıtri olmakla beraber hayat şartlarının zorlamasının da bunda büyük fonksiyonu vardır.[133] Çünkü insan hayatını devam ettirebilmek için en basit bir beslenme olayında bile başkalarına muhtaçtır. Yine insan kendisini koruyabilmesi için kendi cinsinden başkalarına ihtiyaç duyar. Kendilerini savunmak hususunda hayvanlar insanlardan çok daha üstündür.

---

127 KUTUP, Seyid, *Fi Zila'lil – Kur'ân,* (Çev. M.E. Savaş – İ. H. Şengüler- B. Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul-t.s. , C.X, s. 133.
128 GAZALÎ, Muhammed b. Muhammed, *Kimya-ı Saadet*, (Çev. A. F. Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul 1981, s. 457-458.
129 Nisa, 3/154.
130 ADLER, Alfred, *İnsanı Tanıma*, (Çev. K. Şipal), Say Yayınları, İstanbul 1992, s. 213-214.
131 Lokman 31/18; Hadîd 57/23; Mâûn 107/4-6.
132 GUİLLAME, Paul, *Ruhbilim* (Çev. R. Şemin), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1945, s. 53.
133 ÇAPLI, a.g.e., s. 33.

Ama fikri olarak hayvanlardan çok daha üstün olar insan hayvanlardaki bu fiziki güçten çok daha kuvvetli muktedir olmakla birlikte bunları yapmak ve kullanmak tek bir insanın harcı değildir.[134]

Ayrıca sosyal hayat insanın soyunun devamı için de gereklidir. Çünkü ancak üreme sonucunda hasıl olacak bu durum en azından bir erkekle bir kadının birleşmesi ve bu birliği devam ettirmelerini zaruri kılar. Dolayısıyla insanlar hayatın zorluklarını yenmek konusunda işbirliğinin önemini kavramışlar ve toplumlar halinde yaşamışlardır.

İnsan zaruri olan sosyal hayat Cenab-ı Hakkın insanlar vasıtasıyla dünyayı imar ve yeryüzünde onları yeryüzünde kendisinin halifesi yapma hususundaki iradesinin tecellisinde en büyük fonksiyonu icra eder. Nitekim Cenab-ı Hak Kuran'da: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavim ve kabilelere ayırdık... "[135] buyurarak bu duruma vurgu yapmaktadır.

2. Başarılı Olmak ve Başkaları Tarafından Takdir Edilmek

Hemen her insanda az ya da çok oranda bulunan bir eksiklik, bir yetersizlik duygusu vardır. İşte bu duygu devamlı olarak insanı başarılı olmaya kendisini çevresine böylece kabul ettirmeye itmektedir.[136]

Bunun için insanın en büyük korkularından birisi başarısız olmak ve çevresindekilerin gözünden düşmektir.[137] Bu güdü büyük oranda yaşama içgüdüsünden kaynaklanmaktadır. Çünkü zayıf olan itibar görmeyen insanların iyi yaşama, kendini gerçekleştirme şansları daha azdır.[138]

3. Sevmek – Sevilmek

İnsanların sevmeyi ve sevgiyi doğuştan getirdikleri savunanların yanında, bu görüşün aksini iddia edenlerde olmuştur.[139] İslam alimleri de sevgiyi kişinin gayreti ile

---

[134] İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed , *Mukaddime* (Çev. Z. K.Ugan), M.E.B. Yayınları, İstanbul 1990,C.I, s.100
[135] Hucurat, 49/13
[136] ÖZGÜ, Halis- Sabiha, *Nasıl Mutlu Olabiliriz?,* Özgü Yayınevi, İstanbul ts, s. 120.
[137] ÇAPLI, a.g.e., s. 26.
[138] BAYMUR, a.g.e., s. 72.
[139] ÇAPLI, a.g.e., s. 29

ulaşılabileceği bir makam olarak kabul etmişlerse de[140] insanın doğuştan sevmeye yatkın olduğu bir gerçektir.[141]

İnsan için bir ihtiyaç olarak beliren sevgi kişinin doğumundan itibaren doyurulması gereken bir duygudur. Çünkü sevgi diğer fizyolojik ve psikolojik motivlerle birlikte sıkı bir ilişki içinde kişiliğin oluşması ve olgunlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır.[142]

Aynı zamanda sevginin sosyal fonksiyonu da önemlidir. Şöyle ki insanlar arasındaki barış ve huzurun temel şartı insan sevgisi yani insanların birbirlerini sevmeleri ve bunun sonucunda birbirlerine yardım elini uzatmalarıdır.[143]

İslam'a göre Allah sevgisinin dışında mesela, insanın anne, baba, kardeş, çocuk, tabiat vb gibi şeylere duymuş olduğu sevgiler de kişiyi Allah'ı sevmekten alıkoymadığı sürece hoş görülen ve hatta teşvik edilen sevgilerdir. [144]

İslam'ın temel ihtiyaçlarından biri olan sevgi en üstün şekliyle ilâhî sevgide gerçekleşmektedir. İnsan Allah aşkıyla kendini aşmakta ve varlığının şahsiyet haline gelmesi ancak ilâhî aşkla gerçekleşmektedir.

Allah'ı sevmek O'na itaat etmek, teslim olmak, ibadet, sonsuz derecede hayran olmak, adalet, merhamet, hakkaniyet gibi ilâhî sıfatları bir ölçüde kendi nefsinde gerçekleştirmeye çalışmaktır. Çünkü insanın sıfatları itibariyle Rabbine yakınlığı sevgiyi, sevgide ibadet ve teslimiyeti doğurur.[145]

Yukarıda belirttiğimiz gibi insanın birçok güdüsü yani ruhsal istekleri vardır. Bu isteklerin doyurulması insanın ruhsal yaşamının normal ve dengeli olabilmesi için son derece önemlidir.[146]

Son olarak İslamiyet'in insan içgüdülerine bakışını genel olarak ele alacak olursak şunları söyleyebiliriz:

---

[140] İZ, Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yayınları, İstanbul 1982, s. 91.
[141] İBN TEYMİYYE, *İman Üzerine*, (Çev. S. Uçan), Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s. 120; GATES, I. Arthur - Mc CONNEL TR. Jersild, Arthur - C. Challman, Robert, *Eğitim Psikolojisi*, (Çev. N. Z. Sarı). 3. Baskı, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1975, C.I, s. 112.
[142] ŞENTÜRK, Habil, *Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı*, Bahar Yayınları, İstanbul ts, s. 84.
[143] ÇAPLI,a.g.e, s. 29
[144] Münafikun, 63 /9
[145] ÇAMDİBİ, *Mahmut, Din Eğitimine Giriş*, MÜİF. Yayınları, İstanbul 1989, s. 59-60.
[146] SORENSON, a.g.e, s.94

Her şeyden önce İslamiyet insanın tabii istekleri ya da hazlarıyla yakından meşgul olmuş ve içgüdüsel duygularıyla yakından ilgilenerek, neticede onları yerine göre gerçeğe mutedil, dengeli ve ölçülü bir şekilde yaklaşmayı tercih etmiştir.

Buradan hareketle diyebiliriz ki, İslam'da istekleri, duyguları, ilgileri ya da bağlılıkları istenmeyen yönde baskı altına almak, engellemek, onları şuuraltına iterek zorla yok etmeye çalışmak yerine, onların varlığını kabul edip değer vermek suretiyle onları dengeli bir şekilde belli ölçülerde ayarlama, meşru kurallar içerisinde yerinde ve zamanında kullanma esası getirilmiştir. Yoksa onların tabiatına karşı çıkarak, insanı bir iç çatışmaya sürüklemek ve neticede bunalımlara sürüklemek ve neticede bunalımlara yol açmaktan şiddetle kaçınılmış, insanın psikolojik yapısına uygun olarak ona zararlı ve tehlikeli olmayacak şekilde, isteklerin doyurulmasına izin verilmiştir.[147]

İnsan kavramıyla ilgili bu izahlardan sonra bu kavramla alakalı şu şekilde bir değerlendirme yapmamız mümkündür. İnsan yaratılış itibariyle zayıftır, narindir. Her şeyin zıddıyla var olduğu evrende zıt dünyaları içinde barındıran insanın bir takım zaafları bulunmaktadır. İnsanın zaafları diğer canlılara oranla kendisini ve dış dünyayı daha fazla algılama hassasiyetinden kaynaklanmaktadır.

Kompleks bir beden ve ruh dünyasına sahip olan insan, bütün çekim kuvvetlerinin etki alanına girer; bu çekim kuvvetlerinin etkisinden sıyrılabildiği oranda zaaflarını kontrol altına alır.

İnsan, kendisi için konan yasakları işleyecek kabiliyetten yoksun yaratılan meleklerden bilgi vasıtasıyla ayrılır. İşte bu bilgi vasıtasıyla insanı meleklerden ayıran özellikler onun zaafları diye nitelendirilebilir.[148] İnsanda meleklik özellikleri olan itaat, iyilik, yardım ve tevazu yanında bunların zıddı olan isyan, kötülük, öldürme ve kibir gurur gibi özellikleri de barındırmaktadır. İnsan kendisine verilen bilgi ışığı ve irade kumandasıyla bu iki zıt yoldan birini tercih etme durumunda bırakıldığı için meleklerden farklıdır.

Yüce Allah yeryüzünde halifelik yapacak bir mahiyette yarattığı insanı başıboş bırakmayıp belli bir hikmete binaen yarattığını Kuran'da, "Sizi boşuna yarattığımızı mı?

---

[147] YAVUZ, Kerim, *Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1987, s.52 ; ÇAMDİBİ, a.g.e., İstanbul 1989, s.77-79

[148] KUTUB, a.g.e., s. 43.

Sandınız"[149] veya "İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı? Sanır."[150] Şeklinde ifade etmektedir.

Bir diğer ayette "Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, Rablerinin katında altlarından ırmaklar akan ve orada temelli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah rızası vardır. Allah hakkıyla görücüdür"[151] Diğer bir ayette de "İnkar edenlerin malları ve çocukları, Allah'a karşı onlara bir şey sağlamaz. İşte onlar ateşin yakıtlarıdır"[152] şeklinde insan için cennet ve cehennem tercihi apaçık gösterilmiştir.

İşte bu noktada kainatta her mevcudun Allah'ın varlığını ve birliğini bildirdiğini insanlara açıklayacak, insanın bu dünya da var olma gayesini ona hatırlatacak, ahlâki açıdan sağlam bir karakter ve şahsiyet yapısına sahip olması için kendisine yardımcı olacak bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bu yol göstericiler de şüphesiz olağanüstü şartların insanı peygamberlerdir.

---

[149] Mü'minun, 40/115.
[150] Kıyame, 75/36.
[151] Al-i İmran 3/14-15.
[152] Al-i İmran 3/10.

II. Toplum Hayatı Açısından Peygamberliğe Olan İhtiyaç

1- Sosyal Hayatın Gerekliliği ve Değeri

İnsan karakteri toplumla birlikte şekillenir. Bir karakter özelliğinden bahsedebilmek için insanın çevresiyle olan ilişkilerini dikkate almak gerekmektedir.[153] Psikolojik olarak din, ferdin insanüstü bir varlığa yönelmesi, ona içten bağlanması, onunla ilâhî bir ilişki kurması şeklinde tanımlanırken[154]; sosyolojik anlamda insanlara bir yaşam tarzı sunan, onları belirli bir dünya görüşü içinde toplayan bir kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı olarak[155] kabul edilmiştir. Tanımlardan da anlaşılacağı gibi teslimiyetten ibaret olan din, hem psikolojik hem de sosyolojik bir olgudur.

Her ne şekilde olursa olsun bütün insanlar aciz ve başkalarına muhtaç oldukları bir devir yaşarlar. Yani insanlar için sosyal hayat bir zarurettir.[156] Sosyal hayatın, insanlar için gerekliliğini filozoflar "İnsan tab'an (doğal ve zorunlu olarak) medenidir" şeklinde ifade etmişler ve bu düşünce Aristo'da "Anthropos zoon politikon" şeklinde veciz anlatımını bulmuştur.[157] Zor olan hayat şartlarını aşabilmek ve gerek fizyolojik gerekse de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mutlak surette diğer insanlara ihtiyacı vardır.[158]

Her şeyden önce insan duygulu ve hisli bir varlıktır. Birçok tecrübeyi başka insanlarla paylaşmak ister. İnsanın yaşının ilerlemesiyle toplumda olan ilişkileri de genişler. Örneğin bir seyahatte başkalarıyla birlikte olmaktan zevk almayı öğrenir.[159]

Yine insan aile bireylerini, arkadaşlarını, yakınlarını, komşularını vb. kimseleri devamlı surette arar. Onlarla birlikte olmak, konuşmak, gülüp eğlenmek, insanı psikolojik olarak rahatlatır.[160] Nitekim insan yukarıda belirttiğimiz gibi hisli bir varlıktır. Hayatta karşılaşacağı birtakım güçlükler ve başarısızlıklar, insan ruhunu yorar ve yıpratır. Sıkıntılarını başkalarına anlatarak rahatlamak ve onlardan yardım istemek, onun ruh sağlığı

---

[153] ADLER, a.g.e., s.192; ÇAPLI, a.g.e., s.94

[154] YAVUZ,Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1982, S.5, s.87-88

[155] SONGAR,a.g.e., s.51

[156] MUNN, a.g.e.,C.II, s .38; ÇAPLI, a.g.e, s.33. ; ADLER, a.g.e, s.46

[157] GÜNAY, Ünver "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu", *Ankara. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Özel Sayı, Ankara 1999, s.92

[158] İBN HALDUN, a.g.e., C.II, s.100-101 ; KUTUP, a.g.e, s.173

[159] MUNN,a.g.e, C.II, s, 38

[160] ÇAPLI, a.g.e, s.33

için ciddi önem taşır. Her sağlıklı insan başka insanlarla bir arada olma ve kendi yalnızlığından çıkıp diğer insanlarla işbirliği yapma ihtiyacı hisseder.[161]

Başkalarıyla münasebet kurma arzusu, gerçekten çok derin ve insan benliğinin oluşmasında önemi büyük olan bir duygudur. Çünkü insanın kendi hakkında değerlendirme yapabilmesi için başkalarıyla olan ilişkilerini incelemesi gerekmektedir. Yine insanın ruhi gelişimini tamamlaması için topluma ihtiyacı vardır.

2- Sosyal Teslimiyet

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi insanlar mutlaka sosyalleşme sürecinden geçerler ve bu süreç doğumla başlayıp ölüme kadar devam eder. Bu süreçte insan iki pozisyonda bulunur: Birincisi, kendi çevresinden etkilenerek sosyalleşir. İkincisi ise, diğer insanları etkileyerek onların sosyalleşmesine yardımcı olur.[162] Meseleye bu noktadan baktığımızda bir tek insanın toplumu etkilemesinin daha zor olacağı açık bir şekilde ortadadır. Ama olağanüstü şartların insanı olan peygamberler, bu zor işi başaran müstesna şahsiyetlerdir. Çünkü ilgileri, bilgileri, inanç ve tutumları farklı birçok fertten oluşan toplumu etkileyip onlara belli şeyleri kabul ettirmek gerçekten zordur.

Durum böyle olunca birey olarak insan, toplumu etkilemekle beraber daha ziyade toplumdan etkilenmekte ve ona uyma zorunluluğu hissetmektedir. Aksi takdirde toplumdan dışlanma ve soyutlanmayla karşı karşıya kalacaktır. Bu da hiç istenmeyen bir durumdur. Zira daha önce de bahsettiğimiz gibi insanın, diğer insanlar tarafından kabul görmek ve onlara beğenilmek gibi birtakım ihtiyaçları vardır. Bundan dolayı insanlar akla hayale gelmeyecek işler yapabilmektedir. [163]

Durum böyle olunca doğal olarak fertlerin kendilerini topluma uydurma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yani belli oranda fertlerin kendilerini topluma teslim etmeleri söz konusu olmaktadır.

---

[161] FROMM, *Psikanaliz ve Din,* s.77
[162] GÜNAY, Ünver, *Eğitim Psikolojisi Dersleri,* EÜ. Yayınları, Kayseri 1992, s.68-70
[163] ADLER, Alfred, *Psikolojik Aktivite* (Çev. B. Çorakçı), 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 1993, s. 269

Toplumun fert üzerindeki etkisi o kadar geniş ve önemlidir ki, bu etki "Sosyal Psikoloji" adı altında bir disiplinin ortaya çıkmasında en öneli faktörlerden biri olmuştur.[164]

Montesquie, toplumun ve toplumdaki insanlar tarafından inşa edilen kurumların insanlar üzerindeki etkisini "Kurumlar insanı biçimlendirir" sözüyle ifade etmiştir. İnsanın yaşadığı toplumla kurduğu bağların önemini vurgulamak için intihar olaylarını örnek gösterebiliriz. Şüphesiz intihar büyük ölçüde psikolojik bunalımlar sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bunalımların oluşmasında en önemli faktör inanç zayıflığı veya tümden inançsızlıktır. Buna karşın sosyal etkenlerin de bu tür durumların oluşmasında hiç de yabana atılmayacak bir fonksiyonu vardır.[165]

Yani intihar olaylarının bir kısmı yeterli toplumsal ilgisi olmayan insanların acil bir sorunla karşılaşmaları halinde ortaya çıkmaktadır. İstatistikler sosyal ilişkilerin azaldığı durumlarda intihar olaylarının arttığı göstermektedir. Mesela evlilerin intihar ortalamaları bekarlara göre daha düşüktür.[166] Tüm bunlardan anlıyoruz ki toplum hayatı insan için vazgeçilmez bir unsurdur.

3- Peygamberliğin Toplum Hayatındaki Yeri ve Önemi

Peygamberliğin ahlâki, sosyal, siyasi fonksiyonları vardır. Onların karizması, mesajlarının etkisi ve görevlerinin meşruiyeti, temel dini tecrübeleri ve ilâhî varlıkla olan ilişkilerinin sonucudur. Peygamberler, toplum ve ahlak düzeninin ilâhî varlığın iradesi doğrultusunda yönlendirilmesi için uğraşırlar. Onların sözleri, davranışları ve tavırları etkileyicidir.[167] Peygamberlerin gönderilme nedeni sadece dini sahada yol gösterici olmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal hayatta birer rehberliktir. Çünkü gerçek mutluluk ancak dini ve sosyal hayatın birbiriyle uyum halinde olması ve birinin diğerinin kuralları ihlal etmemesiyle mümkündür. Peygamberler bu uyumu bizzat kendi benliklerinde yaşayarak göstermişler, peygamber olmanın yanı sıra insan olma özellikleriyle de sosyal hayatta aktif rol oynamışlardır.

---

[164] ADLER, aynı yer.

[165] Bu konuda geniş bilgi için bkz. DURKHEİM, Emile, *İntihar* (Çev. O. Ozankaya), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s.219- 244, 309-310

[166] DURKHEİM, a.g.e.,s.170-174; ARKUN ,Nezahat, *İntiharın Psikodinamikleri ,İÜEF. Yayınları*, İstanbul 1978, s.133

[167] WACH, J, *Din Sosyolojisi* (Çev. Ü. Günay), EÜ. Yayınları , Kayseri 1990, s,411-412

Peygamberlerin insanlık tarihinin akışında oynadıkları rolü daha iyi ortaya koymak için insanoğlunun başlangıcından bu güne nasıl ulaştığının bilinmesine, biyolojik açıdan ileri sürülen görüşlerin özetle de olsa ortaya konmasına ihtiyaç vardır.

Tarihte insanı, bulunduğu konumdan daha insani bir seviyeye yükselten bazı etkenler olmuştur. Bu söz konusu etkenlerin ilk sırasını, insanlar arasından seçilen peygamberler ve onlardan bazılarına gönderilen vahyi bilgiler teşkil etmektedir. İnsanın müspet manada sahip olduğu şeylerin özünde aslında peygamber izine rastlamak mümkündür. İnsanlık tarihinin başlangıcından bu güne kadar geçirdiği süreç incelenirken biyolojik açıdan karşımıza iki farklı yaklaşım çıkmaktadır. Bunlar: 1- Evrim modeli, 2- Yaratılış modelidir.

İnsanlar hakkında fikir beyan eden bu iki görüşün hareket noktaları, meseleleri ele alış usulleri birbirinden farklıdır.[168]

Evrim teorisi veya “Darwinizm” diye bilinen evrim modeli, 19. yüzyılda ilk defa Fransız Georges Luis Leclerc Buffon tarafından başlatılan, Jean de Lamarck ve Thomas R. Mahhus’un geliştirdiği, Charles Darwin’in ise sistematize ettiği bir modeldir. Onlara göre, insanın menşei, tabii seleksiyon neticesi, maddenin evrimleşmiş şekli olarak kabul edilmiş. Bu sistemde, bütün canlılar, tek bir kökten, tabii gelişim ve üreme sonucu türemiştir.[169]

Evrim teorisine göre Eolitik (Taş Devri Öncesi) evrim çağından, Demir Devri Çağına; hayvani yaşayıştan, şehirleşmeye doğru bir evrim geçirilmiştir. Tipik evrim felsefesine göre ilk insan tıpkı bir hayvan gibi cahil ve bilgisiz hayatını hayvan avlayarak ve yabani meyveler toplayarak sürdüren ve genellikle mağaralarda yaşayan bir varlıktır. Zamanla ziraati geliştirmiş, hayvanları evcilleştirmiştir. Bazı sosyal topluluklar teşkil ederek köylerde yaşamaya başlamış ve giderek aletlerin nasıl kullanılacağını keşfedip neticede son derece gelişmiş bir medeniyeti ortaya çıkarmıştır. Böylece, biyolojik evrimde ortaya çıktığına inanılan insan, sosyal ve kültürel evrimde de insan cemiyetlerini ortaya çıkarmıştır.[170]

Özetle evrim teorisi: Kâinâtı, ihtiva ettiği kanunlarla her şeyi daha yüksek seviyelerdeki düzenli yapılara dönüştürebilen bir sistem olarak kabul etmektedir. Atomun parçacıkları elementlere, elementler kompleks kimyevi bileşiklere, bunlarda basit canlı

---

[168] MORRİS, Henry, *Yaratılış Modeli* (Çev. Komisyon) M.E.B. Basımevi, Ankara 1985, s. 20.
[169] ERDEM, Mustafa , *Hz.. Adem (İlk İnsan),* T.D.V. Yayınları, Ankara 1999, s. 32.
[170] MORRİS, a.g.e., s. 169-170.

sistemlere, basit canlı formları da kompleks canlıya ve kompleks hayvan organizması insana evrimleşir.[171]

Yaratılış modeline göre ise dünya, sonsuz kudret ve ilim sahibi bir yaratıcı tarafından var edilmiştir. Yaratıcı, yalnız kainattaki madde ve enerjiyi değil, bunların davranışlarını düzenleyen kanunları da yoktan yaratmıştır. Yaratılış modelinde ilk insan mükemmel olarak yaratılmıştır. Yaratılış tamamlandıktan sonra, Yaratıcının yarattığı temel sistemlerin devam etmesi ve beslenmesi için tanzim ettiği yaratılış işlemi, yerini sakınım ve korunum kanunlarına bırakmıştır.[172]

Genel kanaate göre, çeşitli kabile ve dillerin hepsi, bütün dünyayı kaplayan tufan hadisesinden arta kalan bir topluluktan gelmiştir. Bunlar bir yaratıcı tarafından daha küçük topluluklara, umumi dilleri de bir çok lisanlara bölünmüştür. Böylece her bir kabile dağılma merkezinden ayrılmaya zorlanmıştır. Yeni ve bilinmeyen bölgelere hareket eden bu insanlar, hayatlarını devam ettirebilmek için belli bir süre, avcılık ve meyve toplayıcılığı yapmıştır.[173]

Yaratılış modeline göre göçler ve yeni yerleşmeler esnasında eski kültürler taş devri olarak görülmekte, bunu gelişen medeni topluluklar takip etmektedir. Ayrıca çok kabiliyetli ve endüstrileşmiş kabileler, muhtemelen dağılma merkezlerine en yakın yerlere yerleşmişler, diğerleri ise çok uzak sahalara dağılmışlardır. Merkezde oldukça medeni bir topluluk büyürken yeni göç dalgaları çevreye doğru yayılmış, kendinden önce oralara yerleşmiş olanları da, daha ileriye bilinmeyen sahalara itmiş, netice de bunlarda bütün yeryüzüne dağılmışlardır.[174]

Buraya kadar evrim modeline karşı çıkan ve kısmen de dini kaynaklardan istifade ederek yaratılış modelini savunan biyoloji uzmanlarının insanın varoluşu ve bu günlere gelişi hakkındaki görüşlerini belirttik. İnsanın yaratılışı ile ilgili Kuran-ı Kerim'de ayrı surelerde ayetler yer almıştır. İnsanın yaratılışı ve sonraki hayatı hakkındaki ayetlerde:

- İlk insanın bazı merhalelerden geçmiş "çamurdan"[175]

---

[171] MORRİS, a.g.e., s. 21; Ayrıca bkz. ADIVAR, Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, s. 459-469.
[172] MORRİS, a.g.e., s. 22.
[173] MORRİS, a.g.e., s. 163.
[174] MORRİS, a.g.e., s. 171.
[175] Rahman, 55/14; Hicr, 15/26; Enam, 6/2.

- Sonraki insanların ise “aşılanmış yumurtadan[176]

- Ve “bir damla sudan”[177] yaratıldığını

- Sonra “insana şekil verildiği”[178]

- “Ondan bir eş yaratıldığı”[179]

Bir erkek ve bir dişiden de diğer insanların çoğaldığı belirtilir. Böylece, Kuran-ı Kerim yaratılışla ilgili öne sürülen fikirlere ilâhî kaynaklı bir bakış açısı getirmiştir.

Ayrıca, Kuran-ı Kerim’de insanın bir erkek ve bir dişiden yaratılması ve daha sonra kabilelerden milletlere varıncaya kadar farklı farklı grupların oluşması hususu insanların birbirleriyle tanışması ve anlaşması ve kaynaşması amacına matuf olduğu şeklinde açıklanmıştır.[180]

Kuran-ı Kerim’deki kevni (kozmolojik) ayetlerde ise, hiçbir şeyin rasgele yaratılmadığı, her şeyin bir nizam ve ölçü ile yaratıldığı, ifade edilmiştir.[181]

İlk insanın aynı zamanda ilk peygamber olması[182] ve her ümmete bir peygamber gönderilmesi, tabiatıyla ilgimizi ilâhî bir tercih olan peygamberlik müessesesi üzerine yoğunlaştırmıştır.

İnsan yaratanını nasıl tanıyacak, O’na karşı olan görevlerini ve diğer sorumluluklarını nasıl yerine getirecektir? İnsanda var olan yetenekler ve sonradan kazanılan bilgiler, bütün sorumluluklarını yerine getirmeye yetecek midir? Yüce Allah bu soruların cevaplarını tartışmaya açmadan insanlar arasından seçtiği peygamberleri ve onlara gönderdiği ilâhî buyruklarıyla insanoğlunun hayatına yön vermiştir. “Her ümmete bir peygamber gönderdik”[183]

---

176 Alak, 96/1-2.
177 Nahl, 16/4; Kıyamet, 75/37.
178 Araf, 7/11.
179 Nisa, 4/1; Araf, 7/189.
180 Hucurat, 49/13; Rum, 30/21.
181 İsra, 17/99; Kamer, 54/49.
182 Araf, 7/11.
183 Yunus, 10/47.

"İnsanların doğru hareket etmelerini temin için peygamberlere kitap ve ölçü indirdik."[184] Buyurarak en güzel bir şekilde yaratılan insanın, yaratılış amacına uygun bir yaşam tarzına sahip olabilmesinin esaslarını ortaya koymuştur.

Peygamberler, aklın yalnız başına kavrayamayacağı hususlarda rehberlik, emir ve yasakları bizzat uygulayarak insanın fıtratına uygun bir öğrenme imkanını ortaya koymak için örnek olarak gönderilmiştir. Bütün peygamberlerin gönderilmesinde ortak nedenler olduğu gibi bazı peygamberlere muhatap oldukları toplumun içinde bulunduğu duruma göre özel görevlerde verilmiştir. Bunda belirleyici güç yüce Allah'tır. Tebliğ edileceklerde öncelikler Allah tarafından vahyin geliş sırasına göre belirlenmiştir. Hud Suresin'de kıssaları peş peşe bahsedilen Salih ve Şuayb peygamberlerin kavimlerine ilk tebliğ ettikleri husus: "Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için ondan başka Tanrı yoktur"[185] sözü olmuştur.

Allah'ın varlığı, birliği ve ancak O'na ibadet edilmesi bütün peygamberlerde ortak nokta olarak görülmektedir. Son dinin peygamberi olması hasebiyle Hz. Peygamber'e kendi dinini diğer bütün dinlerden üstün kılma[186] özel görev olarak verilmiştir.

Peygamberlerin gönderilmesi sosyal bir zarurettir. İnsanın ihtiyacı diğer canlıların ihtiyaçları gibi sınırlı değildir. İnsan hem bedenen hem ruhen farklı özelliklere sahiptir. Onların görüşleri, kabiliyetleri de farklıdır. Bu denli farklı özelliklere sahip insanlardan oluşan topluluğun iyiye, doğruya, güzle yönlendirilmesinde zaruret vardır. Aksi takdirde anarşi ve kargaşa kaçınılmazdır. Kuran'da sosyal adaletin yerleşmesi ve insanlar arasında zulmün kalkması için peygamberlere ihtiyaç olduğuna işaret edilmiştir.

"Andolsun ki biz elçilerimizi apaçık delillerle gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de Kitab'ı indirdik."[187]

Peygamberler bu görevlerini "ıslahatçı"[188] özellikleriyle yerine getirirken yaptıklarından sorumlu olacaklar[189], karşılığında insanlardan ücret istemeyecekler[190], insanlara baskı uygulamayacaklar[191] ve keyiflerine göre konuşmayacaklardır.[192]

---

[184] Hadid, 57/25.
[185] Hud, 11/61-84
[186] Tevbe, 9/93
[187] Hadid, 57/25 ayrıca bkz. Şura, 42/12
[188] Hud,11/88
[189] Araf,7/6

Dini, "İnsanların mutlu olmaları ve yaratıcıya en güzel tarzda kulluk yapabilmeleri için, Allah'ın seçtiği güzide insan peygamberler vasıtasıyla insanlara gönderdiği ilâhî mesaj"[193] olarak tanımladığımızda, insanı yaratıcısına en güzel tarzda kul edecek ve insanı mutlu kılacak her türlü düşünce ve ahlâki davranışın gelişmesine peygamberlerin önemli katkıları olmuştur.

İnsan aklının ulaşamayacağı bilgiler, vahiy ve peygamber yorumuyla onun istifadesine sunulmuştur. Böyle ilâhî bir lütuf olmasaydı belki insanın düşünme enerjisi henüz fiziki sınırlarda kalacak, fizik ötesi noktaya ulaşmadan yorgun düşecek, sonuç bu olmasa bile, düşünce ve ahlakta insana yakışan bir çizgiyi yakalaması mümkün olmayacaktı.

İnsanlar gerçek mutluğu aramak durumundadır. Kuran-ı Kerim'de, Hz. İbrahim'in yıldızlara, aya, güneşe bakıp onların hareketlerini gözlemleyerek akıl yürütmesi[194] vahye ulaşmayan bir insanın düşünse sisteminden önemli bir örneği yansıtmaktadır.

Ahlak teorik ve pratik olmak üzere iki kısımda incelenir. Teorik ahlak, ahlakın temellerini tespit eder, ahlâki kavramları açıklayarak değerlendirmelerde bulunur. Ahlak nedir? Sorusuna verilen cevapları sergiler, ahlakçıların ana konulardaki fikirlerini temellendirme usullerin gösterir. Ahlak felsefesi denilen kısım bu bölümdür. Pratik ahlak ise güzel ahlak veya herkesin iyi olarak kabul ettiği davranışlar demektir. Ferdin içinde bulunduğu mekana ve çevresindeki şahıslara [195]göre, iyi ve kötü olan davranışları bildirir. Gayesi insanı güzelleştirmek ve mükemmelleştirmektir.

Tek cümle ile ahlak, doğru yolu seçmek için yol gösterir; hak bir din ise bu doğruya bütün kalbimizle sarılabilmemiz için yardımcı olur.[196] Vahiy ve onun açıklayıcısı durumundaki yorumu olan peygamberlerin söz ve davranışları, hem pratik hem de teorik ahlakın kaynağı yani belirleyicisidir. Çünkü ahlak dinin bir bölümüdür.

---

[190] Yusuf 12/104; Furkan, 25/57; Sebe, 34/47; Şura,42/43
[191] Kaf, 50/45; Gaşiye, 88/21-22
[192] Necm, 53/3
[193] ALTINTAŞ, Hayrani, *İslam Ahlakı,* Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.1
[194] En'am, 6/75-81
[195] ALTINTAŞ, a.g.e., s.1-27
[196] AYDIN, Mehmet S., *Tanrı - Ahlak İlişkisi*, T.D.V. Yayınları , Ankara 1991, s.221

İslam’dan önce insanlığın içine düştüğü durumla, Hz. Peygamber’e peygamberlik verildikten sonraki elli yıl kıyaslandığında, bir peygamberin ahlakın gelişimine ne derece katkıda bulunduğu açıkça görülebilmektedir.

Güzel ahlak evrensel özellikler taşıdığı için belli bir coğrafya da yaşayan veya belli bir dine insanlar tarafından kabul görmenin ötesinde akl- ı selim sahibi bütün insanlığın müspet manada desteğini almaktadır. Adam öldürmek, yalan söylemek, başkasının hakkına tecavüz etmek vb. hiçbir din tarafından hoş karşılanmazken; doğru konuşmak, yardım severlik vb. davranışlar bütün dinlerde kabul gören davranışlardır.

Meselenin tabiatı gereği, ilâhî kaynaklı ve peygamberi bir kontrolden geçmiş davranışlar, tavırlar bütün insanlığın ortak bir değeri olma durumundadır. Göreve gelen her peygamber, kendisinden önceki peygamberden zamanına kadar geçen sürede bozulmuş anlamını yitirmiş ahlâki değerleri, asli hüviyetini kazandırmışlar, aralarına sonradan ilave edilen zararlı ve dinin özüne uymayan davranışları ortadan kaldırmışlar, onların yerine insanın yaratılış gayesine uyun erdemli, ahlâki davranışları yerleştirmişlerdir.

Kuran-ı Kerim’deki peygamber kıssaları gözden geçirildiğinde insanlığın ortak mirası olan medeniyete, peygamberlerin katkılarıyla adım adım ulaşıldığı görülür.[197]

Her gelen peygamber ve ona gönderilen vahiy, topluma yeni bilgiler ve imkanları beraberinde getirmiştir. Allah bütün peygamberlerden şu şekilde söz almıştır: “Ben size kitap ve hikmet verdim. Elinizdeki kitabı tasdik eden bir peygamber gelecek olursa, mutlaka ona iman edecek ve yardımcı olacaksınız. Bunu kabul ettiniz mi? Peygamberler: Kabul ettik dediler…”[198]

Kuran- ı Kerimde adı geçen peygamberlerin her biri gönderildikleri toplum için “ilk örnek” durumundadır. Onlar bir ihtiyaca binaen peygamber olarak seçilmiştir. Bu yüzden peygamberlerin ilk örnek olma vasıfları üzerinde durmak mümkündür. Biz de burada ilk örneklik açısından bazı peygamberlerden kısaca bahsetmek istiyoruz. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem’dir.[199] Hz. Adem’e isimlerin öğretilmesi [200] önemli bir olaydır. Toplumun temelini teşkil eden aile müessesi Hz. Adem ile Havva’nın evliliği ile ilk defa

---

[197] Ayrıntılı bilgi için bkz. KIRCA, Celal, “Kuran-ı Kerim’de Medeniyet”, İslami Araştırmalar, Tekdav Yayınları, Ankara 1996, S.2, s. 33.
[198] Al-i İmran, 3/81.
[199] Al-i İmran 3/33-34; Araf 7/11
[200] Bakara 2/31

kurulmuştur. Bu sayede dünya hayatının çekirdeği oluşturulmuş ve insanoğlu bu müesseseden çoğalmıştır.

Yüce Allah Hz. Nuh'a " Bizim gözlerimiz önünde, vahyimiz (emrimiz) doğrultusunda gemiyi yap…"[201] buyurmuştur. Hz. Nuh Allah'ın emrettiği şekilde O'nun kontrolünde. Hem gökyüzünden yağacak yağmurların, hem de yeryüzünden fışkıracak suların[202] oluşturacağı felakete karşı dayanıklı, inananları ve canlılardan ikişer çifti[203] içerisine alabilecek kadar geniş bir gemi inşa etmiştir. Gemi çivilerle birbirine irtibatlandırılmış tahtalardan yapılmıştır.[204] "Nihayet emrimiz gelince ve ocak ateşlenince…"[205] ayetinden yola çıkılarak aynı zamanda geminin buharlı olabileceği yorumu yapılmaktadır.[206]

Ağaçların kesilip gemi yapılacak tarzda biçilmesi, çivilerle birbirine irtibatlanması ve geminin yelkenli ya da kürekle çekilen bir gemi olmayıp buharlı olduğu yorumu yapılabilecek özelliklerde olması, Hz. Nuh döneminin ulaştığı teknolojiyi yansıtmanın yanı sıra, Yüce Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla toplumsal açıdan insanların kültür ve medeniyette ilerleme kaydetmesine olan ilâhî yardımını göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Süleyman'ın sarayı Kuran'da " billurdan yapılmış şeffaf bir zemine sahip" olarak nitelendirilmiştir.[207] Billur veya kristalden yapılmış şeffaf malzeme oldukça yüksek bir teknolojinin göstergesidir. Bu bir mucize olarak değerlendirilse bile tabiatıyla kültür ve medeniyet bu teknolojiden etkilenmiştir.

Demirin keşfi ve kullanılmaya başlanması kültür ve medeniyet açısından önemli bir hadisedir. Dün olduğu gibi bugünde demir hayatımızdaki önemini korumaktadır. "Biz demiri de indirdik ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için fayda vardır."[208] Ayetinin yer aldığı surenin adı da demir anlamında " Hadid" tir.

Kuran-ı Kerim'de bir nevi kuvvetin sembolü ve insanlar için faydalı olduğu vurgulanan demiri eriterek düzenli ve ölçülü bir şekilde dokuyup geniş zırhlar yapması[209]

---

[201] Hud 11/37
[202] Hud 11/43
[203] Hud 11/40
[204] Hud 11/40
[205] Hud 11/40
[206] ATEŞ, Süleyman, *Kuran-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1988, C.I, s.121
[207] Neml, 27/44
[208] Hadid 57/25
[209] Sebe, 34/10-11

Hz. Davud'a öğütlenmiştir. Demiri eritebilmek ve onu ince kalıplara dökerek ondan savaşlarda kullanılmak amacıyla zırh yapmak, belirli seviyede sanat ve hüner ister. Bunun olabilirliği bir peygamber vasıtasıyla insanlara gösterilmiştir.

Netice de peygamberler devirlerindeki problemleri çözmeye yetecek kitap ve hikmete sahiptirler. Bu iki manevi değer diğer bir anlamda iki manevi güç onların dünü iyi yorumlamalarına bu günü iyi değerlendirmelerine ve yarına kalıcı eserler bırakmalarına yardımcı olmuştur.

III. Kuran-ı Kerim ve Hadis- i Şeriflere Göre Peygamberliğe Olan İhtiyaç

Peygamberlere inanmak, İslam'ın temel inanç esasları arasında Allah'a imandan sonra ilk sırada yer alır.[210] Peygambere itaat etmek Kuran'a göre Allah'a itaat etmekle eşdeğer olarak kabul edilmiştir.[211] Müslüman bütün peygamberlere inanır. Peygamberler arasında ayrım yapmaz. Her birinin Allah'ın elçisi olduğunu bilir. Kuran'da müminin Allah'ın peygamberleri arasında ayrım yapmadığı belirtilir.[212] Peygamberlerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanmayan insan, Kuran'ın açık beyanınca kâfirdir.

Nitekim Kuran-ı Kerim'de konuyla ilgili olarak: "Allah'a ve peygamberlerine inanmayanlar, Allah'ı tanıyıp peygamberlerini tanımayarak aralarında ayrım yapmak isteyenler, (Peygamberlerin kimine inanırız kimine inanmayız) diyerek küfür ile iman arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçek kâfirlerdir. Bizde kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır." [213] Buyrulmaktadır.

Kuran-ı Kerim ve peygamberler bir bütündür. Vahiy alma ya da peygamber olma konusunda da peygamberlerin bir tercihi söz konusu değildir. Vahiy tamamen Yüce Allah'ın takdirindedir. Vahyin yeri, zamanı ve kime ulaşacağı konusundaki takdir hakkı tamamen O'na aittir.

"Sen kendine bir kitabın verilmesini beklemiyordun"[214] "Sen daha önce kitap nedir? İman nedir bilmiyordun"[215] ayetleri peygamberin vahiyden önce vahye, dair herhangi bir bilgiye sahip olmadığını;

---

[210] Nisa, 4/152.
[211] Nisa, 4/80.
[212] Al-i İmran, 3/114.
[213] Nisa, 4/150-151.
[214] Kasas, 28/86.

"O, kendi arzusuna göre konuşmaz, Onun konuştukları ancak kendisine vahyolunan Allah kelamıdır."[216] "Eğer (O) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kıskıvrak yakalar, onun can damarını koparırdık. Hiç biriniz buna mani olamazdınız" [217] ayetleri ise vahyin alınması ve tebliğ edilmesi konusunda peygamberin kendinden bir katkının ve ilavenin olmadığı ve asla olamayacağını ifade etmektedir.

Kuran-ı Kerim'de ismi geçen peygamberler:1-Adem, 2-Nuh, 3-İdris, 4-İbrahim, 5-İsmail, 6-İshak, 7-Yakup, 8-Davud, 9-Süleyman, 10-Eyyub, 11-Yusuf, 12-Musa, 13-Harun, 14-Zekeriya, 15-Yahya, 16-Yunus, 17-Hud, 18-Şuayb, 19-Salih, 20-Lud, 21-İlyas, 22 -Elyesa, 23-İdris, 24-İsa, 25- Muhammed şeklindedir. Ayrıca Üzeyr, Lokman ve Zülkarneyn'in de isimleri geçer, fakat bu üçünün nebî olduğunda anlaşma yoktur.[218]

Bu yirmi beş peygamberin 18 tanesinden Enam Suresinde şöyle bahsedilmektedir.

"İşte bu (yıldızların batışından Allah'ın birliğine yapılan istidlal) bizim hüccetimizdir ki, onları kavmine karşı İbrahim'e verdik. Biz dilediğimiz kimseyi derecelerle yükseltiriz. Muhakkak ki Rabbin tam hikmet sahibidir (her şeyi kemali ile bilendir). Biz İbrahim'e oğlu İshak'ı ve İshak'ın oğlu Yakub'u ihsan ettik ve her birini hidayete (peygamberliğe) erdirdik. Daha öncede Nuh'u ve onun neslinden Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u hidayete (peygamberliğe) kavuşturduk. İşte biz iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'a da hidayetle peygamberlik verdik. Onların hepsi Salihlerdendi. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lûd'a hidayetle peygamberlik verdik, hepsini alemler üzerine üstün kıldık. Babalarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bir kısmını da üstün kıldık, onları seçtik ve kendilerini doğru yola (İslam'a) ilettik.[219]

Hz. Adem'in ismi, Al-i İmran sûresinin 33. ayetinde (Gerçekten Allah Adem'i, Nuh'u ve İbrahim ailesiyle İmran hanedanını süzüp alemler üzerine seçti) Hz. Nuh ve Hz. İbrahim ile birlikte anılmaktadır.

Hz. Hûd'un ad milletine[220] Hz. Salih'in Semûd milletine[221] ve Hz. Şuayb'ın Medyenlilere peygamber olarak gönderildiği[222] ilgili ayetlerde açıklanmaktadır.

---

[215] Şura, 42/52.
[216] Necm, 53/34.
[217] Hakka, 69/44-47.
[218] GÖLCÜK, a.g.e., s. 132.
[219] En'am, 6/83-87.
[220] Araf, 7/65.

Hz. İdris ve Hz. Zülkifl'den Enbiya sûresinin 85 ve 86. ayetlerinde(…İdris ve Zülkifl'de sabredenlerdendi. Bunları rahmetimiz içine aldık. Çünkü onlar gerçekten iyi kimselerdendirler) övgüyle bahsedilmekte,

Hz.. Muhammed'in ismi ise peygamberlerin sonuncusu olarak Ahzab sûresi 40. ayetinde (Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir; fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur) ve Fetih sûresi 29. ayetinde (Muhammed Allah'ın peygamberidir. Onun beraberindekiler ise, kâfirlere karşı son derece merhametlidir şeklinde) ve başka surelerde yer almaktadır.

Kuran gönderiliş gayesi insanların davranışlarına ölçü getirici hükümler getirmek muhatabının dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak olacak yollara ışık tutmaktır. Zira Kuran'ın insandır. İnsanın vereceği mesajları yine insanın idrakine ve kapasitesine, psikolojik yapısına göre vermek de Kuran'ın özelliklerinden birisidir.

Kuran-ı Kerimde peygamberlerin gönderiliş nedenlerinden bahseden ayetleri incelediğimizde öncelikle peygamberlere verilen iki ana görev tespit edebiliriz. Bunlar: Allah'tan aldığı emirleri insanlara duyurmak anlamında "tebliğ" ve bu emirlerin nasıl uygulanacağını bizzat yaparak yaşayarak uygulama anlamında " tebyin"dir.

Nitekim Kuran-ı Kerimde "Ey! Peygamber Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah'ın izniyle O'nun yoluna davet edici ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik."[223] Buyrularak peygamberlerin gönderilme nedenlerinin ve görevlerinin ana hatları belirlenmiştir.

Yaratıcı'nın Peygamberlere değilde, bütün canlılara ayrı ayrı vahyetmesi, onlara tek tek emir ve yasaklarına bildirmesi düşünülemez. Dini emir ve yasakların belki akli birer izahları vardır; ancak emir ve yasakların nasıl uygulanacağını akıl yoluyla çözmek mümkün değildir. Akıl emir ve yasakların keyfiyetini ve miktarını bilemez.[224]

İbn Tufeyl (1106- 1185), roman tarzında ele aldığı Hayy bin Yakzan adlı eserinde, Hayy'ın yaşadığı birtakım olağanüstü maceralar ve müşahedeler sonucu hakikatin bilgisine

---

[221] Hûd, 11/61.
[222] Hud, 11/84.
[223] Ahzab, 33/45-46 Ayrıca bkz. Fetih, 48/8; Al-i İmran, 3/20
[224] SÂBÛNÎ, a.g.e., s.25-26

ulaştığına izaha çalışır. Manevi hakikatlerin özünü anlamaya herkesin gücü yetmez. Sezgi, işrak ve felsefe yoluyla ilâhî gerçekleri anlamak herkesin yapabileceği bir iş değildir. [225]

İnsanın dünya da bedeni ve sosyal ihtiyaçları olduğu gibi kalbi ve ruhani istek ve meyilleri de vardır. Ölüm ötesi hakkında akla gelen endişe ve kederler, ebediyete olan meyil ve arzu, mutlak adalete ve güzelliğe, hayır ve fazilete duyulan özlem gibi ruhi duygulanma ve isteklerin tatmini için insan güvenilir bir yol göstericiye ihtiyaç duyar. Tabiatta böyle bir yol gösterici olmadığı gibi akıl da insanın bu ihtiyacını karşılamaz. Bu ihtiyaç bütün zihinlerde belirir. İşte insanın bütün bu ihtiyaçlarını karşılayacak olanlar Emin (güvenilirlik) sıfatını bünyesinde barındıran peygamberlerdir.

Bu durum Kuran'da şöyle ifade edilir: Ey! Ademoğulları, eğer size içinizden ayetlerimi kendinize anlatacak peygamberler gelir ve artık kim (onlara muhalefet etmekten) sakınır ve (nefsini) ıslah ederse onlar için bir korku yoktur onlar mahzun olacak da değillerdir."[226]

Hz. Peygamber de temsil yoluyla insanların peygamberlere ihtiyacını şöyle belirtmiştir: "Benim ve Allah'ın benim ile gönderdiklerinin meseli bir adam gibidir ki, bu adam kavmine gelerek: Ey! Kavmim (sizi öldürmek için gelen) orduyu gözlerimle gördüm, muhakkak ben çok önemli bir haberci ve öncüyüm. Kendinizi kurtarmanın çaresine bakın; kurtuluşu isteyip kaçmaya bakın! Demiştir. Bu haber üzerine kavminden bir kısmı bu habercinin sözünü tutarak bütün gece vakar ve haysiyetleriyle kaçıp kurtulmuşlardır. Kavminden bir kısmı da onu yalanlamışlardır. Bunun üzerine sabahleyin düşman askerleri bulundukları yeri basıp onları öldürmüştür. İşte bu misal bana itaat edip getirdiklerime uyanlarla, bana isyan edip getirdiklerimi yalanlayanların bir benzeridir.[227] Bu hadise göre insanlar kendilerini felakete sürükleyecek tehlikeleri bilememektedirler. Peygamberler bu tehlikeleri haber vererek insanların kurtuluşuna vesile olmaktadır.

Yine bir başka hadisinde Hz. Peygamber: "Benimle insanların misali ateş yakan bir kimse gibidir ki ateş etrafı aydınlattığı zaman ateşin etrafında bulunan hayvanlar ve küçük kelebekler ateşe düşmeye başladılar. O kimse ise hayvanların ateşe düşmelerini

---

[225] ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*, A.Ü.İ. F. Yayınları, Ankara 1983, s. 67

[226] Araf, 7/35

[227] Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *El Cami'us Sahih,* Mtb. Amire, İstanbul 1315, C.VII, s.186

engelleyerek onları kurtarmaya çalışıyordu. Fakat hayvanlar o kimsenin bütün çabalarına rağmen, (adeta o kimseyle inatlaşırcasına) düşüncesizce ve süratle ateşe düşüyorlardı.

Siz düşüncesiz olarak ve tedbirsiz olarak ateşe düşerken ben bellerinizden tutup sizi ateşten kurtarmaya çalışıyorum." [228] Buyurmuştur. Burada insanların hırs, şehvet vb. duyguların etkisiyle düşecekleri tehlikeler ateşe benzetilmiştir. Peygamberler ise insanları ateşten kurtarmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak insanlığın kültür ve medeniyet alanında ilerlemesinde peygamberler birer rehber ve örnek olmuşlardır. Ayrıca toplumda zulüm ve ahlaksızlıklar çoğalıp toplum düzeninin bozulduğu, önceden gönderilen peygamberlerin bildirdikleri tevhid (Allah'ın birliği) anlayışı, hüküm ve esaslar unutulduğu, yeni yetişen nesiller yaratılışlarındaki gayeyi unutup atalarının kötülüklerini taklit etmeye başladığı zaman peygamber gönderilmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır.[229]

---

[228] Buhari, a.g.e., C.VII, s.178
[229] Araf, 7/59, 65, 73, 80-81, 85-86; Hud, 11/78-79, 84-85; Neml, 27/54-55

III. BÖLÜM

PEYGAMBERLERİN ÖRNEK KARAKTER ÖZELLİKLERİNİN (SIFATLARININ) SOSYO-PSİKOLOJİK BOYUTU

I. İnanç Karakter İlişkisi

Din hem bireyi hem de toplumları etkileyen bir kurumdur. Fakat bu etki çok karmaşık bir bütün içinde olduğundan başlı başlına soyutlanamaz. Biyolojik koşullar yanında yaşamın ekonomik, sosyal, siyasal hatta fizik ortamı birbirine geçmiş haldedir.[230]

İnanç kelimesi inanmak fiilinden türetilmiş olup, bir kabul etme durumunu anlatır ve oldukça geniş anlamlıdır.Günlük dilde, hem kesin olmayan bir bilgi veya kanaat hem müşahhas gerçeklere dayanan bir hükmün ifadesi olarak kullanılmaktadır. İnanç kelimesi geniş anlamda ihtimalin bütün derecelerini içerisine almakta, daha özel ve dar manada ise şüpheden ayrılmış tam bir kabul ve tasdiki belirtmektedir. [231]

İnanç ve iman kelimesi anlam itibari ile birbirlerine çok karıştırılır. İnanç zihnin bir faaliyetidir ve her çeşit mefhumlar arasındaki münasebeti taalluk eder. İman ise bir dinin akidelerine ve emirlerine ispat edilmiş hakikatler olarak inanmak ve kabul etmektir.[232]

Gerçek şu ki inanç ve iman birbirinden ayrılmazlar. Bunlardan arasında çözülmez bir bağlantı bulunur. İman ile itikat yani inanç arasında ince bir fark vardır. İnanç hüküm ve tasdikler sınıfına dahil olduğundan çeşitli şekilde değişen dereceleri vardır. İnanç derece kabul eder, iman ise derece kabul etmez.

Ayrıca inançta duygunun önemli bir rolü vardır. "Örneğin insan sevdiği kimseye istekli ve eğilimlidir. Ona inanmak ister. İrade ve muhakeme yönünden sağlam insanlar bile, sevginin etkisiyle karşısındaki kişiye kolayca inanır. İhtiras ve heyecanlar da inanma karşısındaki kişiye kolayca inanır. İhtiras ve heyecanlar da inanma konusunda kişiyi etkileyen faktörlerdir".[233]

Bu da inancın kişilik üzerinde önemli bir ilişki halinde olduğunu gösterir.İnanç insanı ruhi ve zihinsel yönden düşünmeye, akla uygun hareket etmeye yönelttiğinden

---

[230] ARMANER Neda, "Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü", *AÜİF. Dergisi*, AÜİF. Yayınları, Ankara 1989, S. 21, s. 143.
[231] PEKER, a.g.e., s. 45.
[232] PAZARLI, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s. 13.
[233] PEKER, a.g.e., s. 46.

kişilik üzerinde de yön verici yapıya sahiptir. İnanma kavramının medarı din, benlik güçlerini bir merkezde toplama kabiliyeti verir ve böylelikle insanı yeni bir kişilikle donatır.

Dini inançlar, stres ve gerilimin şiddet ve baskısını azaltacak bir takım mekanizmalara da sahiptirler. Bazı insanlarda dine, kendi durumlarını meşrulaştıran ve davranışlarının gerekçesini temin eden bir güç olarak bakmaktadırlar. İnsanlar değerli bildikleri bir şeyi korumak, yüceltmek içinde davranışta bulunabilirler. Büyük başarılara ulaşanların başarılı olamayanlardan farkı inançlarıdır.

Bir kimsenin dindar olup olmadığı hatta dine bağlı bulunduğunu davranışlarından anlamak mümkündür. Dinin değerlerini bilinç boyutunda yaşayıp hayata aksettiren bir Müslüman'ın muhtelif hadiselere karşı tutum ve davranışları ister istemez bir Hıristiyan veya Yahudi'den veyahut hiçbir dine inanmayan bir kimseden farklı olacaktır.[234]

İnancın şahsiyet ve karaktere etkisi fevkalade önemlidir. Kuran'a inananların ilk eylemi pratik hayata intikal eden ahlâki davranışlardır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de en üstün insan Hz. Peygamber için: "Şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin (Kalem 68/4)" buyrulmaktadır. İnsanın vicdanı, onun ahlâki şuurudur. Davranışlarının iyiliği onu vicdanen mutlu ettiği kötülüğü de huzursuz eder. İşte bu gibi duyguların kaynağı ne olabilir. Hiç düşünmeden vereceğimiz cevap vicdanın bağlı bulunduğu inançtır.[235]

Sağlam bir karakter için öncelikle doğru ve mükemmel bir inanç seviyesine sahip olmak gerekir. Dinin insanoğluna kazandırdığı şahsiyeti diğer sistemlerin sağlaması mümkün değildir. Tevhid (Allah'ın birliği) esası üzerine kurulan İslam, hiçbir şeyi dışarıda tutmayan bütün bir hayat tarzı tasarlar. Ahlâki bir değer olan vicdan akla öncülük eder onu düzenler. İyi davranışlar, ruhu rahatlatır ve kötü davranışlar vicdana azap verir.

Nitekim dünyadaki en kötü ceza kötülük edenlerin çekmiş oldukları vicdan azabıdır. En büyük haz, saadet ve mükafat da iyilik yapanların kalplerine ilham olunan rahatlık ve vicdan huzurudur.[236]

Kuran'a göre imanın insan şahsiyeti üzerinde büyük etkisi vardır. Müminun Suresi'nde bu konuya ilişkin açıklamalar vardır. Kuran'da insanlar Mümin, Münafık ve

[234] SERT, Emin Hüseyin, *Kuran'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004, s. 107.
[235] ETÖZ, a.g.e., s. 4.
[236] SERT, a.g.e., s. 105-106.

Kafir olmak üzere 3'e ayrılır. Önce bunların karakterleri üzerinde genellemeler yapılır. Sonra her grubun kişiliklerinin ayrıntısı üzerinde olaylara bağlı açıklamalar yapılır.

İlahi iradenin, kusursuz kişilik özellikleriyle donattığı peygamberler aracılığıyla bireylerin ve toplumların temel karakteristik yapıları üzerinde oluşturduğu etkiyi ve Kuran'ın hedeflediği kamil insan prototipini oluşturmada oynadığı rolü ele almadan önce Kuran-ı Kerim'de yer alan karakter tasniflerini ve Kuran'ın bu tasnifleri oluştururken kullandığı insan psikolojisiyle alakalı kavramları ele almanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

II. Kuran-ı Kerimde Karakter Sınıflandırmaları

1- Kuran'a Göre Hasta İnsanın Genel Karakter Özellikleri

Kuran'dan psikolojik anlamda hasta insan, sağlıklı=normal insan tiplerini çıkarmamız mümkündür. Kısaca ifade edecek olursak hasta insanlar kafirler ve özellikle münafıklar, sağlıklı insanlar ise gerçek Müminlerdir.

İnsanların müptela olduğu ruhi hastalıklar için Kuran'da "maraz" kelimesi kullanılmaktadır. Bedeni hastalıklardan onu ayırmak maksadıyla şunu belirtmek gerekir: Bu "maraz"ın bulunduğu yer "kalpler"dir.[237]

Kalp kelimesi pek çok ayette gözler ve kulaklarla birlikte bir algılama merkezi, "idrak edebilme kuvvesi" olarak tanımlanmaktadır."…Kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlar görmezler; kulakları var fakat onlarla işitmezler"[238]

"Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut şahit olarak (zihnini toplayarak kuvvetle) kulak veren kimse için bir öğüt vardır".[239]

İnsanın kalbi, diliyle bir şeyi söyleyivermekten önemli daha önemli bir işleve sahiptir. Çünkü dil yalan söyleyebilir.[240] Bundan dolayı Allah'ın kişi ile onun kalbi arasına girmesinden bahsedilmektedir.[241]

---

[237] Bakara, 2/10; Enfal, 8/49; Tevbe, 9/125; Hâc, 22/53; Ahzab 33/12,32,60; Nur, 50/47; Muhammed, 47/20,29.
[238] Araf, 7/179.
[239] Kaf, 50/97.
[240] Bakara, 2/204.
[241] Enfal, 8/24.

Allah'ı anmaktan gafil olan[242] Allah'ı anmakla huzur bulan[243] üzeri mühürlenerek kapatılan[244] eğrilip sapmaması için pekiştirilip sağlamlaştırılan[245] ve günaha düşen[246] hidayete ulaşan[247] ya da katılaşan hep bu "kalp"tir.

Kalplerin katılaşmasıyla ilgili Bakara 2/74. ayeti çok dikkat çekici olduğu için burada zikretmek istiyoruz:

"Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı; şimdi onlar taş gibi hatta daha da katıdırlar. Çünkü öyle taşlar var ki, içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki, çatlar da bağrından su kaynar, öylesi de var ki Allah korkusundan aşağı düşer".

Katılaşmanın en önemli, göstergesi, bütün varlıklara karşı insanda fıtraten var olduğu varsayılan "merhamet"in, insandan kalbinden adeta soyulup çıkmasıdır. Bu merhametin kaynağı ve en mükemmel şekli "er-Rahman er-Rahim" olan Allah tarafından gösterilmek suretiyle tecelli etmiştir.

İnsan ya da hayvan cinsinden olsun bir annenin yavrusuna şefkati, insanın yeryüzünün dengesini koruması ve bu dengenin devamına yardımcı olacak çareler araştırması da hep bu merhametin eseridir.

"Kalp" konusunda bir başka enteresan Kurandaki ifade şudur: "…Zira gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerdeki kalpler kör olur.[248]

Allah Teâlâ görme organı olan gözün körlüğüne değil anlama kavrama merkezi olan kalbin körlüğünü eleştirmektedir. Bu demektir ki insan herhangi bir duyu organını kaybetse bile içindeki algı merkezi sağlam kaldığı sürece "iyi insan" olma hedefini gerçekleştirebilir.

Kalbin sağlamlığı ile ilgili olarak Kuran'da geçen ifade "kalb-i selim (tertemiz bir kalp)" tabiridir. Ahiret gününde Cenab-ı Hak insanların yüzlerine değil kalplerine bakarak,

---

[242] Kehf, 18/28.
[243] Râd, 13/28.
[244] Araf, 7/101; Yunus, 10/74; Casiye, 45/23.
[245] Kasas, 28/10, Korkan, (143) Al-i İmran, 3/151; Enfal, 8/12.
[246] Bakara, 2/283.
[247] Teğabun, 64/11.
[248] Hac, 22/46.

onlar hakkında hüküm verecektir. Bu hükümde mal ve evlat çokluğuna da itibar edilmez.[249] Ancak Allah'a temiz, sâlim bir kalple gelenler hariç[250] buyrulmaktadır.

Münafık olmak ya da nifak hastalığı Kuran'da sıkça bahsedilen ve pek çok yönleri açıkça ortaya serilen enteresan bir ruh durumudur. Bu portrenin en önemli ve göze çarpan öğesi kararsızlık hali ve gel-git olarak tanımlanabilir.

"Rayb:……" ve türevi "İrtiyab:……"[251] şüphe etmek anlamında "maraz"a ilaveten kullanılmıştır. "Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe mi ettiler?"[252] (Tevbe 9/45)ayetinde ise "irtiyab" kalbin bir özelliği olarak anılmaktadır.

Bir diğer ayette "Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara (bağlanırlar) ne de onlara."[253] denilerek münafıkların içinde bulunduğu ruh hali anlatılır

Dış görünüş itibariyle hoşa gidecek kadar "iyi" olmalarına, içleri insana has güzelliklerden yana bomboştur. Kendi kendilerine güvenleri o kadar eksiktir ki, her "bağırış"ı kendi aleyhlerin de zannederler.[254] İnsanları aldatmak,[255] hakikati değiştirme pahasına da olsa yalan yere yemin etmek[256] onlara ait özelliklerdendir.

Yeryüzünde bozgunculuk yaparlar; bu hususta uyarıldıklarında "biz sadece düzeltiyoruz" diyerek, gerçek konumlarını inkâr ederler.[257]

Kalp için söz konusu olan bir başka olumsuz durum eğrilme, kayma anlamına gelen "zeyğ" Kelimesinde kendisini gösterir: "Onlar doğruluktan sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini eğriltti"[258]

İnsani gelişme bağlamında, görme duyusu gözden çok daha fazla önem arz eden kalbin hastalanmasının, insanın normallik sınırını aşarak ruhen bozulmasının sebebi doğruluktan ayrılıp eğrilmesidir. Kendini oluşturmak yerine geriye ilkelliğe dönmeyi tercih etmesidir.

---

[249] Şuarâ, 26/88.
[250] Şuarâ, 26/89.
[251] Bakara, 2/282; Hud, 11/62; İbrahim, 14/9; Nur, 24/50; Ankebut, 29/48; Sebe, 34/54; Gâfir, 40/34; Şura, 42/14; Hadîd, 57/14.
[252] Nur, 24/50.
[253] Nisa, 4/143.
[254] Münafıkûn, 63/4.
[255] Bakara, 2/14-15.
[256] Kalem, 68/11-15.
[257] Bakara, 2/11-12.
[258] Saf, 61/5.

Kafirler hakkında nazil olduğu Mekke dönemine ait olmasından anlaşılan Kalem sûresinde bu defa onların ruh durumlarını tasvir eden ifadeler söz konusudur.

"Hep yemin edip duran, aşağılık (kimse); (herkesi) kötüleyen söz götürüp getiren, hayra engel olan, saldırgan, günahkar, kaba ve kötülükle damgalı, malı ve evladı çok olduğu için (böbürlenerek) yolunu şaşırmış; Allah'ın ayetleri okunduğunda "eskilerin masalları" diyerek (hafife alanlardır).[259]

Cimrilik etmek ve kendini müstağni görmek[260] (zengin ve kendi kendine yeterli) "kafir" portresinin tamamlayıcı öğeleridir.

Cimriliği o kadar gülünç bir hal almıştır ki malını soyar durur ve bunların kendisine ebedi hayatını sunacağını zanneder.[261] Halbuki kendisine bahşedilen bu nimeti, malını istifadesine sunması gerekirdi.

2- Kuran'a Göre Normal = Sağlıklı İnsanın Genel Karakter Özellikleri

Ruhi hastalıkların bu tanımlarını yaptıktan sonra, Kuran birde Müminleri ikaz ederek, düşebilecekleri kötü durumları açıklar ve bunlardan korunmalarını öğütler. Cenab-ı Hak bu bağlamda, yürüyüşte kibirlenmeyip orta yolu tutmaktan, konuşurken sesini alçaltmaya varıncaya kadar[262] devam eden bir terbiye sistemini ele almaktadır.

Müminlerin kaçınması gereken ve iyilerin özelliği olamayacak hususlar şunlardır: İnsanların birbiriyle alay etmesi, birbirinin kusurunu araması, birbirini hoşlanılmayacak lakaplarla çağırması, başkaları hakkında kötü düşünmek, birbirinin gizli hallerini araştırmak, birbirini çekiştirmek,[263]

Elbette daha önce zikrettiğimiz münafık ve kafirlerin özelliklerinden sakınmak Mümin olmanın gereklerindendir.Bu dünya da mutlu ve huzurlu yaşamanın temel şartlarından biri, Müminlerin birbirlerine iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamasıdır.[264]

---

[259] Kalem, 68/11-15.
[260] Leyl, 92/8-9.
[261] Humeze, 104/2-3.
[262] Lokman, 31/18-19.
[263] Hucurat, 49/11-12; (ayrıca diliyle çekiştirenler için bkz. Humeze, 104/1.
[264] Al-i İmran, 3/110.

Bu şartı yerine getirip Müslüman olarak hayat süren insanlar, Kuran'da zikredilen "Ümmeten Vasatanı =orta bir ümmet"[265] meydana getirmiş olurlar ki bu ümmet en hayırlı ümmettir.

Sağlıklı insan olmanın Kuran'da açıklanan pek çok yönü daha vardır. Örneğin öfkesine hakim olarak insanları affetmek,[266] af konusunda büyük bir sabır ve tahammül göstermek,[267] kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile, bunu bir tarafa bırakarak, Mümin kardeşinin ihtiyacını gidermek[268] de sağlıklı insan olmanın bir göstergesidir.Bu kadar erdemli vasıflar insan ruhunu yüceltir. Yüce ruhlu insanlarda insanın yaratılış amacını yerine getirirler.

3- Kuran'a Göre Peygamberlerin Genel Karakter Özellikleri

Diğer bölümde daha detaylı bir şekilde ele alacağımız peygamberlerin üstün kişilik özelliklerine konunun bütünlüğü açısından burada kısaca değinmek istiyoruz.

İlk insan aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Âdem'dir. O dünyaya boş bir hafıza ile gelmemiş ona Allah tarafından isimler öğretilmiştir.[269] İsimlerden maksat dünya da insana yakışır bir hayat yaşamanın ilk önemli bilgileridir. İnsan evrimci teorilerin ileri sürülenlerin iddia ettikleri gibi tamamen ilkel bir hayat sürecinden geçmemiştir. Peygamberlerin Yüce Allah'tan aldıkları vahyi bilgiler ışığında, gönderildikleri insan topluluklarının bireysel ve toplumsal yapılarını şekillendirmeleri sonucu bilgi umuma ait (evrensel) hale gelmiştir. Her gelen peygamber ve ona gönderilen vahiy, topluma yeni bilgiler ve imkânları beraberinde getirmiştir.

Hz. Adem ömrünü tamamladığı zaman geride bıraktığı insan sayısı epeyce kabarıktı. İki kişiden meydana gelen bir aile halinden yüzlerce kişilik bir cemiyet haline ulaşılmıştı. İnsanlar Hz.. Adem devrinde tanıtılan Mevla'yı unutmuşlar, gökteki yıldızlara tapmaya başlamışlar, gece görünen gündüz kaybolan yıldızların yerini tutmak üzere onların adına putlar dikilmiş, yıldızların adlarını bu putlara vermişlerdi. Ayrıca cemiyet içerisinde bir takım sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bir kısım insanlar bir kısım insanlar üzerinde haksız yere üstünlük sağlayarak onları köle haline getirmişti. Bunun üzerine Yüce Allah dinsel ve

[265] Bakara, 2/143.
[266] Al-i İmran, 3/134.
[267] Fussilet, 41/34-35.
[268] Haşr, 59/9.
[269] Bakara, 2/131.

toplumsal yanlışlıkları düzeltmek üzere Hz. Nuh'u görevlendirdi. Hz. Nuh'un hak ve adalet ölçülerine göre getirdiği din öteden beri zulümle haksızlıkla keyfinin istediği gibi yaşama derdinde olanların hoşuna gitmedi. Artık fakir kimseleri canlarının istediği gibi ezme imkanını bulamayacaklar hatta kardeş bileceklerdi. Karın tokluğuna ömür boyu çalışmaya mahkum ettikleri insanlar bundan böyle kendileri kadar hakka sahip olacaklarsa bu din kendilerine bir şey vermeyecek fakat pek çok şeyi alıp götürecekti.[270]

Bu sebepten derhal karşı çıkmak ve halka gerçekleri (!) anlatmak lazımdı. Nitekim anlattılar. Söyledikleri sözler Kuran'da şöylece yer aldı: "Peygamber olduğunu iddia eden bu adam, sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size karşı şereflenmek, üstünlük toslamak istiyor. Eğer Allah bir peygamber göndermeyi murat etseydi elbet bize melekleri indirirdi. Biz evvelki atalarımızdan bir insanın peygamber olarak gönderildiğini duymadık. Bu adam kendisinde delilik bulunan bir şahıstan başkası değildir.

Öyle ise onu bir zamana kadar gözleyin"[271] dediler. Hz. Nuh'un dokuz yüz elli yılı bulan hayatının[272] büyük bir kısmını, kavmini hak yoluna davetle, Allah'ın dinini anlatmakla ve batıla karşı mücadeleyle geçmişti.

Hz. Hud'un gönderildiği ve Hz. Nuh'un torunlarından Ad'ın soyundan gelen ve bu sebeple de "Ad kavmi" diğer adıyla "Ad-ı Ûlâ" diye bilinen bir kavim[273], daha önceki kavimler gibi putlara tapmaya başladı.

Yüksek tepelere katlı evlerden, muhteşem saraylardan, bağ ve bahçelerden[274] oluşan İrem[275] şehrini inşa etmişlerdi. İri yapılı, güçlü, kuvvetli, son derece sert ve kaba tabiatlı insanlardı.

Güçlü ve kuvvetli olmanın verdiği çılgınlık ve düşüncesizlikle "Kimdir bizden daha güçlü olan?"[276] diyecek bir şımarıklığın içerisindeydiler. Özü sözüne uygun olan ve kendisinde gurur kibir bulunmayan, yüz kızartıcı hiçbir olayla uzaktan yakından ilgilendiği görülmemiş, yüzüne bakınca "bu yüzün sahibine itimat ediyorum" denilecek kadar temiz bir şahsiyete sahip olan Hz. Hud'a karşı çıkan bu kavim, Allah'ı inkarları sebebiyle helak

---

[270] KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Peygamberler Tarihi*, Nil Yayınları, İstanbul 1997,C.I, s.92-93
[271] Mü'minun, 23/24-25.
[272] Ankebut, 29/14.
[273] Necm, 53/40.
[274] Şuara, 26/128-129, 132-134; Ahkaf, 46/20-21.
[275] Bkz. İrem kelimesinin diğer bir adı "Ahkaf olup Kuran'da 46. surenin adıdır.
[276] Hud, 11/59.

olmuştur. Kuran'da bir "Hanif" olarak anılan Hz. İbrahim[277] daha genç bir insan iken, putperestlerin taptıklarını reddederek, tek başına bir topluma çıkmıştı; bunun neticesinde ateşle cezalandırılması O'nu yolundan döndürmedi.[278]İnsanlar arasında adaletle hüküm verme bütün peygamberlerin ortak özelliği olmakla birlikte, İsrailoğullarına hükümdar olan peygamber Dâvud ve oğlu Süleyman Kuran'da isimleri "adaletle hükmeden" olarak ısrarla vurgulanan iki insandır.[279]

Sabırları her zaman ve durumda ümit içinde olmaları, Allah'a teslimiyetleri, iyi işlere koşmaları, iffetleri, daima Allah'a yönelmeleri ve yumuşak huylu olmaları ile Eyyub, İsmail, İdris, Zülkifl, Zekeriya, Yunus insanlığa hep örnek şahsiyetlerdir.[280]

Hz.. Yakub'un, çok sevdiği oğlu Yusuf'un çölde kaybolmasından sonra gösterdiği sabır kayda değerdir. Hz. Yakub'un Yusuf'u kaybettiklerini iddia eden kardeşlerine hitaben; "Herhalde dedi, nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürükledi. Artık tek çarem güzelce sabretmektir. Dediğinize dayanmak için ancak Allah'tan yardım istenir" demişti

Kardeşleri tarafından kör bir kuyuya atılan Hz.. Yusuf Yüce Allah'ın emri ilâhîsi gereği oradan kurtulmuştu. Yıllar sonra Mısır'a vezir olan Yusuf'un kardeşleriyle karşılaşması ve nihayet onlara kendini tanıtmasının akabinde, kendisinin ve babasının bu kadar acı çekmesine sebep olan kardeşlerini bağışlaması ve onları cezalandırmaması ne büyük bir insani erdemdir. Kardeşleri Yusuf'a yaptıklarından duydukları pişmanlığın psikolojisiyle şunları söylediler:"Vallahi, Allah seni bize üstün kıldı. Doğrusu biz suç işlemiştik. O (Yusuf), dedi ki: Bugün sizi kınama yok. Allah sizi bağışlar; O merhametlilerin en merhametlisidir.[281] Hz. Musa'nın varını yoğunu terk ederek Medyen ülkesine geldiğinde bir gölgeliğe çekilerek söyledikleri Allah'a tam teslimiyetin bir örneğidir.

Nitekim Hz. Musa şöyle demişti:"Rabbim dedi, doğrusu bana indireceğim bir hayra muhtacım"[282] Peygamberler öyle insanlardır ki, inandıkları uğrunda taşlanarak öldürülmeyi bile göze almışlardır.[283]

---

[277] Bakara, 2/135; Âl-i İmran, 3/95; Nisa, 4/125; En'am, 6/161; Nahl, 16/123.
[278] Enbiya, 21/51-69.
[279] Enbiya, 21/78-79.
[280] Enbiya, 21/83-91.
[281] Yusuf, 12/91-92.
[282] Kasas, 28/24.
[283] Yasin, 36/18-19.

Hz. İsa'da İsrailoğullarına örnek kılınan bir kuldu.[284]

En güzel ahlaka sahip olduğu için övülen[285] Hz.. Muhammed de örnek alınması tavsiye edilenlerdendir.

On dokuz yerde Hz. Peygambere itaat etmeyi öğütleyen Kuran-ı Kerim: Hz. Peygamberi " Doğru yolu gösteren ve gözetleyen bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı, Allah'ın izniyle O'nun yoluna davet edici bir kandil[286] olarak nitelemekte;

" Rasûl size neyi verdiyse, onu alın! Neden men etti ise ondan sakının"[287]

"Allah Rasûlünde sizin için güzel örnek vardır."[288] Buyurarak insanların ilgisini Hz. Peygamberin söz ve davranışlarına odaklaştırmaktadır. Hz. Peygamberin şahsiyet özellikleri Kuran-ı Kerim'den yani Yüce Allah'tan gelmektedir. Allah'ın insanı sevmesi insanın Hz. Peygamber'e itaat etmesine[289] bağlanmıştır.

Hz. Peygamber de diğer insanlar gibi beşeri ihtiyaçlara sahiptir. Onun insani şahsiyetinin cephelerine baktığımız zaman öksüz bir çoban, bir aile reisi, bir baba, bir dede, bir dost, bir tüccar, bir komutan, bir öğretmen, bir hekim[290], bir iktisatçı[291] vb. özelliklerini görebiliyoruz.

Bütün bu özelliklerin temelinde denge vardır. İslam ahlakında, insanda var olduğu belirtilen hikmet, şecaat, iffet ve adalet duygularının tespiti, tarifi ve izahı Hz. Peygamber'in örnek şahsiyeti dikkate alınarak yapılmıştır. Örneğin onun için ne müsrif ne de cimri tanımlaması yapılabilir. O, bu iki aşırılığın denge bulduğu noktadadır yani "cömert"tir. Hz. Peygamber'in şahsiyetinin diğer belirleyici unsuru güzel ahlaktır. Hakkında "Sen güzel bir ahlak üzeresin." buyrulan Hz. peygamber'in şahsiyetinde güzel ahlak ön plandadır. O, hem hoş geçinen, hem de kendisiyle hoş geçinilen; elinden ve dilinden herkesin güvende olduğu; kendisine yapılmasını istemediğini başkasına da

[284] Zuhruf, 53/49.
[285] Mü'minûn, 23/24.
[286] Ahzab, 33/45-46
[287] Haşr, 59/7
[288] Ahzab, 33/21
[289] Al-i İmran, 3/31
[290] Hz. Muhammed'in tıpla ilgili hadislerinin toplandığı "Tıbb-ı Nebevi" adlı eserler mevcuttur.
[291] Bkz. ZAİM, Sabahattin, "Peygamberimizin İktisadi Hayatla İlgili Tebliğlerinden Örnekler", Diyanet Aylık Dergisi, T.D.V. Yayınları, Ankara 1989, S.4, s.35-44

yapılmasını istemeyen; kendisiyle, ailesiyle ve toplumun her katmanıyla barışık bir şahsiyet. O'nun ahlakı Kuran ahlakıydı ve sanki o, yürüyen bir Kuran idi.[292]

Kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğinden ve belli bir topluluk için değil bütün insanlığın peygamberi olduğundan onun şahsiyetinde evrensel çizgiler mevcuttur. Kendisinden önce gelmiş peygamberlerin Kuran-ı Kerim'de övgüyle bahsedilen özellikleri onda bir araya gelmiştir. Hz. Nuh'un, Hz. Musa'nın, Hz. İbrahim'in mücadele azmini; Hz. Eyyub'un sabrını; Hz. Yusuf'un namusa ve iffete düşkünlüğünü Hz. Peygamberde görmek mümkündür.

İdeal insan nasıl olmalıdır? Sorusuna verilecek en kısa cevap "Hz. peygamber gibi olmalıdır" şeklinde olacaktır.[293]

III. İsmet Sıfatı ve Sosyo-Psikolojik Tahlili

Kuran-ı Kerimde en geniş ve en edebi şekliyle anlatılan Hz. Yusuf kıssası, nüzul sebebinde de belirtildiği gibi, hanımını ve amcasını kaybedip ayrıca müşriklerin eziyetlerine maruz kalan Hz.. Muhammed'i teselli etmiş ve O'na sabır tavsiye edip yol göstermiş, bu arada asırlar boyunca, davasının çilesini çeken dava adamlarının teselli kaynağı olmuştur ve olacaktır. [294]

İnsanlık için de örnek olan Hz. Yusuf'un bu eşsiz hayat hikayesini burada zikretmek istiyoruz :

Babil halkına peygamber olarak gönderilen Hz.. İbrahim, Nemrudun ateşinden (Allah'ın yardımıyla) kurtulduktan sonra Şam taraflarına hicret eder. Şam'dan Mısır'a, oradan da Filistin'de Ürdün ve Medyen'in de içinde bulunduğu Kenan şehrine gelip yerleşir. Hz. İbrahim'in babasının adi Tareh olup[295] Kuran-ı Kerimde Âzer olarak geçmektedir.[296]

---

[292] CEBECİ, Lütfullah, "Hz. Peygamber'in Örnek Ahlakı Çerçevesinde İslam ve Müslüman İmajı", *AÜİF. Dergisi*, Ankara 1996, s.241
[293] KILIÇ, Recep, *Ayetler ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995, s. 9
[294] ŞEMSEDDİN. Nuri, En Güzel Kıssa ve Gerçekleşen Rüya , Nil Yayınları, İzmir 1992, s.3
[295] Tevrat, Tekvin Babı, 11-24.
[296] En'am Suresi: (16) 74.

Hz. İbrahim'in Sare'den hiç çocuğu olmamıştır. Artık iyice yaşlanmış olan İbrahim 112 yaşında, Sare de 99 yaşında iken Allah onlara İshak adında bir oğlan çocuğu ihsan eder. Bu sırada İsmail de 13 yaşındadır.[297]

Hz.. İshak Şam ve Filistin halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Şam taraflarında, Ken'an'da ikamet edip peygamberlik vazifesini ifa ettiği sıralarda iki oğlu dünyaya gelir. Bunlar Ays (veya el - İys) ile Hz.. Yusuf'un babası olan Hz. Yakub peygamberdir. Tarihçilerin beyanına göre, Hz. İshak yüz altmış yaşında iken vefat etmiştir.[298] Hz.. Yakub 'un on iki oğlu olup bunlardan biriside Hz..Yusuf tur.[299]

Aile toplumun küçük bir numunesi ve bir şubesidir. Fert, insan oluşunun idrakine ilk olarak aile içerisinde varır. İnsan, önce kendisine her yönüyle yakın bir grup olan ailenin ve akrabaların, mahalli bir cemaatin, sosyal bir sınıfın ve milletin bir üyesi olarak sosyalleşir.

Anne ve babalar bu durumlar karşısında; çocukların yaşlarını ve aile içindeki fonksiyonlarını da dikkate alarak daha farklı tutum ve davranışlar içerisinde olabilmektedirler. Böyle kalabalık ailelerde bütün çocuklara aynı şekilde ilgi ve özen göstermek aralarında eşitlik sağlamak çok zor bir olaydır. Bazen anne ve baba, kendi iyi kabiliyet ve becerilerini bazı çocuklarında görür ve o çocuklarına daha fazla ilgi göstermekle aslında (onların şahsında) kendilerini takdir eder ve mükafatlandırırlar.

Bazılarında da kendi zaaflarını ve beceriksizliklerini keşfeder ve o çocuğunun şahsında kendisini (içine gömdüğü, şuuraltı his ve duygularını) cezalandırır. Başka bir ifadeyle; bazı çocuklarında başarılarını veya hayallerini yüceltir ve tatmin ederler, bazılarında ise, başarısızlıklarını kınar ve cezalandırırlar.

Bu açıklamalardan sonra Hz. Yusuf'un aile içindeki durumu ve aile fertleriyle olan münasebetleri daha iyi anlaşılacaktır. Yusuf'un aile içi ilişkilerinin bir kısmı yukarıda geçen ölçüler çerçevesine oturtulabilir. Bir kısmı da (babasının Yusuf'a ilgi ve alakası) sırf bu çerçevede değerlendirilmeye bilir. Çünkü Hz. Yakub bir peygamber olarak bu derece (egosunu tatmin için) hisleriyle hareket edecek konumda değildir.

---

[297] ATEŞ, Bünyamin, Peygamberler Tarihi, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1977,C.II,s. 324.
[298] ATEŞ, Bünyamin, a.g.e., s. 250, TABERİ, Muhammed b. Cerir, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, (Çev. Z. K. Ugan, A. Temur) M.E.B. Yay. İstanbul 1991, C. II., s. 46.
[299] ATEŞ, Bünyamin: a.g.e.,C.II, s. 287.

Fakat Yusuf 'un annesiz kalması (birçok sebebin yanı sıra), babasının ona karşı daha fazla ihtimam göstermesine ve dolayısıyla kardeşlerinin kıskanmalarına sebep olmuştur. Hz. Yakub'un Yusuf a karşı sevgisi şefkat mahiyetindedir. Bir gün Hz. Yusuf babasına, "Babacığım! Rüyamda on bir yıldız, güneş ve ayın benim için secde ettiklerini gördüm"[300] der. Yusuf, bu rüyayı gördüğünde 10-12 yaş civarında olduğunu düşünmekteyiz.

Nitekim bundan sonra görüleceği gibi, kardeşleri kendisini istedikleri zaman babasının, kendi başının çaresine bakamaz endişesiyle vermek istemeyişi, vezirin "Buna iyi bak, belki evlat ediniriz" demesi, kendisini kuyudan çıkaranın "İşte bir çocuk!" diye bağırması, bütün bunlar Hz. Yusuf' un henüz ergenlik çağına ermemiş bir çocuk olduğunu göstermektedir. Fakat bu dönem yaş evresini tam tespit etmek güçtür.

Zira insanların uzun süre yaşadıkları bir devirde buluğ yaşı da günümüzdeki gibi olmayabilir.

Rüyanın insanın sosyal ve psikolojik dünyasında büyük etkileri vardır. Rüya, bütün İnsanlık Tarihi boyunca insanları düşündüren ve yorumları konusunda gelişmeler olan bir olgudur. Rüyanın mahiyeti çeşitli şekillerde izah edile gelmiştir. Tabiatçılar genel olarak rüyayı "nefsin telkinleri ve fikirlerin çağrışımı"[301] şeklinde düşünmektedirler.

Rüyanın sınıflandırılması ve yorumlanmasında Müslümanlar biraz daha ileridedir. "Uykuda görmek" manasına gelen rüya da, geçici olarak ceset kaydından kurtulan bir ruh, bedenini de tamamen terk etmeksizin hayal alemine doğru etmeye başlar. O aleme yükselince bedeni boyutlardan çıkıp, apayrı boyutlar içine girmiş olur. Bu boyutlar içinde geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman birbirine karışır. Ruh orada bütün geçmiş ve gelecek zamanları görebilir.[302] Bazen aşırı önem verilip de şuur altına atılan olaylar, uyku sırasında serbest kalarak şuur üstüne çıkarlar. Savaştan yeni gelmiş bir kimsenin aylarca yatağından heyecanla fırlamaları bu tip rüyalara örnektir.

Bunların dışında birde sadık rüyalarda vardır. Bu rüyalar, gelecekle alakalı bilgileri ihtiva ettiği gibi, ikaz ve ibret gibi aydınlatıcı özellikler de taşıyabilir. Bu tür rüyalar peygamberler ve Allah'ın salih kullarına ilham kaynağı olmuştur. Hz. Yusuf 'un gördüğü de sadık rüyalardandır.

---

[300] Yusuf , 12/ 4.
[301] JERSİLD, Arthur T., *Gençlik Psikolojisi* (Çev. İ.N. Özgür), Takaoğlu Matbaası, İstanbul 1978, s. 142.
[302] ŞAHİN, A. Fettah, *İnancın Gölgesinde*, Nil Yay., İzmir 1994, s. 98.

Hz. Yakub oğlunun anlattığı rüyayı dinledikten sonra, rüyasını kardeşlerine anlatmamasını istemiştir. Bunun için gerekçe olarak kardeşlerinin kıskanma ihtimalinden bahsetmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de rüya insanların sosyal ve psikolojik dünyalarındaki etkisini sürdürmektedir. "Rüya bir bakıma rüya sahibine onun hala mücadele gücü olduğunu hatırlatır. Rüyalar ümitleri canlı ve taze tutar: rüyalar belki de mümkün görülen bir hal çaresini hatırlatabilir."[303]

Rüyaların göründüklerinden başka bir şey olup olmadıkları hususunda şüpheli olduğunu belirten Jung şöyle diyor: "Rüya, iradenin ve bilincin büyük ölçüde ortadan kalktığı zamanlarda görülür. O nevroz olmayan insanlarda bile bulunabilen doğal bir normal oluşumdur. Dahası, rüya sürecinin psikolojisi üstüne o kadar az şey biliyoruz ki, açıklarken, çok ama pek çok dikkatli olmalıyız."[304]

Eğer Yusuf rüyasını kardeşlerine anlatmış olsaydı onları daha fazla kıskançlığa sevk etmiş olacaktı. Zaten babalarının Yusuf'a karşı göstermiş olduğu özel ihtimam, ilgi ve alakası onları yeterince kıskandırıyordu. Bir de, böyle büyük müjdeleri ve ihsanları ihtiva eden rüyayı duymuş olsalar, şeytanın da yönlendirmesiyle büyük kötülüklere zemin hazırlayacaktı.

Hz. Yakub'un "Oğulcuğum rüyanı kardeşlerine anlatma! Yoksa sana tuzak kurar, kötülük yaparlar. Zira şeytan insanın apaçık bir düşmandır"[305] ifadesinde kıskançlığın nereden kaynaklandığına işaret vardır. Nitekim bu kıskançlığın arka planında bencillik vardır. "Ben"in sahip olmadığı herhangi bir şeyin karşısında nefis hemen kıskançlık mekanizmasını devreye sokar. İnsan kendi değer ve mahiyetini, sosyal konum itibariyle kendisine en yakın insanlarla kıyaslayarak takdir ettiği için daha çok yakınlarını kıskanır.

Hz. Yakub'un korkusu, sadece bir endişeden ibaret değildir. Objektif, yani akla uygun bir korkudur ve bir peygamber olarak bunun mahiyetini bilmektedir. Karen Horney, kıskançlığın etkenlerinin "sevgi yokluğu ile yarışma" olduğunu belirtmektedir.[306]

Hz. Yakub'un güzel hasletleri ve güzel ahlakı nedeniyle Yusuf'a beslemiş olduğu aşırı sevgi ve şefkat diğer oğullarını sevmediği anlamına gelmez. Çünkü Yusuf'un belirli sıfatları ve meziyetleri onun kıskanılması için yeterli bir sebeptir.

---

[303] JERSİLD, , a.g.e., s. 150.
[304] Bkz., JUNG, Carl Gustav, *Din ve Psikoloji* (Çev. C. Şişman), İnsan Yay. İstanbul 1993, s. 41.
[305] Yusuf ,12/5
[306] HORNEY, Karen, *Çağımızın Tedirgin İnsanı* (Çev. A. Yörükan), Tur Yayınları., İstanbul 1990, s. 90.

Hz. Yakub’un bu tavrı, kıskançlığın verdiği tepkiyi hafifletme ve Yusuf’u korumaya almakla adalet sağlama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu olay karşısında diğer çocukların, bütün iç hesaplaşmalarına rağmen, her ne pahasına olursa olsun, şeytanın da desteğiyle elde etmek istedikleri sevgiye ulaşmalarını sağlayacak yolları araştırmaları da beklenen bir olaydır. Şiddetle ihtiyaç duydukları sevgiye nasıl ulaşacaklardı? Böyle bir sevgiye ulaşma isteğini gerek kendilerine, gerekse babalarına ve ailelerine nasıl haklı gösterebilirlerdi?

Neticede, o gizli tutulma çabası meselenin doğruluğunu ve ciddiliğini ortaya koymuş ve kardeşlerinin meseleye ciddi yaklaşmalarına sebep olmuş olabilir.

Yusuf henüz ergenlik çağına gelmemiş bir çocuk olduğu içindir ki muhtemelen kendisi bu rüya hakkında öteden beri bir şeyler döndüğünü sezinleyen kardeşlerine bilgi sızdırmıştır.

Veya kardeşleri kalabalık oldukları için, Yusuf’la babası arasında geçen bu konuşmaya kulak misafiri olup ve diğer kardeşlerine haber (bilgi) vermiş olabilirler.

Bütün bu gerekçelerle plan yapılır ve uygulamaya konur. Yusuf’u yok edecekler ve babalarının yanındaki itibarlarını ve sevgilerini koruyacaklardı; babalarına giderek şöyle derler: “Ey babamız! Yusuf’u niçin bize emanet etmiyorsun? Hâlbuki biz daima onu iyiliğini istiyoruz; yarın onu bizimle beraber gönder de gezsin oynasın, muhakkak biz onu koruruz.”[307]

Çocuklarının bu teklifi karşısında Hz. Yakub: “Onu götürmeniz beni üzüyor... Siz farkında olmadan onu kurdun yemesinden korkarım”[308] diye cevap verir. Bu, tabii bir babalık reaksiyonudur. O'nun bu hassasiyeti; sadece Yusuf’a karşı aşırı şefkatinden değil, babalık sevgisi yanında babalık hissinden; O'nun geleceğinin parlak olacağını bilmesi ve bu yüzden onu koruma gayretinden kaynaklanmaktadır.

Hz. Yakub “Siz farkında olmadan onu kurdun yemesinden korkarım” cümlesiyle tuzağa düşürülmüştür. Fakat söz söylenmiş, taktik verilmiştir. Nitekim üvey kardeşler Yusuf’u kuyuya attıktan sonra gelip, kanlı gömleği göstererek, “…onu bir kurt yedi” diyeceklerdir. Buradan şöyle bir sonuçta çıkarılabilir: Özellikle grup karşısında, muhatapla

---

[307] Yusuf, 12 /11-12
[308] Yusuf, 12 /13

konuşurken karşı tarafa kendi aleyhimize kullanılmaya müsait kozlar verilmemelidir.

Yapılan plan çerçevesinde kardeşlerin bir sabah erkenden Yusuf'u da alıp şehrin dışına çıkarlar. Yusuf' u ıssız bir yerde, bir kervan yoluna yakın bir kuyuya attıktan sonra, akşam olunca da evlerine geri dönerler.

Ağlayarak babalarına gelip "Ey babamız! İnan olsun biz yarış yapıyorduk. Yusuf'u da eşyalarımızın yanına bırakmıştık; bir kurt onu yedi, her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın"[309] derler.

Olan olmuştur artık. Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atılmış, Hz.. Yakub da acısını kalbine gömmüş ve Allah'a havale etmiştir.

Diğer taraftan Yusuf gelip geçen yolcular tarafından kuyudan çıkartılmış ve ticaret malı gibi esir pazarında satılığa çıkarılmıştır. Bundan sonrasını Kuran'ın şu ifadesiyle takip ediyoruz: "Onu yanlarında alıkoymak istemedikleri için, ucuz bir fiyata, bir kaç dirheme sattılar."[310] Burada şu sonuç çıkarılabilir: İnsana dünya parasıyla ne kadar kıymet biçilirse biçilsin, onun gerçek değeri Allah katındaki değeridir. Bu ölçü Kuran'da "…Şüphesiz, Allah katında en değerliniz, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Allah bilendir, haberdardır."[311] ayetiyle ifade edilmektedir.

Yusuf'u satın alan kişinin adı Katfir (Kıtfir) veya Atfir[312] dir. Yusuf'u görür görmez O'nun asıl bir ruha sahip olduğunu anlamıştır. Zira sima, ruhun aynasıdır; insanın kimliğini yansıtır. Sanki "Biz insanı en güzel şekilde yarattık."[313] Ayet-i Kerimesi her yönüyle Yusuf'un yüzünde tecelli etmişti.

Kıtfir'in evlilik hayatı boyunca hiç evladının olmayışı ve Yusuf'un yüzündeki güzellikle ve samimiyetten dolayı Kıtfir hanımına "Ona güzel bak! Belki bize faydası olur, veya onu evlat edinebiliriz"[314] demişti.

"Olgunluk çağına gelince ona hikmet ve bilgi verdik. İhsan ehlini böyle mükafatlandırırız" [315]ayetinde ifade edildiği gibi, Yusuf gelişmiş ve olgunlaşmıştır. Bir

---

309 Yusuf, 12/ 17
310 Yusuf, 12/ 20
311 Hucurat, 49/ 13.
312 TABERİ, Muhammed b. Cerir, *Camiul Beyan an Te'vilil Kuran*, Mısır 1908, C. XIII, s. 175
313 Tin, 95/4
314 Yusuf 12/ 21
315 Yusuf, 12/22

insanın olgunluk yaşının ne olduğu konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Kuran-ı Kerim'de beden olgunluğu ile ruhi olgunluk birlikte değerlendirilerek olgunluk yaşının kırk yaş olduğu açıklanmıştır.[316] Genel olarak peygamberlik yaşının da kırk yaş olması Kuran'ın bu görüşünü desteklemektedir. İşte Yusuf'a böyle fırtınalı bir döneminde (ergenlik çağına gelince), zorlu sınavın ikinci safhasında onun sabır ve dayanma gücünü artırmak amacıyla kitap ve hikmet verilir.

Hem maddi hem de manevi bütün güzellikleri kendisinde topladığı için Yusuf son derece çekici hale gelmiş, kadınların bir erkekte aradığı bütün özelliklerin kendisinde bulunduğu bir genç olmuştu.

Yusuf'u yakından takip eden Kıtfir'in güzel hanımı bir evlat gibi bağrına bastığı güzel Yusuf'a şimdi değişik duygular beslemekteydi. Fakat Yusuf'un onun bu duygularında meydana gelen değişiklikten haberi yoktur. Zelihaya karşı çocukluğunda duyduğu o saf temiz duyguları devam etmektedir. Zeliha O'na karşı hissettiği duyguları açamamanın sıkıntısını yaşamaktadır. Bu durum Zeliha'nın arzularının gün geçtikçe artmasına ve Yusuf'u daha cazip görmesine sebep olmuştur.

Yusuf açısından zorlu bir sınav aracı olan genç ve güzel Zeliha da zor durumdadır. Bir tarafta kendisini duygusal olarak tatmin etmekten uzak bir kocası, diğer tarafta ise kocasına alternatif teşkil eden, güçlü kuvvetli, ve aynı zamanda erkeke güzeli Yusuf bulunmaktadır. " Evinde bulunduğu kadın onu kendine çağırdı. kapıları kapadı ve gelsene dedi"[317] Bu daveti yapması için şartlar müsaittir. Muhtemelen hizmetçilerin kaldığı odalarla bağlantıyı sağlayan kapılar da kapatılmış olup odada ikisinden başka kimse bulunmamaktadır.

Beşeri fıtratın arzularını ve duygularını tatmin etmek için iş sadece iradenin vereceği hükme kalmıştır. Zeliha aylarca aklı, vicdanı ve nefsi arasında gidip gelmiş, mücadele etmiş ve sonunda şehevi istekleri baskın çıkmıştır. Bu arada Yusuf şaşırmıştır.Daha düne kadar anne dediği kadın, şimdi karşısına geçmiş bütün kadınlığını kullanarak yalvarırcasına onu yatağa yalvarırcasına davet etmektedir. Yusuf ilk tepki olarak Allah'a sığınmış ve "Senin kocan benim efendimdir. Bana iyi baktı şüphesiz zalimler iflah

---

[316] Ahkaf , 46/ 15
[317] Yusuf, 12/23

olmazlar"[318] demişti. .

Seyyid Kutub'a göre; Yusuf'un bu korkunç teklifi derhal reddetmesi Allah ile olan bağlılığından, vefalı oluşundan kaynaklanmaktadır.Teklifi reddederken derhal Allah'ın kendisine (arada kimler sebep olursa olsun) bahşettiği nimetleri anıyor ve O'nun hududunu aşanların hüsrana uğrayacaklarını belirtiyor.[319]

Yusuf'un yukarıda bahsedilen bu cevabı çok manidardır; çünkü Zeliha aylarca Yusuf ile hayallerini süslemiş, O'nunla olma arzusu duygusal beraberlikle başlamış, Yusuf'tan habersiz, O'na karşı duyduğu aşkla tatmin ettiği duyguları onu bu aşamaya getirmiştir.

Yusuf'un böyle bir durumda kalkıp namustan, iffetten bahsederek onu bu davranışından vazgeçirmeye çalışması boş bir çabadan ileriye gidemeyebilirdi. Ama bir otorite olarak "Allah'a sığınırım" demesi ve ona kocasını ve kocasının yaptığı iyilikleri ve buna karşı kendi vefa borcunu hatırlatması (Kocan bana iyi bakmanı söylemişti, iyi bakmak böyle mi olur? demesi), yapılacak en uygun davranış olacaktı.

"Andolsun ki kadın, Yusuf'a karşı istekliydi; Rabbinden bir burhan (işaret) görmeseydi Yusuf da onu isteyecekti. Çünkü onunda bir nefsi bulunmaktaydı. Gençlik duygularının zirvesinde bulunan bir insanın böyle bir teklife karşı itseli olması doğaldır"[320].

Eğer isteksizliğinden dolayı Zeliha'nın teklifini geri çevirmiş olsaydı; Allah'ın "Muhlis kulu" olma özelliğini kazanabilir miydi? Burada O'nu, o şerefe nail eden şey, nefsinin arzulamasına rağmen bunu elinin tersiyle itmesidir. "İşte ondan kötülüğü ve fenalığı böyle burhanla engelledik; (O da bizim burhanımıza itibar etti ki) doğrusu o bizim muhlis kullarımızdandır"[321] Bu da Allah'ın zoru başaran kullarına bir lütfudur.

Peygamberler. ismet sıfatları gereği günah işlemekten uzak oldukları için, Yusuf da Allah'ın burhanını görerek kaçmayı tercih etmiştir. Ya orada kalıp Zeliha'ya karşı koyacak, dövecek, ki bu da aleyhine bir delil (o işi yapmamasına rağmen) olacak ve zina ile suçlanacak veya oradan uzaklaşacaktı. O da bu iki yoldan en akıllıca olanını tercih etti. Yani oradan uzaklaştı.

---

[318] Yusuf , 12/ 23
[319] KUTUB, Seyyid,a.g.e, C. VIII., s. 383.
[320] Yusuf ,12/ 24
[321] Yusuf 12 /24

Zemahşeri de, Keşşafında "istekli idi" cümlesini sadece içinden geçirdiği arzu olarak yorumladıktan sonra şöyle devam eder : "Gençliğin sıkıştırmasıyla böyle bir arzu duyulmuş olmasaydı bu arzuyu yenmek de söz konusu olamaz ve arzuyu duyan şahıs Allah indinde makbul bir mevki kazanamazdı."[322] Demektedir.

Bu surede Yusuf'un isminin sıkça geçmesine rağmen, Zeliha'nın isminin geçmemesi sadece "O" veya "O kadın" şeklinde zikredilmesi de çok önemlidir. Hz. Yusuf iyiliğin. dürüstlüğün ve takvanın kendisinde zirveleştiği bir şahsiyettir.Ve örnek alınması istendiğinden ismin zikredilmesi uygun hatta gerekli görülmüştür.

Zeliha iffetsiz bir kadın olamaz. Zeliha Mısır sosyetesinden erkeklerle düşüp-kalksaydı, Yusuf'a bu kadar meyletmezdi. Zeliha'nın ısrarı, aşık olduğu kimseye ulaşmak içindi. Zira nice zamandır Yusuf'a sahip olmak. kavuşmak istemektedir. Eğer aşık olmayıp da sırf iç güdüsel ihtiyaçlarını karşılamak isteseydi, Yusuf için bu kadar ısrar etmez, gider bir başkasıyla bu ihtiyacını giderirdi.

Bu arada şöyle bir psikolojik bir olgudan da bahsedilebilir: Bazı ev kadınları kendi çoluk çocuğuna ve kocasına göstermediği ilgi, alaka ve hizmeti dışarıdan çevre insanlara gösterebilmektedir.

Ailesi içinde bıraktığı intiba ile çevre üzerinde bıraktığı intiba birbirine tamamen zıt. Mesela bir koca, hanımına veya hanım kocasına "Filan kişinin eşi kocasına veya karısına şöyle iyi davranıyor" şeklinde serzenişte bulunabilmektedir.

Mısır Azizi Kıtfir, dışarıdan evine dönmüştür. Muhtemelen iç kapılardan birini açtığında karşısında Yusuf ile Zeliha'yı bulur. Zeliha içeride Yusuf'u kendine çekmek için büyük çaba sarf etmiş fakat başarılı olamamıştır. Kendisinden kurtulmak için kapıya koşan Yusuf'un ardından yetişerek gömleğini arkadan kavramış ve gömlek yırtılmıştır. Tam bu sırada karşılarında Aziz belirir. Bir anlık şaşkınlığın ardından. belki de Aziz'in "bu ne hal" demesine fırsat vermeden tam bir suçluluk psikolojisi içerisinde Zeliha şöyle çıkış yapmıştır: "Ailene kötülük isteyenin zindana atılmaktan veya acıklı bir azaptan başka cezası ne olabilir "[323]

---

[322] KUTUB, Seyyid, a.g.e.,C.VIII, s. 385.
[323] Yusuf, 12/ 25

Zeliha'nın bu sözleri "kadın"ın ince ve kıvrak zekasının bir eseridir. Örneğin gelin ile kaynana evde kavga etmişlerdir. Gelin, kaynanasına ağzına geleni söyler. Neticede onun evinde kalmasını istememektedir. Suratları asıktır. Akşam kocası eve gelir gelmez, ya o, ya ben! Artık dayanamıyorum. beni boşa " der ve ağlamaya başlar. Burada amaç, baskın çıkmaktır. İlk vuran kazanır. diye düşünülmektedir. Zeliha'da böyle yapmış, suçu Yusuf'a yüklemiş, projeksiyona başvurmuştur. Buna karşılık Yusuf şöyle demiştir. "Onun kendisi benimle olmak istedi. Bunu efendisine ihanet etmediğini ifade için söylemiştir.

Öyle görünüyor ki, evin efendisi bu manzarayla karşı karşıya geldiğinde eşinin akrabası veya ev halkından biri kendisi ile dolaşıyordu ve o sırada olayı dinlediğinde şu teklifi yapmıştı: "'İkisi de birbirini suçluyor ve aralarında ne geçtiğini gören bir şahit de yok. Bu durumda etraftan bir ipucu bularak karar vermeliyiz" demişti. Yusuf'un gömleği olayı aydınlatmak için iyi bir delildir. Bazı rivayetlere göre bu şahit. beşikte yatan bir çocuktu ve Allah olayın gerçeğine tanıklık edebilsin, bir delil getirsin diye ona konuşma gücü vermişti. Fakat bu rivayet İsrailiyata dayanmaktadır. Muhtemelen şahit, kadının aile efradından akıllı, tecrübeli biriydi. Öyle ki görür görmez olayın gerçeğini kavramıştır. Kendisinin yargıç olma ihtimali de söz konusudur."[324]

Şahidin kadın tarafından olması, Yusuf'un masumiyetini daha da arttırması bakımından önemlidir. Şahidin ortaya attığı delile göre; "Eğer onun (Yusuf'un) gömleği ön taraftan yırtılmışsa bu durumda kadın doğruyu söylemiştir kendisi ise yalan söyleyenlerdendir Yok eğer onun gömleği arkadan çekilip-yırtılmışsa, bu durumda kadın yalan söylemiştir ve kendisi doğruyu söylemektedir."[325]

Yusuf'un gömleği önden yırtılmış olsa, denebîlir ki kadın namus ve iffetini korumak için onunla mücadele etmiş ve saldırgan Yusuf'tur. Eğer gömlek arkadan yırtılmışsa anlaşılır ki Yusuf kadından kaçmaya çalışmış ve Zeliha onu arkadan kendine çekmiş ve gömlek de yırtılmıştır. Ayrıca bu araştırmada diğer bir husus da, kadının vücudunda veya elbisesinde şiddet kullanıldığına dair herhangi bir izin bulunmadığıdır. Eğer Yusuf kadına zarar vermek isteseydi. kadının üzerinde bir takım izler olması gerekirdi. Fakat Zeliha'nın üzerinde bu türden herhangi bir ize rastlanmamıştır. Bu araştırma neticesinde gömleğin

---

[324] MEVDUDİ, Ebul A'la, *Tevhimul Kuran* (Çev. M.H. Kayani ve diğerleri),İnsan Yayınları, İstanbul 1991, C. II. s. 456.
[325] Yusuf, 12/ 26-27.

arkadan çekilip yırtıldığı görüldü. Bunun üzerine Zeliha'nın kocası: "Doğrusu bu, sizin (kadınların) düzeninizden biridir. Gerçekten sizin düzeniniz (hileniz) büyüktür"[326] dedi.

Yusuf ile Zeliha'nın (resmi) yargı önüne çıkarılmadan bir şahidin ortaya attığı delillerle olayın sorumlularının açığa çıkarılması, saray çevresinde takip edilmesi gereken en uygun yoldu.

Bu olay bize asırlar öncesindeki cahiliyetin yüksek tabakasının durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir Günümüz dünyasında da değişen bir şey yoktur; cinsel skandallara karşı hoşgörü ve topluma karşı bu tür olayları örtbas etmekle yetinilmesi süregelen bir tutumdur.

Zeliha gayet soğukkanlıdır. Sanki kocasının "sizin düzeniniz(hileniz) büyüktür" demesi onun için bir iltifat gibidir. Aziz başka ne diyebilirdi ki; bu olaya dolaylı yoldan sebep olanlardan birisi de kendisidir.

Hanımını ihmal etmeseydi belki de bu olaylar olmayacaktı. Dolayısıyla durumu kabullenmekten başka yapacağı bir şey yoktur.

Kıtfir Yusuf'a "Sen bundan kimseye bahsetme" hanımına da "Sen de günahının bağışlanmasını dile çünkü suçlulardansın" [327] dedi. Yani, bu olay duyulmasın, kapansın gitsin böylece kamuoyunda yüksek menfaatleri zedelenmesin. Zeliha da kocasından özür dilesin. Çünkü bu olay kamu tarafından duyulursa ne olurdu? Başbakanın hanımı, kölesiyle aşk yaşıyormuş söylentileri hükümetin ve o ailenin halkın gözündeki itibarına çok büyük zarar verirdi.

Efendi (Aziz) karısıyla kölesinin arasına girmiyor ve olup bitenlere göz yummak istiyordu Her şey aristokratik hava içinde seyrine devam etmektedir. Fakat sarayların da duvarları var. Bu duvarlar arasında bir takım hizmetçiler, uşaklar da bulunuyor. Cereyan eden şeylerin dışarıya sızmaması mümkün değil. Bilhassa aristokrat ailelerin kadınları kendi muhitlerinde olup bitenlerin dedikodusunu yapmakta meşhurdurlar. Ziyaretlerde gece toplantılarında iğrenç hadiseleri ağızlarında sakız gibi çiğneyerek birbirlerine naklederler."[328] Bu onların bir nevi hobisidir. Aynı durum günümüzde de görülmektedir:

---

[326] Yusuf, 12/ 28.
[327] Yusuf, 12/ 29
[328] KUTUB, Seyyid, a.g.e,C. VIII., s. 388.

hatta (o zamanın dedikodusu) günümüzün medyasında "paparazzi" programlarına konu olmak için gayret gösteren ve bundan mutluluk duyan bir kesimin varlığı da bilinmektedir.

"Şehirdeki bir takım Mısırlı kadınlar; Vezirin karısı, kölesinin olmak istiyormuş, sevgisi bağrını yakmış: doğrusu biz onun besbelli sapıtmış olduğunu görüyoruz."[329] diyerek dedikodu yaparlar.

Bu kadınlar aslında Zeliha'nın davranışını değil. bu ilişkiyi bir köle ile kurmasını yadırgamaktadırlar. Yine aristokrat zihniyet karşımıza çıkmaktadır. "Kendi dengi bir adamı bulamadı mı. ki. gitti de bir köleden faydalanmak istedi. Küçültücü bir hadise!" diye düşünmüş olabilirler.

Ayrıca yukarıdaki ifadelerin altında bir de kıskançlık gizlidir. Bir köle münasebetten sonra kolaylıkla bertaraf edilir. Köle kalkıp da korkusundan herhangi bir iddiada bulunamaz ve bir skandala sebebiyet veremez. Rahatlıkla faydalanmak söz konusudur.

Burada konuya kısa bir ara vererek, zihinlerimizi toplayıp kıssanın başına dönelim.

Yusuf'un kardeşleri toplanmış ve Yakub'un Yusuf hakkındaki sevgi, muhabbet ve şefkatinin dedikodusunu yapmışlardı. Bu onlardaki bir kıskançlığın ifadesiydi. Ye onlar da babaları hakkında "dalalin mubin" (apaçık sapıklık) tabirini kullanmışlardı. Öyleyse kadınların dedikodusunda da Zelihayı kıskanmaları da gayet doğaldı.[330]

Zeliha kadınların kendisini ayıplamasını işitince onları davet etti. Koltuklar ve sofra hazırladı. Sofrada kullanmak üzere her birerlerine birer bıçak verdi. Yusuf'a: "Yanlarına çık" dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce şaşırıp ellerini kestiler ve "Allah'ı tenzih ederiz ama, bu insan değil ancak yüce bir melektir" dediler."[331]

Zeliha, kendisini yadırgayan ve eleştiren kadınların bu düşüncelerini öğrenince, karşı atağa geçme lüzumunu hissetmiş ve onlara. bu işin o kadar basit olmadığını ispat etmek için kadınları konağına davet etmiştir. Davet edilen kadınlar, yüksek tabakaya mensupturlar.[332]

---

[329] Yusuf, 12/ 30
[330] NURİ, a.g.e., s. 72.
[331] Yusuf, 12/ 31.
[332] MEVDUDİ, a.g.e. , C. II., s. 456.

Zira saray ziyafetlerine ancak bunlar. bu çevrenin insanları davet edilir ve ancak bunlar için çatal bıçak, yaslanılacak koltuklar ve görkemli hazırlıklar yapılır. Bu durum bize o asırlarda Mısır'daki maddi medeniyetin zirveye ulaştığını gösteriyor. Saraylardaki debdebe ise oldukça muazzamdır. Bundan binlerce yıl önce sofrada bıçak kullanılmasının, o devrin lüks ve ihtişamını ve medeniyetin ulaştığı seviyesini göstermesi bakımından değeri büyüktür."[333]

Kadınlar Yusuf'un güzelliği ve yakışıklılığı karşısında sanki hepsi birden bakışlarıyla hipnoz olmuş gibi, Yusuf'a kilitlenmişlerdir. Fakat beyinlerinin bir bölümü yemeğe şartlandığı için, hala ellerindeki bıçakla yiyeceklerini veya meyvelerini bölmekle meşguldürler.

Bu tür olaylar günlük hayatta bir çok insanın başına gelebilmektedir. Örneğin ağzında bir şey çiğnemekte olan kişi aşırı bir şekilde dikkatini çeken veya kendisini hayrete düşüren bir durum karşısında gözlerini diker, hiç kırpmadan karşısındaki objeye öylece bakakalır. Ama bir yandan da ağzındaki lokmayı da ağır bir şekilde çiğnemeye devam eder. Bu, bir anlık şuur kaybı gibidir.

Mısırlı kadınların bu olay karşısında sergiledikleri manzara yukarıda verilen örnekte olduğu gibidir O geçici şuur kaybıyla bir nevi trans haliyle bir yandan "Allah'ı tenzih ederiz ama bu insan değil ancak yüce bir melektir." derken bir yandan da ellerindeki bıçaklarla parmaklarını kesmektedirler. Bu trans hali kesilen ellerinin acısını hissetmelerine mani olmuştur.[334]

Mısırlı kadınları kendilerinden geçiren, sadece Yusuf'un yüzündeki maddi güzellik değildir: asıl onlara bu şaşkınlığı yaşatan. Yusuf'un simasındaki bir peygamber adayı olarak peygamberlik masumiyeti ve saflığıdır. Ruhi güzelliği de simasına yansımıştır. İşte tam bu esnada Zeliha kadınlara dönerek : "İşte sözünü edip beni yerdiğiniz budur. Andolsun ki onun olmak istedim, fakat o iffetinden dolayı çekindi. Emrimi yine yapmazsa hapse atılacak "[335] der.

Bu sözlerde gizli bir gurur ifadesi mevcuttur. Yani böyle bir sağlam karakterli, Namuslu gence gönül vermek ve böyle bir erkek güzelinden faydalanmak istemem de

---

333 KUTUB, Seyyid, a.g.e., C. VIII., s. 389.
334 Bu ifadeler, "O devirde tevhid dininden bazı kalıntıların mevcut olduğunu gösteriyor." Bkz. KUTUB, Seyyid, a.g.e., C. VIII., s. 390.
335 Yusuf 12/ 32.

yadırganacak ne var. Kaldı ki, o benim malım! ... Sizin de böyle bir imkanınız olsa aynı şeyi yapmaz mısınız? demek istemektedir.

Zeliha bu isteğinin Yusuf tarafından yerine getirilmemesi, mahrum bırakılması (frustration) karşısında saldırıya geçme (agression) vaziyeti almıştır. Çünkü "Uzun süren bir çatışmanın ve engellerin devamlı olarak mevcut olması, bazı gerginliklerin saldırma fiilleri şeklinde kendilerini belirtmelerine sebep olur."[336]

Zeliha'nın davranışının dinamiğini böylece inceledikten sonra, Yusuf'un içinde bulunduğu psikolojiyi şöyle bir olayla izah etmek uygun olur:

Vaktiyle bir adam krala gidip: "Bana insanca yaşamanın ve kötülük işlememenin yollarını öğret' diye başvurur. Kral da adamlarına zeytinyağı dolu bir fıçı getirmelerini söyler. Adama fıçıyı şehrin bir başından öteki başına kadar bir damla bile dökmeden taşımasını emreder. Ve şunu ekler: Eğer tek bir damla dökecek olursan, başın kesilecek."

Adamın yanına yalın kılıç iki gözcü verir. Bunlar bir damla yağ dökülür dökülmez adamın başını keseceklerdir. Bir pazar günü: şehrin her yanı satıcı tezgahlarıyla ve bir çok insanlarla doludur. Adam fıçıyı sırtlayarak yürümeye başlar. Hem de öyle dikkatli yürür ki, bir damla bile yağdan dökülmemiştir. Geri geldiklerinde Kral sorar: "Şehirde ne var ne yok?" Adam cevaben: "Bilmiyorum efendim. hiç bir şey görmedim, Zira aklım, fikrim hep yağda idi," der. Kral, oturaklı ve dokunaklı şu sözleri söyler: "İşte şimdi kötülük işlememenin ve insanca yaşamanın yollarını öğrendin, Allah'a en azından bu derece bağlan ve kendi işinde de dikkatli bir adam ol şimdi evine dönebîlirsin"[337] demiştir.

Yusuf'ta bütün bu olaylara aldırmadan sabretmiş tam bir teslimiyet içerisinde her şeyi Allah'a havale etmişti. Bütün bu gelişmelerden sonra herhalde diğer kadınlar da Zeliha'ya hak vermiştir. Onların da Zeliha'ya bu güzellik karşısında Yusuf'a ait olma arzusunu makul görmeleri Zeliha'nın düşüncesinde güç kazanmasına sebep olmuştur. Kadınlar Yusuf'u görmeden önce Zeliha'yı kınama hususunda ittifak etmişlerdir. Bu skandaldan dolayı yaptıkları dedikodu sebebiyle Yusuf hapse atılacaktır.[338]

---

[336] MAUCORPS, P, *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi* (Çev. S. Evrim), Anıl Yayınları, İstanbul 1958, s. 15.
[337] COŞAR, Mehmet, *Hayat ve Mücadele*, Yağmur Yay. İstanbul 1976, s. 80.
[338] Yusuf ,12/ 30.

Yusuf müthiş bir baskı altında istenileni yapmaya zorlanır. Biri yetmezmiş gibi, diğer kadınlar da O'nu Zeliha için ikna etmeğe çalışmaktadırlar. Çünkü, Zeliha'yı mazur görüyorlardı. Bu durum karşısında Rabbine yönelir ve şöyle dua eder:

"Rabbim! Hapis benim için bunların istediklerini yapmaktan daha iyidir. Eğer tuzaklarını (düzenlerini) benden uzaklaştırmazsan, onlara gönül verir ve cahillerden olurum."[339]

Yusuf bu duasında bunun demeyip, bunların demesi yani çoğul kullanmasından diğer kadınların da hareketleri ve bakışlarıyla Yusuf'u tahrik etmek ve baştan çıkarmak niyetinde oldukları anlaşılmaktadır. Bütün bu tahrikler karşısında nefsine uyabileceğinden endişe ettiği için Allah'a sığınır.

Yusuf iffetli, dürüst oluşunun gururuna kapılmamaktadır. Beşer olması sebebiyle her an tehlikeye düşebileceğini kabul ederek, tahrikler karşısında Allah'ın kendisine yardımcı olmasını, kendisini muhafaza altında tutmasını istemektedir."[340]

Yusuf duasını samimi bir şekilde yapmıştır. Allah da onu boş çevirmemiş, duasını kabul etmiştir. Nitekim Allah "Bana dua ediniz, size cevap vereyim"[341] buyurmaktadır.

Dua ister bireysel ister toplumsal olsun, kainatın dehşet verici sessizliği içinde, insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiyakın ifadesidir."[342]

Olayın bu kadar uzayıp sarayın dışına taşıp halk arasında yayılması ailelerin şerefini ve onurunu zedelemektedir. Madem ki erkekler ailelerin şerefini koruyamıyorlar o halde kadınları sebebiyle erkekler masum ve günahsız bir insanı hapse attırıp ailelerin menfaatlerini korumalıydılar Yusuf da beşeri gücünün yettiği kadarını yapmış gerisini Allah'a havale etmiştir. Ve skandalın gücü hükümeti sarsınca Hz. Yusuf hapsedilir."[343]

Doğru yolda olan Allah'a itaat zindanda da olsa vicdanen mutlu olabilir.. O doğruluğu ve masumiyeti (ismeti) sayesinde bir zafer kazanmıştır.Ayrıca sarayın Dünya saraylarında oturanlar, Mısır'ın yöneticileri, ekabiri ve sosyetesi ise manevi yenilgiye

---

[339] Yusuf ,12/ 33.
[340] KUTUB, Seyyid, a.g.e., C. VIII., s. 391.
[341] Mü'min,40/ 60.
[342] İKBAL, Muhammed, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü* (Çev. S. Huri), Çeltüt Matb., İstanbul 1964, s. 109.
[343] KUTUP, Seyyid , a.g.e.C.III, s. 397

uğramışlardır. Mısır sosyete kadınları, Yusuf'un dilden dile dolaşan güzelliği, yakışıklılığı, ve üstün karakterinin hayaliyle baş başa kalmış ve azap çekmekteydiler. Bu arada Hz. Yusuf ise çileli yolculuğuna devam etmekteydi.

İsmet sıfatının en güzel örneklerini sergileyen Hz.. Muhammed de Allah Tealanın muhafaza ve koruması altında büyüdü. Cenab-ı Hak ona peygamberlik vermeyi murad ettiğinden cahiliyet sapıklıklarından onu öylesine korudu ki kavminin en şereflisi, en emini, en doğru sözlüsü, erkeklerin bulaştığı çirkin işlerden en uzak duran bir şahsiyet oldu.

Rasûlulah küçüklüğündeki bir cahiliye olayından Allah Tealanın kendisini nasıl koruduğunu anlatırdı:

Buyurdu ki: "Kureyş'ten bir grup çocukla beraberdik. Çocukların oynadığı bir yere taş taşıyorduk. Her birimiz gömleğimizi çıkarıp omzumuzun üzerine koyuyor böylece üzerimiz çıplak bir halde gidip geliyorduk ki ben bedenimde ansızın sanki şiddetli bir yumruk yemiş gibi bir acı hissettim. Ve ardından şöyle bir ses işittim. 'Gömleğini üzerine giy ve düğmelerini bağla!' Ben de gömleğimi üzerime giyip düğmelerimi bağladım. Sonra taşı omzuma alıp üzerim örtülü bir şekilde taşımaya devam ettim"[344]

Hz. Muhammed de çocukluk devresini geçirerek mensubu bulunduğu cemiyete onun bir üyesi olarak katıldıktan sonra yetiştiği toplumda olup bitenlere karşı şüphe duymaya başlamıştır. Bu şüpheler, onun o günkü cemiyet içerisinde nesilden nesile devredilen ve insanlar tarafından gayet doğal kabul edilen putlara tapmak, ırk ve cins ayrımı yapmak, içki içmek, zina etmek, kumar oynamak gibi hareket ve davranışlar bütününü benimseyip, bunları kendi hayatına tatbik etmesine müsaade etmeyecekti. Bu durumda Hz. Muhammed hayatını kendi akl-ı selimiyle ve sezgileriyle bulduğu doğrular istikametinde tanzim etmek, insanlar arası münasebetlerini yine bu ölçüler içerisinde geliştirmek gibi bir tavrı benimsemiştir.[345]

O günkü cemiyet içerisinde bulunan insanları babaları, dedeleri ve kendileri gibi bir hayat tarzı içmeyen, kumar oynamayan, fuhuş yapmayan, tefecilikle alakası olmayan, yalan söylemeyen ve putlara tapmayan aksine topluma çok daha farklı davranış kalıpları

---

[344] SÂBÛNÎ, *Kuran'da Peygamberlik ve Peygamberler* , s. 64
[345] KURTKAN, Amiran, *Din Sosyolojisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1985, s. 175-176

getiren ve değer ölçüleri teklif eden Hz. Muhammed "Emin" sıfatıyla nitelendirmeleri önemli bir olaydır.

Haklı olarak bu insanların babaları, dedeleri ve kendileri gibi bir hayat tarzı gösteren, içki içen, kumar oynayan, fuhuş yapan, yalan söyleyen, iftira eden, çapulculukla zaman geçiren, putlarına tapan ve daha başka değerlerini istisnasız ve münakaşasız kabul eden ve onu cemiyetle paylaşan bir kimseyi ancak "Emin" sıfatı ile tavsif etmeleri beklenirdi. Ancak onların beklenenin tersine olması görüşlerimizi ve yorumlarımızı bir noktada birleştiriyor.

Hakikaten görünürde bu insanlar bütün yapıp ettiklerinden ve değerlerinden şüphe ediyor değildiler.

Fakat bu insanların kendileri gibi yaşamayan daha başka hayat tarzı gösteren, cemiyete farklı değerler getiren Hz Muhammed'i "Emin" olarak göstermeleri, bu insanların o güne kadar bütün yapıp ettiklerine hareketlerine, davranışlarına ve paylaştıkları değerlerine karşı şuur altında şüpheler, kuşkular, tereddütler beslediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Muhammed'in gösterdiği bu davranışlar manzumesinin fiillerde olmasa da zihinlerde derin etkiler bıraktığını söyleyebiliriz.[346]

IV. Fetanet Sıfatı ve Sosyo- Psikolojik Tahlili

Gönderilen her peygamber keskin bir zeka ve büyük bir sezgi gücüne (firâset) sahip olarak gönderilmiştir. Hz.. İbrahim'in tevhid mücadelesi Kuran kıssaları arasında sosyo-psikolojik muhteva açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bakımdan Fetanet sıfatının tahlilinde Kuran-ı Kerim'de yer alan Hz. İbrahim kıssasından yararlanmaya çalıştık.

Son derece zeki ve firâset sahibi bir peygamber olan Hz. İbrahim Nemrud ismindeki bir kral zamanında doğmuştur. Nemrud o zamanlar Babil hükümdarıdır. Babil şehrinin meşhur putçusu Azer'in oğlu olarak yetişen Hz. İbrahim gün geldi babasının verdiği emre

---

[346] DARYAL, Ali Murat, *İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, MÜİF. Yayınları, İstanbul 1989, s. 23-24.

uyarak put satmak üzere pazara gitti. Ama putları saygıyla götürmek yerine boğazlarına ip takmayı ve sürükleyerek götürmeyi tercih etti.

Görenler bu manzarayı hoş karşılamadılar. İşi tatlıya bağlamak için Azer’i buldular.

- Ey Azer! İbrahim'in neler yaptığını gel de gör dediler.

- Neler yapıyormuş bakayım...?

Böyle diyerek doğruldu yerinden yolda İbrahim'in yaptığı davranışlar tafsilatlı bir şekilde anlatıldı. Azer küplere binmişti. Put satış yerine vardıklarında gördükleri manzara bir başkaydı. İbrahim eline geçirdiği bir tas ile putlara su ikram ediyordu. Bir zaman uğraştı ve içmeyince suyu tepesinden aşağı döktü. Azer oğlunun tepesine dikildi.

- Sen neler yapıyorsun bakayım ? Dedi.

- Onlara su içiriyorum fakat içmiyorlar.

- Onlar su içmezler

İbrahim o zaman taşı gediğine koydu:

- Bunlar nasıl ilahtır ki su içmesini bile beceremiyorlar.[347]

İşte bu olay Hz. İbrahim’in firâsetine delalet eder. Bu arada Fetanet kavramıyla alakalı bulunan firâset kavramına burada değinmek istiyoruz. Sözlükte “keşfetme, sezme, ileri görüşlülük” gibi manalara gelir. Daha geniş anlamda ise akıl ve duyu organlarıyla bilinemeyen ancak sezgi gücüyle ulaşılan bütün bilgi alanlarını kapsar. Seyyid Şerif el-Cürcani, firâsetin “kesin bilginin keşif yoluyla elde edilmesi gaybın görülmesi” anlamına geldiğini belirtirken terimin bu manasına işaret etmiştir.[348] Sufilere göre firâset müminin Allah’ın nuruyla bakması Allah'ın O kulun gören gözü olması anlamına gelir.[349]

İbn Mesud dedi ki: İnsanların en firâsetleri şu üç kişidir.

1-Vezir Kıtfir (Yoldan geçen bir kervan tarafından kuyudan çıkartılan Hz Yusuf’u satın alan kişi). Kıtfir Hz. Yusuf hakkında eşine: “Ona güzel bak bize faydası olur. Yahut

---

[347] KAZANCI,a.g.e, C.II, s.171-172
[348] El-CÜRCANİ, Seyyid Şerif, *et-Ta’rifat*, İstanbul-1318, s. 110-111.
[349] KUŞEYRİ, Ebul Kasım Abdülkerim, *er-Risale*, Mısır-1966, s. 480.

da onu evlat ediniriz” (Yusuf 12/21) demişti.

2- Hz. Şuayb kızı. Bu kız babasına Musa hakkında: “Onu ücretle tut, o emin ve güvenilir bir adam” (Kasas, 28/26) demişti.

3- Hz. Ebubekir. Çünkü yerine Hz. Ömer’i halife olarak bıraktı. Diğer bir rivayete göre üçüncü kişi Firavun'un kansıdır. çünkü o (Firavun’un adamları küçük Musa'yı alıp Firavun'a getirdiklerinde) kocasına: “Benim de senin de gözün aydın olsun. Onu öldürmeyiniz belki size faydası olur yahut onu oğul ediniriz demişti.”[350]

Vehb b. Münebbihe atfedilen başka bir görüşe göre Hz. Yusuf açık artırma yolu ile satıldı ve değeri, ağırlığının birkaç katı misk, anber, ipek, gümüş, altın, inci ve mücevheratı buldu ki, bunların gerçek kıymetlerini Allah’tan başka kimse bilemez. Kıtfir bu bedel karşılığında onu Malik b. Dur’dan satın almıştı. Bunu da Vehb. b. Münebbih söylemiştir. Hanımına Hz. Yusuf için: “Buna kıymet ver, iyi bak. “Yani on güzel yemekler yedir, güzel elbiseler giydir makamını, mevkisini üstün tut diyen “Kıtfır” Hz. Yusuf’taki özellikleri fark edecek firâsete sahip olmasından dolayı insanların en firâsetlilerinden sayılmaktadır.[351]

Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamberden şu hadis rivayet edilmektedir :

Rasûlullah buyurdular ki: Müminin firâsetinden sakınınız; zira o Allah’ın nuruyla bakar. Daha sonra “Onların başına gelen bu yok edici azapta anlayanlar için nice ibretler vardır (Hicr 15/75)” mealindeki ayeti okudular. Bu hadisi rivayet eden Tirmizi ayette geçen mütevessimîn kelimesini yorumlayarak burada kastedilenlerin firâset sahipleri olduğunu ifade etmiştir.[352] Müfessirlerde mütevessimîn kelimesini firâset sahipleri şeklinde anlamışlar ve ona ibret gözüyle bakanlar, düşünenler gibi anlamlar yüklemişlerdir.[353]

Kaynaklarda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in firâsetiyle alakalı bilgiler bulunmaktadır. Medine’ye hicret ettikten sonra yüce Allah, Hz.. Peygamber’e ilk ve son veda haccına kadar geçen süre içinde helal ve harama dair hükümlerini indirmişti. Hz. Peygamber hac ettiği sırada dinin kemale erdiğine dair şu ayet geldi: “Bugün sizin dininizi kemale erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım” (Maide 5/3). Hadis imamı Tarık b. Şihab

---

[350] TABERİ, Cerir, *Camiul Beyan an Te’vilil Kuran*, C. XIII, s. 176
[351] TABERİ, a.g.e., s. 175
[352] TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa es- Sevre, *es- Sünen ,* “Tefsir”, Beyrut t.s., C.V, s.298
[353] SÂBÛNİ, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefasir*, Ensar Neşriyat, İstanbul ts., C.II, s.114

(ez-Zührî)' den şöyle dediğini rivayet eder: Yahudilerden bir adam Hz. Ömer'in yanına gelerek :

"Ey müminlerin emiri, kitabınızda okuduğunuz bir ayeti kerime vardır, (Bu gün sizin dininizi kemale erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım Maide 5/3) eğer o ayet biz Yahudiler topluluğuna indirilmiş olsaydı biz bayram ederdik" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer ona cevap olarak şöyle dedi: "Şüphe yok ki ben, bu ayet-i kerimenin indirildiği günü indirildiği yeri de çok iyi biliyorum. Bu ayet-i Kerime Rasûllulah' a Kurban Bayramı'nın Arafesinde Cuma günü nazil olmuş Rasûlullah da bu ayeti okumuştu. Bunun üzerine Hz.. Ebubekir ve Hz. Ömer'in ağladığı rivayet edilmiştir. Rasûlullah onlara: "Niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca, onlar şöyle dediler: "Bizi ağlatan şu ki biz, dinimiz bakımından bir artış içerisinde bulunuyorduk. Bu din artık kemale erdiğine göre, ne kadar kemal bulmuş bir şey varsa mutlaka eksilmeye koyulur (işte bunun için ağlıyoruz)." Bunun üzerine Peygamber onlara: "Doğru söylediniz" dedi.[354] Bu olay Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in firâsetini gösteren meşhur olaylardandır.

Müminlerin firâsetiyle ilgili olarak Fransa'da yaşanan bir olayı da burada zikretmek istiyoruz: (A. Bayram anlatıyor) :

"2003 yılında Fransa'da bir Ramazan akşamüstü, okuldan eve, iftara yetişmek için koşar adımla gelirken, gurbet ellerde bir ezan sesi bile duyamadan iftar açmanın ne kadar buruk olduğunu düşünürken; orta yaşlı birisi beni durdurdu ve elindeki poşeti bana doğru uzatarak şöyle dedi: Buyur bu hurmalarla orucunu aç ve bana da hayır dua et olur mu? Ben, şaşkınlıkla poşeti alırken; bu adamın gurbet ilde benim oruç olduğumu nasıl anladığını düşünürken; o, şaşkınlığımı anlayıp ekledi: "Bu caddeden her gün bir sürü insan geçer. Ancak Ramazan ayı girdi mi bu saatlerde koşarak geçenlerin benim gibi iftara yetişmek için acele eden Müslümanlar olduğunu anlarım. Ben de Allah'ın rızasına nail olabilmek için onlardan bazılarını gözüme kestirip yakalarım." Dedi. Ben de bu Faslı amcanın firâset ve hassasiyetle Mümin gençlere sahip çıkması karşısında duygulandım."[355]

Firâset kavramını bu şekilde izah ettikten sonra Hz. İbrahim kıssasına geri dönmek istiyoruz.

---

[354] HAZİN, Alau'd- Din Ali b. Muhammed b.İbrahim El-Bağdadi, *Lubabu't Te'vil* (Kitabu Mecmuatü Min'et-Tefasir İçinde), Beyrut-ts. C. II, s. 230-231.

[355] www.hakimiyet.com , Abdülkadir Etöz, "Ramazan'ın Kerameti", 21.10.2005.

Hz. İbrahim babasına ve kavmine karşı, siz bu heykellere (putlara) niye tapıyorsunuz?" Demişti. [356] Onlar da dediler ki: " Biz, babalarımızı onlara ibadet eder (vaziyette) bulmuştuk.[357] Bu sebeple, biz de aynı adete uyup onların yaptığı gibi devam edip gidiyoruz"[358] dediler.

Hz. İbrahim "yemin olsun ki siz de babalarınız da açıkça yanlış bir yoldasınız (sapıklarsınız)"[359] deyince onun ciddiyetini pek anlayamadılar. Doğrusu, hiç kimse bu kadar ileri gidip meydan okur gibi bir cesaretle dinlerine hakaret edemezdi. Bunu daha iyi anlamak için ona sordular: "Yahu sen bize doğru mu söylüyorsun? Yoksa sen şakacılardan mısın?"[360] Yani, "Sen bizimle oyun mu oynuyorsun?" Dedikleri zaman Hz. İbrahim de "Sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri yaratan Allah'tır. Bunu kesinlikle bilen şahitlerdenim" deyince[361] başta babası olmak üzere "Bir daha böyle konuşursan seni muhakkak taşlarım"[362] diye yanlarından kovdular. O da bu hakarete ve azarlamaya karşı: Allah'a yemin olsun ki hele siz ardınıza dönüp gittikten sonra muhakkak putlarınıza bir hile yapacağım diye ahdetmişti.

Aslında bu hilenin temelinde yatan gerçek: Onların hidayeti ve doğru yolu bulmaları için Hz. İbrahim''in bir senaryo planıdır. Rivayete göre Hz. İbrahim kavmi bayrama gittikleri zaman putlarını kırmıştı. Hasan Basri'den rivayetle İbn Kesir diyor ki: Hz. İbrahim'in kavmi bayrama giderken onu da götürmek istediler.[363] Sen de bizimle beraber bayramımıza gel (emin ol) dinimiz çok hoşuna gidecektir."[364]

Onların bu ısrarlarına karşılıklı, çaresiz gitmek zorunda kalabilirdi. Putperestlerin bayramlarına katılma tehlikesine karşı çare olarak bayrama gitmemek için sırtüstü yere uzanıp gökyüzüne baktı ve hastayım dedi.[365]

Suddi'nin beyanına göre: Hz. İbrahim putların bulunduğu büyük odaya girince, kapının karşısında en büyük put, onun iki yanında kapıya kadar büyükten küçüğe doğru yan yana dizilmiş putlar, kocaman put haneyi dolduruyordu.

---

[356] Enbiya, 21/52.
[357] Enbiya 21/53.
[358] Şuara, 2674.
[359] Enbiya,21/ 54.
[360] Enbiya, 21/55.
[361] Enbiya, 21/56.
[362] Meryem, 19/46.
[363] İBN KESİR, Ebu'l Fida İsmail, *Tefsirul Kuran'il Azim* ,Beyrut 1966, C. IV, s. 13.
[364] KURTUBİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el- Ensari, *El Camiu Li Ahkamil Kuran*, Mısır 1387/1967, C. XI, s. 297.
[365] Saffat, 37/88-89; İbn Kesir, a.g.e., C. 4, s. 13

Bu putların önlerinde de (bayram dönüşü, geldikleri zaman "bereketlenmiş olarak yeriz" diye koydukları yemekleri vardı. Hz. İbrahim bu yemekleri görünce alay ederek "Yemiyor musunuz ?[366] Neden cevap veremiyorsunuz?" Biraz daha kızarak "Öyle ya bundan size ne? Bakın konuşamıyorsunuz da"[367] dedi. Madem ki bu putların ilah olmaya hakkı yoktu ve son derece acizdiler öyleyse bunları kırıp dökmek gerekiyordu. Hz. İbrahim de öyle yaptı. Var gücüyle putlara vurup kırdı. Onları paramparça etti. Sadece en büyük putu kırmadı omzuna baltayı astı.[368] Halbuki Hz.. İbrahim'in büyük puta karşı büyük bir kini ve öfkesi de vardı. Çünkü, ona karşı halkın daha fazla ta'zim (övgü) ve rağbet ettiklerini görüyordu.[369] Böylece ondan şu şekilde intikam almış olacaktı; daha doğrusu hem putun hiçliğini anlatmak hem de müşrik toplumu aşağıdaki düşüncelere sevk etmek istemişti.

İbn-i Abbas'ın beyanına göre; "Allah Hz.. İbrahim'den daha genç bir nebî göndermedi." Kavmi, Nemrut'a; adına İbrahim denilen bir delikanlının putlarını kırmış olabileceğini haber verdi. Bunun üzerine Nemrut ve ileri gelenler delilsiz olarak onu tutuklamayı uygun bulmadıkları için dediler ki: "İnsanların onu iyice görebileceği bir alana getirin, O'nun kendi aleyhine delil olabilecek sözlerle konuştuğu zaman şahitlik ederler"[370]

Bundan maksatları: a) Onun cezası, misli görülmedik ve kimseye yapılmamış bir ceza olacak. b) Veya put kıranın hak ettiği cezayı gören halk ibret alır. c) Veyahut putları kırıldığı için üzülenler onun ağır bir cezaya cezaya çarpılmasıyla sevinsinler.

Hz. İbrahim'in amacı müşrikleri topyekün ikaz etmek ve onlara doğru yolu göstermekti.. Nitekim, insanların huzuruna getirilince "bunu ilahlara sen mi yaptın?" dedikleri zaman, Hz. İbrahim onlara, şirkin tutarsızlığına delil getirmek için dedi ki: "Belki bunu putları kırma işini onların büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun " diye[371] diyalogu başlatmış ve onları düşünmeğe sevk etmiştir.

İbrahim'in bu sözü üzerine müşrikler düşünmeye başladılar. O devam etti. Siz onları

---

366 Saffat, 37/ 91
367 Saffat, 37/92
368 İBN KESİR, a.g.e., C. IV, s. 13
369 BEYZAVİ, Ebu Said Abdullah b, Ömer Nasuriddin el-Kadi, *Envarut Tenzil ve Esrarut Tevil*, Matbaatul Amire, İstanbul 1319, C.IV, s. 206
370 KURTUBİ, a.g.e., C.IV, s. 299
371 KURTUBİ, a.g.e., C.XI, s. 300.

terk edince, kendileri ihmal edilen ve korumasız kalan[372] bu putlar ilah olabilir miydi?

Putperest cemaat kendi kendilerini kalben kınıyorlardı. Vicdanları bu gerçeği kabul ve itiraf etti. Kurtubi'nin beyanına göre, onlardan bazıları şaşkın bir halde birbirlerine dönüp baktılar. Düşmanlarının yani Hz. İbrahim'in en keskin ve sağlıklı delili karşında iyice sıkıldılar ve gerçeği anlayarak birbirlerine dediler ki; "Bizler zalimlerin, ta kendileriyiz. [373] Çünkü, bir kelime; bile konuşamayan, bir an bile kendilerini koruyamayan bu ilahlar,nasıl olur da kendilerine ibadet edenlere fayda veya zarar verebilir, zorluklarla nasıl mücadele edebilir? Görmüyor musunuz, omzundaki baltayla bile başa çıkamıyor." [374]

Bu düşüncelerle, vicdanlarındaki hakikati itiraf etmelerinin alameti olarak doğru yolu gösteren akıl yoluna döndüler. Hatta Hz. İbrahim'in fetaneti ve yol göstericiliği sayesinde birbirine bakıp konuşamayan, faydası olmayan, zarar verme gücü bulunmayan kısacası hiçbir işe yaramayan putlara tapmaktan dolayı birbirlerini "biz zalimiz" diye kınamışlardı.[375] Bütün bu olanlardan sonra onlar tekrar eski hallerine döndüler ve intikam almak istediler. Bu intikamcıların ortak özelliği "cehalet" idi. Çünkü, kendilerinin iyiliğini isteyen örnek karakterli bir şahsiyeti öldürmeyi planlıyorlardı.

Sonuçta Hz. İbrahim Fetaneti sayesinde gönderildiği toplumu derinden etkilemişti. İbn Abbas'ın beyanına göre, Hz. İbrahim'in akıl ve mantık ölçülerindeki delilleri karşısında çaresizlik içinde kalarak hakkı kabul ve itiraf ettikten sonra kötülüğün en fenası olan küfürlerine geri döndüler.[376]

Ayrıca onu ateşin ortasına atarak[377] intikam almak istediler. Kendi nefislerine kıyas yaparak onu düşman bildiler. Halbuki Hz. İbrahim, onların doğru yolu bulmalarını arzu ediyordu.

İbn İshak'ın beyanına göre, öyle şiddetli bir ateş yaktılar ki, havada uçan kuşlar ona rastlasa parlayıp yanıyordu. Sonra onu bağlayıp susuz olarak bir mancınık içine koydular. Onun bu ihlas ve samimiyetine karşı "söyleyenlerin en doğrusu"olarak Allah şöyle buyurdu: "Ey ateş İbrahim'e karşı serin ve selamet ol" Bazı alimlere göre, Allah orada ateşi gideren bir soğukluk ve soğuğu gideren bir sıcaklık yarattı ve ateş onun için selamet oldu.

---

[372] İBN KESİR, a.g.e., C.III, s. 183.
[373] Enbiya21/ 64.
[374] KURTUBİ, a.g.e., C. II,s. 302.
[375] BEYZAVİ, a.g.e., C.IV, s. 257.
[376] KURTUBİ, a.g.e., C. XI, s. 302.
[377] KURTUBİ, a,g,e., C.XI,s.303; Beyzavi, C.IV,s.258; İbn Kesir, C.III,s.183-184.

Ebu Aliye'ye göre, Allah Teala eğer "berden ve selamen" dememiş olsaydı onun soğukluğu, sıcaklığından daha şiddetli olurdu. Eğer "İbrahim'e" demeseydi, onun serinliği herkes için ebediyen devam ederdi.[378]

Hz. Ali ve İbn Abbas buyurdular ki: O ateşin soğuma emrine selamen emri tabi olmasaydı, ateş soğu emrine itaatten dolayı şiddetle soğur, bu defa da İbrahim donarak ölürdü. Ve o gün dünya da sönmeyen hiçbir ateş kalmazdı.[379] Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman sadece onu bağladıkları ipleri yandı. O, ateşte yedi gün kaldı. Ateşin çevresine hiç kimse yanaşamıyordu. Sonra gelip gördüler ki o namaz kılıyordu. Minhal b. Amr'ın bildirdiğine göre; Hz. İbrahim şöyle buyurmuştur: "Ateşin içinde olduğum günlerde ikram ve edilen nimetleri daha önce hiç görmemiştim."[380] Ateşe atıldığı gün Hz. İbrahim Allah'tan başka kimseden yardım istememişti. Hz. İbrahim'in atıldığı ateş yedi gün soğumadı. Sonra insanlar gelip baktılar Hz. İbrahim namaz kılıyordu. Haklı olunan bir mücadelede görünürde yenik düşülmüş olsa bile kendi davasına ihlas ve samimiyet ile sahip çıkana Yüce Allah, o kulunun koruyup gözeteni olarak sahip çıkmaktadır. Kelbi der ki: "Arzın cehennemi tamamen söndü. Alçaklığı elden bırakmayan Nemrut yüksek köşkünden onu görüverdi. Hz. İbrahim, bir koltuk üzerine oturmuş "gölge meleği" ile sohbet ve arkadaşlık ediyordu. Bu duruma şaşarak Senin Rabbin ne güzel bir Rab imiş muhakkak ben ona yaklaşmak için dört bin ineği kurban edeceğim"[381] demişti. Fakat Nemrut'un son pişmanlığı fayda etmemiş o da helak olmaktan kurtulamayarak feci bir şekilde can vermişti.

V. Sıdk Sıfatı ve Sosyo- Psikolojik Tahlili

Toplum içinde huzur, mutluluk, ve barışın kaynağı doğruluk olduğu gibi Ahiret'te kurtuluşun ve ebedi saadetin kaynağı doğruluktur. Dünya da ve toplum içinde kargaşa ve zulmün kaynağı yalandır. Yalancı dünya da mutsuz, ahirette umutsuzdur. İslam doğruluk üzerine bina edilmiştir. Cahiliyede Hz. Peygamberin lakabı "el Emin" idi.

Allah, müşrik bile olsalar sözlerine sadakat gösteren ve doğrulukla hareket edenlere karşı iyi davranmayı, erdemli bir davranış saymıştır.[382] "Rabbimiz Allah'tır" dedikten

---

[378] KURTUBİ, a,g,e., C.II,s, 304..
[379] KURTUBİ, a,g,e., C.II,s, 304.
[380] Şuayb el-Hımmani der ki: İbrahim ateşe bırakılınca 16 yıl bekledi. İbn Cüreyc de 26 yıl beklediğini söylemiştir. Birinci görüşü Sa'lebi, ikincisini ise Maverdi zikretmiştir. Kurtubi, 11/304.
[381] KURTUBİ, a,g,e., C.II, s. 304.
[382] Tevbe, 9/ 7.

sonra, doğruluğu kendilerine bir hayat felsefesi haline dönüştürenlere ölümleri sırasında şöyle müjde verileceği haber veriliyor: "Korkmayın, tasalanmayın, vaad edildiğiniz cennetle sevinin" diyerek melekler inecektir.[383] Görüldüğü gibi bu müjde, manevi olarak bir toplumda bir rahatlama hissi uyandırır. Başka bir ayetle: "Rabbimiz Allah'tır deyip de doğruluğu kendilerine bir yol olarak seçenlere, evet onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır."[384] Buyrularak sosyal hayatı emniyet ve güvene kavuşturanlara Allah mükafatlandırmış oluyor.

Kuran toplumlar için, özellikle insanlar arasında Mümin olup doğruluğu isteyenler için bir öğütten başka bir şey değildir.[385] Hakkı aramak ve gerçeği öğrenmek, cemiyetin şiddetle arzu ettiği adalet tutkusuna rağmen fertler yalan söyler, bencil davranır. Bu sebeple karakter ve şahsiyet sahibi "sizden" ancak doğruluğu arzu eden kimseler bu "öğütten" (yani Kuran'dan) istifade eder. Başkaları, bozuk ve şahsiyetsiz kimseler, istifade edemediği gibi, zarar da görürler.

İnsanlar sevdikleri kişilerle teklifsiz ve samimi konuşur. Resmiyetin olmaması samimiyetin derecesini gösterir. Allah'ta Hz. Peygamber'e samimiyetle: "O halde sen, maiyyetindeki tövbe edenlerle beraber, emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Aşırı gitmeyin. çünkü o, ne yaparsanız (hepsini) hakkıyla görücüdür."[386] Buyurmuştur.

Toplumun düzen ve saadeti ancak doğruluk ve adaletle mümkündür. Yani şahsiyet ve karakter sahibi kişiler doğruluk uğruna olmadık zahmet ve meşakkate katlanır. Şahsiyeti belirmemiş kaypak, korkak, bencil ve yalancı insanlar zalim olarak karşımıza çıkıyor. Bu sebeple İnananlara: "Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş çarpar"[387] denilmektedir.

"İşte bu yüzden sen habibim, gene de o cahillerin kusuruna bakmadan tevhide ve Hakka davet et. Şahsiyetsiz, cahil ve zalimler gibi olma. Sana emredildiği gibi dosdoğru hareket et. Sakın tebliğden vazgeçerek onların arzularına uyma. Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği her kitaba inandım. Aranızda adalet (icra) etmem için emr olundum. Allah, bizim de Rabbimiz, sizinde Rabbinizdir. Bizim amel ve hareketlerimiz bize, sizin amel ve hareketleriniz de size aittir. Aslında bizimle sizin aranızda (bizim hakkı bilmemiz, sizin de

---

[383] Fussilet, 41/ 30.
[384] Ahkaf, 46/13.
[385] Tekvir, 81/27-28.
[386] Hud, 11/112.
[387] Hud, 11/113

cahil olmanız dışında hiçbir fark yoktur. İlerde Allah, hepimizi birlikte aramızda hükmetmek için toplayacak. İyi bilin ki) dönüş ancak O'nadır."[388] Buyrularak şahsiyetin temelinde ve gelişmesinde iman, doğruluk, adalet, samimiyet, itaat gibi kavramların olduğu belirtilmektedir. Çünkü Allah ve dini hakkında şüphe edenlerin[389] şahsiyetsiz müşrikler olduğu bildirilerek"sakın müşriklerden olma"[390] emri verilmiştir.

Hz. Musa ve O'nun duasına "Amin!" diyen Hz. Harun'a hitaben: "İkinizin de duası kabul edilmiştir. O halde yine ikiniz de dosdoğru (doğru hareketinize) devam edin. Sakın bilmeyenlerin yoluna uymayın"[391] Buyrularak şahsiyetli insanın simgesinin doğruluk olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Aslında insan ya doğrudur veya doğruluk taklidi yapan yalancıdır. Doğrular, şahsiyet sahibi, güvenilir kimselerdir. Yalancılar ise şahsiyetsiz ve güvenilmez olurlar. Temel hedeflerinden birisi de insanların ahlâki açıdan erdemli bir şahsiyet geliştirmelerini sağlamak olan peygamberler kendilerinde bulunan Sıdk (doğruluk) özelliğiyle daima insanlara örnek olmuşlardır.

Her peygamber gibi Sıdk ehli olan Hz. Muhammed'e inanan Ashab-ı Kiram ona çok büyük bir sevgi, muhabbet ve güven duymuşlar hiçbir zaman emirlerinden çıkmayıp, en zor şartlarda bile onu davasında yalnız bırakmamışlardır. Nitekim konuyla ilgili olarak ilk Müslümanlardan Hz. Ebubekir'in peygamberimize duyduğu sevgi ve kendisine kayıtsız şartsız inanıp kendisine teslim olması bir göz atmamız yeterli olacaktır.

Hz. Peygamber Miraç hadisesinden sonra bu olayı müşriklere anlatmış ve bununla ilgili delilleri onlara göstermiş olmasına rağmen sırf gurur ve inatları sebebiyle iman edip peygamberimizin davasını tasdik etmemişlerdi. Fakat Mekke halkı arasında gönülleri İslam'a ısınmış ama Miraç haberiyle birden şaşırıp kalan kimseler bu haberi duyur duymaz doğruca Hz. Ebubekir'e gelerek: "Ey Ebubekir! Arkadaşının işinden haberin var mı? O bu gece Kudüs'te bulunan Beytül Makdis'e gittiğini, orada namaz kılıp Mekke'ye döndüğünü söylüyor" dediler. Hz. Ebubekir ise "Siz bunları ondan mı? Duydunuz dedi. Evet ondan duyduk dediler." Bunun üzerine o Hz. Peygamber'e olan teslimiyetinin zirvesine çıkarak

---

[388] Şura,42/15
[389] İbrahim, 14/10; Yunus, 10/104.
[390] Yunus, 10/105
[391] Yunus, 10/89

"Vallahi o söylediyse şüphesiz doğrudur. Siz buna şaşırmayın" diyerek bu olaydaki tutumundan dolayı "Sıddık" sıfatını kazanmıştı.[392]

Bir Rivayette de, Kureyş'in en ileri gelenlerinden bir kişi Mekke yollarının birinde Ebu Cehil ile karşılaştı. Onu durdurarak "Ey Ebel Hakem! Burada seninle benden başka kimse yoktur. Allah aşkına Muhammed doğru mudur yoksa yalan mı? Diye sordu. Ebu Cehil gayet açık bir şekilde: "Muhammed yalancı değil doğrudur diye cevap verdi." O kişi o halde seni ona uymaktan alıkoyan nedir? Diye sordu. Ebu Cehil; Biz Haşimoğulları ile yarıştık, başkanlıkta üstünlükte çekiştik. Onlar yedirdi biz yedirdik, onlar içirdi biz içirdik, onlar himaye etti biz himaye ettik. Sonra Haşimoğulları bizden bir peygamber gönderildi dediler Bizde ona inanmayız ve tabi olmayız dedik.[393]

İşte Allah'ın Düşmanı bile Hz Muhammed'in doğruluğunu kabul ve itiraf ediyor. Fakat dünya hırsı başkanlık arzusu ona tabi olmasını engelliyordu. Hz. Peygamber zamanında, "Tebük Seferi"ne zamanında yetişemeyip geri kalan üç sahabe vardır. Bunlar münafıklar gibi yalan söyleyerek özür beyan etmeyi şerefli kişiliklerine yakıştıramadılar. Her yalan söyleyen münafığın özrü ve bahanesi kabul edildi. Fakat bunlar, özürlerine bahane gösterecek bir yalana tenezzül etmedikleri için boykot edildiler.[394] "Yeryüzü bunca genişliğine rağmen, onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihayet Allah'ın hışmından yine Allah'a sığınmaktan başka bir çare olmadığını kalplerinde bulunan iman duygusu ile) anladılar."[395] Ka'b b. Malik diyor ki: "Biz üçümüz, yemin ederek Rasûlullah'dan özür ve bağışlanma dileyen (münafıklardan) geri kaldık. Bizim hakkımızda Allah hükmedinceye kadar Rasûlullah, mazeret uyduran (yalancılar) dan bizi geri bıraktı.[396] Elli günlük boykot üzüntü ve kederden sonra… bir atlı müjdeyi getirdi." Ka'b, Rasûlullah'a geldiği zaman, "anandan doğduğun günden buyana en hayırlı bir gün ile sana müjdeler olsun." Denildi.[397] Çünkü Allah, indirdiği ayetlerle Peygamber'in, muhacirlerin ve Ensar'ın tevbelerini kabul ettiğini açıklamıştı.[398]

---

[392] SURUÇ, Salih, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1983, C.I, s.378-379; ÖZDENÖREN, Rasim, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, 3. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul 1986, s, 84; HAMİDULLAH, a.g.e., C.I, s,133

[393] SÂBÛNİ, *Kuran'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler* ,s.50

[394] İBN HİŞAM, Ebu Muhammed, Abdülmelik, *es Sire* (Thk: M.E. Saka- İ. E. Ebyari, Beyrut-1971,C. IV, s. 177; İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 175'de (Bunlar: Ka'b b. Malik, Hilal b. Ümeyye, Murare b.er-Rebi' idiler)

[395] Tevbe, 9/118

[396] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 181

[397] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 180

[398] Tevbe, 9/ 118. ayet.

Yukarıdaki konunun iyi anlaşılabilmesi için biraz daha detaylı olarak anlatılmasının yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Ka'b b. Malik, iki arkadaşı ile (elli gün) boykot edildikleri sırada, yeryüzü onlara dar geldi. Evlerine kapanıp ağladılar. Hiç kimse onlarla konuşmuyordu.[399] Psikolojik olarak bunalıma girdikleri esnada Gassan Meliki'nden[400] Ka'b b. Malik'e bir mektup geldi. Mektubun muhtevasında şunlar yazılmıştı: "Haber aldım ki sahibin efendin veya arkadaşın Hz. Muhammed sana eziyet etmekte imiş. Allah seni, hakarete uğrayacak bir konumda yaratmamıştır. O halde sen de bize katıl da sana yardımcı olalım." Bunu okuyan Ka'b "bu da ayrı bir bela" diyerek mektubu ocağa atıp yakar ve zerre kadar imanından dönmez.[401]

Görülüyor ki Ka'b b. Malik'in kişiliği, zor durumdan yararlanmak şöyle dursun; bunun için fırsat kollayanlara da fırsat vermeyecek kadar olgundu.

Tebuk Seferi sırasında otuz bin kişilik ordu, sıcaktan, susuzluktan ve açlıktan bir hayli sarsıldı. Hz. Ömer demiştir ki: "Susuzluktan deveyi boğazlayıp karnındaki suyu içiyorlardı."[402]

Allah, bu zorluk gününde şahsiyeti ile inanan ve verdiği sözde duran Müminlerin tövbelerini kabul ettiğini bildiriyor.[403]

Gölgelerin arandığı, meyvelerin olgunlaştığı sıcak bir yaz günü sefere çıkmayı akılsızlık sayan münafıklardan çoğu bir bahane ile gitmediler veya yoldan geri döndüler.[404] Halbuki sefere gitmek için Peygamber'den binek isteyen fakir sahabelerden bir grup sefere gidememekten dolayı ağlıyorlardı.[405] Medine Kaymakamı olarak bırakılan Hz.. Ali için münafıklar onun hafife alındığını ve alay edilsin diye geride bırakıldığını dedikodu ettiler. Hz. Ali bir durak arkadan yetişerek durumu Hz. Peygamber'e iletince onların yalan söylediğin! haber veren Hz. Peygamber üstelik bir de müjde verdi: "Halkımızın arasına

---

[399] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 178
[400] Bizans İmparatoru Heraklıus'a bağlı Hıristiyan Arabların Meliki
[401] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 179
[402] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s.165 (İbnu İshak'ın beyanına göre açlığa karşı bereket duası, susuzluğa karşı yağmur duası, eden Hz. Peygamber ve ashabına, Allah bir bulut gönderip yağmur yağdırdı. Susuzluklarını giderdikleri gibi karınlarını da doyurdular.).
[403] Tevbe, 9/ 117.
[404] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 162 (Münafıkların Reisi Abdullah b. Übey ve arkadaşları, "Medine'nin Seniyyetü'l-veda mevkiinden" geri döndüler).
[405] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 161(Bunlardan bazılarının adları: Salim b. Ümeyr, Ulbet b. Zeyd, Amr b. Humam v.s.).

dön. Bana halef olmakla Musa'ya nispeten Harun durumunda olmaya razı değil misin? Benden başka da peygamber yoktur''. Doğru söze sadakatin mükafatı budur."[406]

Ebu Hayseme günlerden sıcak bir günde Peygamber'in arkasından geri dönerek evine geldi. İki karısı vardı. Etrafı duvarla çevrili serin ve yüksekçe, yataklı iki çadır veya evi, içinde soğuk su dolu kabı, hazırlanmış güzel bir yemek olduğu halde evinin kapısına dikilip bu manzarayı gördü. Hanımlarının kendisi için hazırladığı şeylere baktı ve dedi ki: "Rasûlullah sıcakta, rüzgarda ve güneşte kalırken, Ebu Hayseme serin gölgede, nefis taamları ve güzel bir kadını ile malı içinde oturur, öyle mi? Doğrusu bunun insafla bağdaşır tarafı yoktur" diyerek şahsiyetin erkanından bir "irade" sancağı yükseltir. Vallahi, Rasûlullah'a kavuşuncaya kadar sizden birinin yanına girmeyeceğim" diyerek, onların hazırladığı azığı devesine yükleyip yola düşer. Yolda rastladığı Umeyr b. Veheb'le bir müddet yol arkadaşlığı sürdürürse de: "Ben bir günah işledim, Rasûlullah'a yetişinceye kadar senin benden geri kalmanda bir sakınca yoktur." diye ondan izin alıp ayrılır. Hz. Peygamber Tebük mevkiine yaklaşıp ininceye kadar ona yetişip keyfiyeti itiraf eder. Bunun üzerine affedildiği gibi, Peygamber duasına da mazhar olmuştur.[407] Görüldüğü gibi şahsiyetli Ebu Hayseme, hem suçunu itiraf etmekte hem de dua kazanmaktadır.

İşte tarihi kaynaklarda geçen bu olaylar Hz. Peygamberin Sıdk sıfatının birey şahsiyeti üzerindeki etkisine birer örnektir. Ayrıca bütün peygamberlerde bulunan bu sıfat onların ilâhî görevlerini yerine getirirken savundukları hususlarda insanları ikna edebilmelerinde etkili olmuştur.

VI. Emanet Sıfatı ve Sosyo - Psikolojik Tahlili

Emanet kelimesi iman kelimesi ile aynı kökten (e-m-n kökünden) gelir. Bu sebeple Allah emaneti muhafaza edecek kişiye Mümin demiştir. Mümin olmanın şartı imandır. Süddi, Enes b.Malik'den rivayetle Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber verir: "Gözünüzü iyi açın! Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur. Ahdine(verdiği söze) sadakati olmayanın da dini yoktur." [408] Yine Süddi dedi ki: Hz. Adem oğlu 'Kabil'e daha küçük olduğu için kardeşi Habil'i emanet etti. O, kendisine hıyanet etti, kardeşi Habil'i öldürdü[409] İlk katil, ilk putperest, ilk zina yapan, ilk kumarbaz, ilk hırsız, ilk yalancı, ilk

---

[406] İBN HİŞAM, a.g.e.,C. IV, s. 163
[407] İBN HİŞAM, a.g.e, C.IV, s.163
[408] HAZİN, a.g.e., C.II, s.102.
[409] KURTUBİ, a.g.e., C.XIV, s. 254-255.

içki içen ve insanlar içinden ilk hain olan kimse Kabil'dir deniliyor. Dolayısıyla ilk kafir de odur. [410]

Konuyu İbn Abbas bir cümlede özetliyor. "İnsanların emaneti, ahde vefadır. Bu Mü'minler üzerine bir haktır (borçtur)" diyor.[411] Kafirler için bir ahd söz konusu olamazdı.[412] Çünkü, onlar fasık insanlardır, sözlerinde durmazlar.[413] Allah, ahde vefa emrini Mü'minlere veriyor[414] ve onların sıfatı olduğunu haber veriyor.[415] Bu sebeple Allah, cenneti sadıklara[416], cehennemi de yalancılara yurt yaptı.[417] İmanı olmayanın eminliği olmadığı gibi, o etrafına güvensizlik verdiği kadar kendisi de aşırı korku ve suçluluk duygusu altında ezilip durur. Bundan dolayı peygamberlerin hepsi Emin güvenilir insanlardır.

Peygamberlerin Emaneti ile ilgili olarak Kuran-ı Kerim'deki Hz. Musa kıssasından burada bahsetmek istiyoruz.

Kuran-ı Kerim'de anlatıldığına göre:

Doğrusu Firavun ülkesinde (Mısır) zorbalık yaptı büyüklük tasladı. Halkı çeşitli fırkalara ayırdı. Onlardan bir taifeyi (İsrailoğulları), erkek evlatlarını kesmek, kız evlatlarını sağ bırakmak suretiyle zayıflatmak istiyordu. O bozguncunun teki idi. Oysa Allah o yerde, ezilmiş olanlara lütfetmek, yeryüzünde onlara kuvvet ve iktidar vermek, Firavun'a, Haman'a ve onların ordularına korktukları şeyi göstermek istiyordu. O zaman Musa'nın annesine Allah şöyle vahyetti: "Onu emzir, aleyhinde bir korku hissettin mi o zaman onu denize bırakıver! Hem korkma hüzünlenme onu sana geri vereceğiz ve resullerden yapacağız!" Bunun üzerine Firavun ailesi onu su geçirmez bir sepet içinde terkedilmiş olarak buldu. Çünkü ileride o Firavun ve ailesi için bir keder ve düşman olacaktı. Doğrusu Firavun da, Haman da ve askerleri de hep cani idiler. Firavun'un hanımı ise "bunu öldürmeyelim belki bize yarar, yahut evlat ediniriz!" dedi. Musa yiğitlik çağına erip olgunlaşınca ona hikmet ve ilim verildi. Musa bir gün halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. İki adamı birbiriyle kavga eder vaziyette gördü. Onlardan biri kendi

[410] KURTUBİ, a.g.e., C.XIV, s. 254-255.
[411] HAZİN, a.g.e., C. V, s. 143.
[412] Tevbe, 9/ 7
[413] A'raf, 7/102 ; Ra'd, 13/25.
[414] Nahl,16/ 91.
[415] Bakara, 2/177, Ahzab, 33/23.
[416] Maide, 5/ 119.
[417] Secde, 32/ 20.

kavminden öbürü ise düşmanının kabilesinden idi. Hemşehrisi düşmanına karşı ondan yardım istedi. Musa da ona bir yumruk indirdi, işini bitiriverdi. Musa yaptığından pişman bir halde "Ya rabbi, ben kendime yazık ettim beni affeyle" dedi. Allah da onu bağışladı. Sabaha kadar endişe içinde etrafı kontrol ederek geceyi geçirdi. Sabahleyin bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen soydaşı yine yardım istiyor. Musa ona dedi ki "Besbelli sen azgının tekisin" Daha sonra Musa'ya bit: adam koşarak geldi: "Musa! Yetkililer idam istemi ile senin hakkında karar vermek üzere toplantı halindeler. Beni dinlersen derhal şehri terket" dedi. Musa hemen oradan ayrılıp, etrafını kontrol ederek endişe içinde şehirden çıktı. Medyen tarafına yönelince: "Umarım Rabbim beni doğru yola yöneltir" dedi. Medyenin su kuyularına varınca orada davarlarını sulayan bir grup insan buldu.Onların gerisinde de kendi hayvanların uzakta tutmaya çalışan iki kadın gördü "Siz niçin bekliyorsunuz?" Diye sordu. Onlar da "Çobanlar hayvanlarını sulayıp ayrılmadıkça biz sulamayız; babamız bir hayli yaşlı iş bize kalıyor" diye cevapladılar. Bunun üzerine onların davarlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip: "Ya Rabbi, bana lütfedeceğin her türlü nimete muhtacım" diye dua etti. Az sonra o iki kızdan biri utangaç bir tavırla yürüyerek çıkageldi. "Bize sunduğun sulama hizmetinin ücretini vermek üzere babam seni davet ediyor" dedi. Musa onun yanına gidip başından geçen olayları anlatınca o zat "Endişe etme artık kurtuldun o zalimlerin elinden!"dedi. Kızlardan biri: "Babacığım!, dedi, bunu işçi çoban olarak tut. Zira senin çalıştıracağın en iyi adam, böyle kuvvetli ve güvenli olmalıdır." Babaları ona: (8-10) yıl çobanlık karşılığında kızlarımdan birini seninle evlendirmek istiyorum" dedi. Musa bu teklifi kabul etti ve o kızla evlendi.[418]

Anlatıldığı üzere o zaman kuyuların üzeri büyük bir taşla örtülü idi. İbn Cüreyc ve İbn Abbas'a göre otuz kişi kaldırabiliyordu. Musa bu taşı tek başına kaldırdı ve hanımların davarlarını suladı. İşte bu koca taşı tek başına kaldırdığından dolayı o hanımlardan birisi onu güçlü kuvvetli olmakla nitelendirdi. Bir başka görüşe göre Musa diğer sulayıcıların ayrılmasından sonra kuyunun ağzındaki taşı kaldırdı. Amacı o iki hanımın davarlarını sulamaktı.[419]

Yüce Allah'ın: "Sonra onlardan birisi utana utana yürüyerek ona gelip" buyruğunda bu açık ifadelerin delalet ettiği anlam vardır. İbn Abbas bunu şöyle açıklamıştır: Bu iki kız babalarına hızlıca gittiler. Halbuki sulamadan geç gelmek adetleri idi. Babalarına kendileri için davarlarını sulayan adamın yaptıklarını anlattılar. O da kızlarından birine gidip

---

418 Kasas, 28/4-27
419 TABERİ, *Camiul Beyan an Te'vilil Kuran*, C. XX, s. 61

kendisini yanına çağırmasını emretti. Bir görüşe göre bu kızlardan birisinin adı Leyya, diğerinin adı Safuriya olup babalarının adı da Yesrun idi. Yesrun'un ise Hz. Şuayb olduğu söylenmiştir. Hz. Musa'ya Şuayb'ın kızı haberi getirince kalkıp onun arkasından yürüdü. Musa'nın bulunduğu yer ile babasının bulunduğu yer arasında yürürken esen bir rüzgar kızın üzerindeki elbiseyi vücuduna yapıştırdı ve vücudunun hatlarını gösterdi. Musa ona bakmaktan çekinerek sen arkama geç ve sesinle bana yolu göster dedi. İşte kızın Musa hakkında Emin (güvenilir) olduğunu söylemesine sebep budur.[420] Çünkü orada yalnızdılar ve Hz. Musa şayet isteseydi ona her türlü kötülüğü yapabilecek bir konumda ve güçte idi.

Hz. Musa'nın güvenilirliği bu hanımı öylesine etkilemişti ki babasına onun bu özelliklerini söyleyerek onu ücretle tutmasını istemişti. Hz. Şuayb kızının Hz.. Musa'ya karşı duyduğu kalbi bağlılıktan ötürü onları evlendirmek istedi. Hz. Musa'da bu teklifi kabul etti. Hz. Peygamber devrinde zenginler Emanet kavramını iktisadi açıdan düşünüyorlardı. Onlar bu kavramla, Hz. Muhammed'in ticari ve diğer mali münasebetlerinde son derece kendine güvenilir olduğunu anlıyorlardı. Bu yüzden ona "Emin" diyorlardı. Asiller tabii olarak şeref ve haysiyetlerine düşkündüler. Onlar bu kavramdan Hz.. Muhammed'in kendi şereflerine, haysiyetlerine, itibarlarına ne kadar önem verdiğini anlıyorlardı. "Emin" demekle onun yalan, iftira, tezvir, dedikodu gibi yollarla şereflerini haleldar etmeyeceğini anlatmak istiyorlardı.

Cemiyet içerisinde idareci durumunda olan kimseler bunlar tabii ki asillerdendiler, bu kavrama daha değişik bir mana veriyorlardı. Onun varlığını sınıflar arası çekişmelere, kabileler arası çatışmalara karşı teminat görüyorlardı. Bu kavramla, onun cemiyet içerisindeki hakim nazım rolüne ve hadiseler karşısındaki müsbet tutumuna karşı şüphe beslemediklerini anlatmak istiyorlardı.

Muharipler, cengaverler tabii olarak bu kavrama daha başka bir mana ve yorum atfediyorlardı. Onlar bu kavramla Hz. Muhammed'in harplerde kendisine güvenilir olduğunu, ortaya çıkacak şartlar altında onun saflarını terk etmeyeceğini anlıyorlardı. Bunu dost düşman herkese anlatmak istiyorlardı. Sosyal, ekonomik ve fiziki yönden güçsüzler de bu kavrama kendilerine uygun gelecek bir mana veriyorlardı. Fakirler kendi hallerine ve şartlarına göre, bu kavrama daha değişik boyutlar getirmişlerdi.

Bu insanlar mali yardım ve diğer ihtiyaçları için Hz.. Muhammed'e geldiklerinde

---

[420] TABERİ, a.g.e, 63; KURTUBİ, a.g.e., C. XIII, s. 269-271.

onun kendilerine bütün imkanlarıyla yardımcı olacağına, hatta kefaletiyle dostlarından onlar için yardım talep edeceğine inandıklarını, bu hususta endişeler taşımadıklarını göstermek istiyorlardı. Acizler bu kavrama acizlikleri ve çaresizlikleri açısından bakıyorlardı. Bu insanlar, ona, "emin" demekle zulme uğradıkları zaman, zalim kim olursa olsun, her türlü şarta rağmen Hz. Muhammed'in kendi haklarını koruyacağından emin olduklarını, buna inandıklarını anlatmak istiyorlardı. Kimsesizler, himayesine sığındıkları takdirde, onun bir kardeş, bir ağabey, bir baba gibi kendilerine kol kanat gereceğinden emin olduklarını, onun sayesinde her türlü korkudan uzak yaşayacaklarını anlatmak istiyorlardı. Köleler bu kavramla, herkesin kendilerini dövdüğü, sövdüğü, hor gördüğü bir dünya da onun kendilerini dövmeyeceğini, sövmeyeceğini, hor görmeyeceğini, kötü söylemeyeceğini anlıyorlardı. Hiç kimsenin kendilerini insan yerine koymadığı bir cemiyette onun kendilerini şerefli birer insan görüp, ona göre kendilerine muamele edeceğinden emin olduklarını, buna inandıklarını anlatmak istiyorlardı. Gerçekten, Cahiliye Devri'nde bu insanların Hz. Muhammed'e karşı tavırları onların şuur-altında mevcut «Hakikat Fikri» ile ancak izah edilebilirdi. [421]

Nitekim konuyla ilgili olarak Hz. Peygamberin ilk evliğine burada değinmek istiyoruz:

Rasûlullah' ın doğru sözlü güzel ahlaklı son derece güvenilir bir insan olduğunu duyan Hz. Hatice, kendisine haber gönderdi. Ticaret yapmak üzere kölesi Meysere ile birlikte malını Şam'a götürmesini teklif ile diğer tüccarlara verdiğinden daha fazla ücret vereceğini de bildirdi. Rasûlullah bu teklifi kabul etti. Hatice'nin malını alıp kölesi Meysere ile Şam'a vardı. Bir manastır yakınındaki bir ağacın gölgesi altında mola verdi. Manastır'ın rahibi onları görünce, Meysere'ye yaklaşıp; "Ağacın altında oturan şu adam kim?" diye sordu. Meysere de "Kureyşlidir, harem halkındandır."deyince rahip, bu ağacın altında şimdiye kadar peygamberlerden başkası oturmamıştır" dedi. Sonra Rasûlullah getirdiği malları satıp parasıyla da almak istediği şeyleri satın aldı. Bundan sonra Meysere ile Mekke'ye dönmek üzere yola çıktı. Öğle vakti hava iyice ısındığında Meysere, onunla beraber yürüyen(hareket eden) bir bulutun devesi üzerinde gitmekte olan Rasûlullah'ı gölgelendirdiğini gördü. Mekke'ye gelip mallarını Hatice'ye teslim etti. Hatice de o malları sattı. Önceki seferlerin bir misli veya bir misline yakın miktarda fazla kar etti. Meysere de rahibin söylediklerini ve Rasûlullah'ı gölgelendiren bulutları gördüğünü Hatice'ye anlattı.

[421] DARYAL,a.g.e,s.20-23

Hatice akıllı şerefli ve düşünceli bir kadındı. Rasûlullah ile ilk karşılaştığı andan itibaren bu ticaret vekiline karşı kalbi bir bağlılık hissetmekteydi. Meysere'nin anlattıkları onun bu bağlılığını daha da artırmıştı. Hatice, Kureyşlilerin en asil, en şerefli en varlıklı kadınıydı. Bu yüzden kavminin bütün erkekleri onunla evlenmek istiyor ve buna can atıyordu.[422]

Diğer taraftan ancak yirmi beş yaşında bir delikanlı vardır. Gururlu fakat mütevazi, fakir fakat iyilik yapmayı sever, okuma yazması olmayan fakat akıllı ve güvenilir bir genç. Bütün bu özelliklerinin yanında Hatice o engin firâseti sayesinde Hz. Peygamberde başka insanlarda bulunmayan bir takım eşsiz özellikler keşfetmiş olacak ki iki kocadan dul kalıp bir daha evlenmemeye söz verip yemin etmişken onu kendisine eş olarak seçmişti. Bir müddet bekledikten sonra sırrını Nufeyse adındaki bir kadın dostuna açtı ve münasip bir şekilde ve kimseye belli etmeden gerekeni yapmasını ondan istedi. Gerçekten o, verilen bu vazife için pek isabetli seçilmişti. Zira o, sahip olduğu mevki icabı, seçkin bir hanımın yapamayacağı bir şekilde bir erkekle cadde ortasında çok daha rahat bir biçimde konuşabilirdi. Bir gün Nufeyse, Hz. Muhammed ile samimi bir şekilde konuşma fırsatını ele geçirdi. Ve Hatice'nin teklifini ona iletti. Peygamberimiz bu teklife çok şaşırsa da sonunda teklifi kabul ettiler. [423]

Hz.. Peygamber'e o günkü Arap toplumunun bakışı bu çerçevedeydi. O tüm insanların güvendiği "Emin" bir peygamberdi.

VII. Tebliğ Sıfatı ve Sosyo- Psikolojik Tahlili

Bütün peygamberler Allah'tan aldıkları emirleri insanlara bildirme noktasında son derece hassas olmuşlar, onlar haklı olan davalarını savunma adına ölümü bile göze almışlardır.

Meselâ Hz. Muhammed daha peygamberlik göreviyle görevlendirildiği ilk zamanlar da bile, davasından vazgeçmesi için kendisine maddi imkanları sağlama vaadinde bulunan Mekkeli müşriklere ve onları temsilin sevgili amcası Ebu Talib'e karşı, "Güneşi sağ elime, ayı da sol elime koysanız yine de davamdan vazgeçmem, Ya Allah bu dini hakim kılar, ya da helak olur giderim"[424] diyecek kadar davasında samimi ve bir o kadar da Allah'a teslim

---

[422] İBN KESİR, *El Bidaye Ve'n-Nihaye/Büyük İslam* Tarihi (Çev. M. Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul-1994, C. II, s. 457.

[423] HAMİDULLAH, a.g.e., C.I, s. 66-69.

[424] HASAN, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi* (Çev. İ. Yiğit - S. Gümüş) , Kayıhan Yayınları, İstanbul 1989, C.I, s.112

olmuş bir kul ve peygamberdi.

Peygamberliğin ilk yıllarından başlayarak bu zor şartlar uzun zaman devam etmiş, Hz. Peygamber davasından vazgeçip müşriklerin putlarını tanımadığı için maddi ve manevi ambargodan başlayarak kendisini öldürmeye varıncaya kadar uzun bir zulüm silsilesine maruz kalmıştır. Ayrıca peygamberliğin ilk yıllarında kendisini daima koruyup gözeten amcası Ebu Talib ve yine ilk olarak kendisine iman ederek bütün işlerinde ondan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşi Hz. Hatice'nin vefatları çok yakın bir zaman aralığında gerçekleşmişti.

Hz. Peygamber bu iki insanı kaybetmekten derin bir üzüntü duymuş fakat çok sevdiği bu iki insanın vefatı bile onu hak davasına teslimiyetten bir an olsun ayırmamış, İslam'ı anlatmak için Mekke yakınlarındaki Taif'e gitmeye karar vermişti. Yanına azatlı kölesi ve evlatlığı Zeyd b. Harise'yi de alarak Tâif'e gider. Fakat burada yapmış olduğu davet, olumlu bir şekilde karşılanmaz ve hatta onların fiziki saldırılarına uğrarlar.[425]

Bunun üzerine Taif halkını cezalandırmak için gelen Cebrail'e Hayır ben böyle bir şey istemem. İstediğim tek şey bu müşrik topluluğundan Allah'a hiçbir şekilde ortak koşmaksızın ibadet edecek bir nesil ortaya çıkmasıdır."[426] Diyerek, onların hidayete ermelerini temenni etme niyet ve azmini ortaya koymuştur. Ona inananların çok kısa bir sürede hızla artması, yakın ve uzak çevresine karşı her türlü savunma konumuna ulaşması, İslam'ın evrensel ve insan fıtratına uygun bir din olması yanında, şüphesiz ki Hz. Peygamberin tebliğ gayretinin de payı büyüktür.

Hz. Peygamber'in tebliğ metodunda ki başarısında öne çıkan bir husus da inandığı ve savunduğu şeyleri bizzat kendi hayatında uygulayarak insanlara örnek oluşudur. Hz. Peygamber Cenab- ı Hakka öylesine inanmış, öylesine ona teslim olmuştu ki geçmiş ve gelecek bütün günahları affedildiği halde[427] ona ibadetten hiçbir zaman geri durmamış, hatta normal bir müminden istenen ibadetlerin birkaç katını yapmaya devam etmişti. Mesela geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılması üzerine hanımı olan Hz. Aişe ona: "Allah senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını

---

[425] HAMİDULLAH, a.g.e., C.I, 116-117; SURUÇ, a.g.e, C.I, s.360-360; İBN KAYYİM EL- CEVZİYYE, Zadü'l Mead/*Rahmet ve Devlet Peygamberi* (Çev. M. Can), Cantaş Yayınları, İstanbul 1989, C.I, s.126
[426] SURUÇ, a.g.e, C.I, s.362
[427] Fetih, 48/2

affetmiş olduğu halde neden hala böyle davranıyorsun?" Deyince Hz. Peygamber şükreden bir kul olmayayım mı?" şeklinde karşılık vermiş ve ayakları şişince oturarak namaz kılmış, ruku yapmak istediğinde kalkıp kıraat yaparak sonra da rukuya gitmek suretiyle ibadetini devam ettirmiş,[428] Cenab-ı Hakka olan bağlılığını göstermiştir.

Yüce Allah Kuran'da Öyle ise keyfinize uyarak doğruluktan sapmayın. Eğer (şahitlik ettiğiniz kimseler) zengin veya fakir de olsalar (adaletten ayrılmayın). Çünkü Allah ikisine de daha yakındır (onları sizden daha çok kayırır). Öyle ise keyfinize uyarak doğruluktan sapmayın. Eğer (şahitlik ederken dilinizi) eğip bükerseniz ya da doğruyu söylemezseniz, muhakkak ki Allah yaptıklarınızı bilir.[429] buyurmaktadır.

Bu ayetten anlaşıldığına göre insan bizzat kendisinin, en yakını olanı ana-babasının veya diğer yakınlarının bile aleyhinde olsa, ister zengin ister fakir olsunlar fark etmez, muhakkak Allah için adaleti yerine getirmesi gereklidir.

Cenab-ı Hak Hucurat Suresi 9. ayetinde Müslüman iki topluluk, herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerse aralarını adaletle bulmak gerektiğini, kendisini adaletli kimseleri sevdiğini vurgulayarak beyan etmiştir.

Geçmiş ümmetlerden Hz. Şuayb'ın kavminin, özellikle tartı ölçüde adaleti yerine getirmediği için helak edilmiş olduğu Kuran'da zikredilmiştir.430 Enbiya Suresi 78-79'da Hz.. Davud'un davarının yayıldığı ekin hakkındaki hükümleri ve Hz.. Süleyman'a daha küçük bir çocukken adaletle hükmetmenin bir yetenek olarak bahşedildiği anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber'in bütün insanlığa tebliğ ettiği hususlar arasında adaletin en önemli mevkilerden birini işgal etmektedir[431]

Halid b. Velid şunları söylemişti:

"Nice namaz kılan var ki, kalbinde olmayan şeyi diliyle söyler."

Burada Hz. Peygamber'in cevabına dikkat çekmek istiyoruz :

---

[428] MÜSLİM, İbn Haccac Ebu'l Huseyn el- Kuşeyri en- Neysaburi, *Es -Sahih* (Thk. M.F. Abdulbaki) el-Mektebetül İslamiyye, İstanbul ts, C.IV, s.2171

[429] Nisa, 4/135.

[430] Hud, 11/84-95.

[431] Hadid, 25/6. A'raf,7/ 29;.

“Bana insanların kalplerindekine vakıf olup, onunla hükmetmek emredilmedi. İçlerinde gizledikleri şeylerden dolayı da onlara eziyet edecek değilim.”[432]

Hz. Peygamber’in Müminlere duyduğu güzel hisler Kuran’da şöyle dile getirilmektedir:

“Andolsun, içinizden size öyle bir elçi geldi ki sıkıntıya uğramanız O’na ağır gelir, size düşkün, Müminlere şefkatli, merhametlidir”[433] daha öncede inananlardan kendisine uyanlara şefkat kanadını indirmesi tavsiye edilmişti.

“Peygamber, Müminlere canlarından ileridir.”[434] Hz. Peygamber’in inananlara şefkati o kadar fazladır ki onların sıkıntıya uğraması Hz. Peygamber’e ağır gelmektedir. O’nun bu yakın ve şefkatli davranışı karşısında inananlar da O'nu kendi canlarından daha fazla severler. Hem Hz. Peygamber hem de O’nunla birlikte tövbe edenler emir olundukları gibi dosdoğru olacaklar, aşırı gitmeyeceklerdir. Çünkü Allah, yaptıklarını görmektedir. Zulmedenlere dayanmamaları gerekmektedir, sonra onlara azap dokunur. Onların Allah'tan başka dostu yoktur. Aksi takdirde onlara yardım da edilmez.[435]

Hz. Peygamber’in Müminlere yumuşak davranması, Cenab-ı Hakk’ın bunu güzel görmesi ve Kuran’da tavsiye etmesi sebebiyledir: “Allah'ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Öyleyse onların (kusurlarından) geç, onlar için mağfiret dile, yapacağın işler hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a dayan, çünkü Allah kendine dayanıp, güvenenleri sever.[436] Müminlere davranış tarzı hakkında onların kusurlarını bağışlaması, Allah' tan onlar için mağfiret dilemesi, onlarla yapılacak işler hakkında müşavere etmesi tavsiye edilip öğretilmiştir.

Hz. Peygamber’in ruhi, fikri, ahlâki şahsiyeti, vahyin katkılarıyla daha da gelişmiştir. Fazlurrahman’a atıf yaparak belirttiğimiz gibi, nübüvvet alanında Hz. Peygamberin şahsiyeti açısından en büyük değişiklik bu nazik, çekingen, yumuşak huylu zatın tabiatının, bütün dünyayı peşinden sürükleyebilecek bir cesaret ve atılıma

---

[432] EBU DAVUD, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi es- Sicistani, *Es-Sünen* , Mısır 1371/1952, C. II, s. 656,657

[433] Tevbe, 9/128.

[434] Ahzab, 33/6.

[435] Hud, 11/112-113.

[436] Al-i İmran,3/ 159.

dönüşmesidir.[437] Bedir, Uhud, Hendek ve diğer gazvelerde yüksek askeri dehasından ileri gelen tedbirleri bir tarafa bırakacak olursak, savaş meydanını asla terk etmeden düşmanla çarpışması, nübüvvet öncesi Peygamber'in sakin tavırlı tabiatıyla taban tabana zıt görünmektedir. Bu yönde vahyin desteği ile büyük bir mesafe kat etmiştir diyebiliriz.

Zira genç yaşlarda katıldığı Ficar harbinde O, sadece amcalarının yere düşen oklarını toplayıp onlara geri vermekle yetinmişti. Asla amcası Hamza gibi, savaşçı ruhlu biri değildi. Fakat hakkı, hakikati yerine getirme hususundaki titizliği, O'nun daha sonra gelişen bu atak tavırlarının ilk nüvesini teşkil etmiş olmalıdır. Mekkelilerin Kur' an' a sırt çevirmeleri Hz.. Peygamber' i çok üzdüğü zamanlar[438] Cenab-ı Hak O'nu teselli etmiş ve sabretmesi, balık sahibi Yunus gibi, risalet görevini terk etmemesi gerektiği hatırlatılmıştır.[439]

Hz. Peygamber'in kavminin şüphesinden önce, Hira'daki ilk vahyin kaynağı hususunda da Cenab-ı Hak O'nun kalbini sağlamlaştırmıştı. Bundan sonra adeta adım adım, risalet vazifesini nasıl ifa edeceği O'na öğretildi. Tebliğ birkaç yıl gizlice yapıldı, daha sonra açık tebliğde bulunma emri geldi.

Müşriklere ve özellikle putperest akrabalarına karşı sabretmesi, taviz vermeksizin güzelce mücadele etmesi öğütlendi. Medine'ye hicretten kısa bir zaman sonra, "cihad" için izin verildi, Hudeybiye de onlarla anlaşma yapıldı, fakat onların bunu ihlali üzerine Mekke fethedildi.

Bu konudaki son aşamasının onların kutsal topraklardan tamamen temizlenmesi olduğunu sebepleriyle izah etmiştik.

Ehl-i kitaba gelince, bunlar kutsal kitaplarında bir elçi daha geleceğini biliyor ve bekliyorlardı. Fakat kendilerinden çıkmayan bu elçiyi kabule yanaşmadılar. Cenab-ı Hak, Allah Rasûlu'nün önce onları bir tek kelimeye; "Allah'ın bir tek ilah olduğu" hususunda birleşmeye davet etmesini önermişti.[440] Fakat ne olursa olsun O'nu kabule yanaşmayacakları iyice belli olduktan sonra, artık onların keyiflerine uymadan kendi yoluna devam etmesi gerektiği bildirilmiştir.

---

[437] FAZLURRAHMAN, *Ana Konularıyla Kuran* (Çev. A. Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara 1992, s.186-189

[438] Bkz "Elçi de: "Ya Rabbi, kavmim, bu Kuran'ı terkedilmiş bıraktılar" demişti. (Furkan, 25/ 30).

[439] Kalem, 68/48-50.

[440] Al-i İmran, 3/64.

Hz. Peygamber'in Müminlere tavrı, O'nun rahmet olarak yeryüzüne gönderilmesinin somutlaşmış şeklidir. Başlangıçta onlara karşı şefkatli olması öğütlenmişti. Hz. Peygamber'e, zamanla aynı inancı paylaşmak onları birbirine öylesine yakınlaştırdı ki, inananlar O'nu kendi canlarından aziz tutuyorlardı. Hz. Peygamber'e gelince, Tevbe Suresi, 128'de belirtildiği gibi, inananların uğradıkları herhangi bir sıkıntı, kendi başına gelmişçesine O'na ağır geliyordu; şefkati, merhameti bu derece yoğunlaşmıştı.

Hz. Peygamber, risaletle görevlendirildiği ilk yıllarda nazil olan Kalem suresinde, daha önce "peygamberlikten önce" örnek ahlakı sebebiyle Allah Teala'nın övgüsüne mahzar olmuştur.

Çocukluğundan beri nezih bir hayat yaşayan ve peygamberlikle görevlendirildikten sonra, onun davetini kabul etmeyen müşrikler tarafından bile güzel ahlaklı bir kimse olarak tanımlanan Hz. Peygamber, vahiyle birlikte kesin hatları belirlenmiş bir dünya görüşüne sahip olmuş ve hayatını bu doğrultuda yaşamıştır. Hz. Peygamber'in hayatı vahiyle birlikte değişmiş, bu çekingen tabiatlı, nazik, hassas insan şartlar gerektirdiği zaman kılıcıyla düşmanının karşısında durabilmiştir. O'nun şahsiyetinin peygamberlik vazifesi ile birlikte yol aldığı mesafeye değinmiştik. Hz.. Peygamber'in hayatından misaller vermiştik; yukarıdaki bilgiler doğrultusunda incelersek görülen odur ki, hem kendisi hem de çevresindeki sahabeleri, O'nun her hareketiyle bir beşer ve insan olduğu kanaatindedirler. Vahiy, aldığı hususlar hariç, bazen onun da yanılabileceğini kabul etmektedirler. Kuran'dan çıkardığımız anlayış da buydur. Bunun önemi şuradan kaynaklanmaktadır: O, Kuran'da inananlara model olarak gösterilmektedir:

"Andolsun, Allah'ın elçisinde sizin için Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok anan kimseler için (uyulacak) en güzel bir örnek vardır. (Savaşta sebat, güçlüklere dayanma, azim ve irade, üstün ahlak hep O'ndadır."[441] Ayet, her ne kadar Hz. Peygamber'in Hendek savaşındaki gösterdiği cesaretle ilgili ise de, Kuran'ın bütününden çıkarılan sonuca göre, O inananlar için, her bakımdan model bir şahsiyettir.[442]

Hıristiyanların peygamberleri Hz. İsa'yı tanrı tabiatlı görmeleri Kuran tarafından reddedilmiştir.[443] VI. yüzyıla kadar süren kristolojik tartışmalarda ağırlık noktasını,

---

[441] Ahzab, 33/21.
[442] KIRBAŞOĞLU, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu, Ankara 1996, s.30.
[443] Maide, 5/116-118.

Mesih'in şahsında beşeri ve ilâhî tabiatın münasebeti sorunu oluşturmaktaydı.[444] Kısaca Hıristiyanlar İncil'in aslında olmayan ve peygamberin gerçek vasfında bulunmayan özellikleri ona atfederek yarı insan-yarı ilah bir portreye tapmaya başladılar.

Hıristiyanlıktaki bu yanlış gelişimin, yani İsa'nın ilâhî bir tabiata büründürülmesinin aksine Hz. Peygamber'in şahsında ilâhîlik tabiatı yoktur. O'nun şahsı, tamamen Kuran'ın gerisinde kalmaktadır.

Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu karizmatik egemenliği tarif eder ve bunun halkın yöneticilerde varolduğuna inandıkları olağanüstü veya tabiatüstü niteliklere haiz kimselerin egemenliği olduğunu söyler. Bu tabiri kullanan Max Weber'e göre, halk bu üstün varlıklara ve başarılarına inanarak onların yönetimini tanır ve kabul eder. Burada hükümdar, önder, halife veya peygamberin gerçekten bu özelliklere sahip olması şart değildir. Ona bağlı olan grup üyelerinin bu olağanüstü özelliklere inanması ve onlara itaat göstermesi kafidir.[445] Sosyolojik araştırmalar neticesinde elde edilen bu görüş çok ilginçtir. Bunun insanlık tarihinde izlerini bulmak mümkündür. Fazlurrahman'ın belirttiği gibi, bu modelin insan olarak her zaman tutarlı olmaması, ne garip bir şeydir ve ne de ayıptır der ve ilave eder: "Fakat diğer taraftan ancak bir insan olarak insanlığa örnek olabilir. Çünkü bir peygamberin normal, adi bir davranışı bile o kadar yüksektir ki, tüm insanlık için yine de bir model olmaya layıktır. Peygamberler kendi içlerinde dahi devamlı mücadele eden insanlardır, fakat bu mücadelede devamlı hakikat ve fazilet ağır basmıştır. Eğer peygamberler kendi içlerinde mücadele vermeyip nefislerinden gelen zorlanmalara katlanmasalardı insanlara örnek olamazlardı."[446]

Fazlurrahman, Hz.. Peygamber'in hem gerçekçi hem ideal şahsiyetini etkili ve ender görülecek bir tarzda birleştiren bir insan olduğunu ifade eder.[447] O'nun örnekliği, sadece din ve devletle ilgili önemli politik kararlar ve ahlakı ilkeler konusundaydı" der. İslam hukukçularının Hz. Peygamber'in örnekliği hususunu devlet idaresinden, ibadet temizliğine varıncaya kadar insan hayatının bütün ayrıntılarını düzenleyecek çok geniş bir yelpazeye yaymalarını eleştirir ve O'nun böyle bir şeyi yapan bir hukukçu gibi davranma eğiliminde olmadığını belirtir. Nebevi sünnetin, kesin bir kurallar dizisi olmaktan ziyade

---

444 PARET, Rudi, *Kuran Üzerine Makaleler* (Çev. Ö. Özsoy), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s.109.
445 TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, A.Ü.İ.F Yayınları, Ankara 1983, s. 30.
446 FAZLURRAHMAN, *Ana Konularıyla* Kuran , s. 193.
447 FAZLURRAHMAN, "İslam Sorunlar ve Fırsatlar"(Çev. A. Çiftçi), İslami Araştırmalar, Ankara, 1995, , S. 4, s. 215.

yön ve yol gösteren bir işaret olduğunu ilave eder. Fazlurrahman'a göre Şafii'den sonraki hukukçular, bir meselede ortaya koydukları kendi çözümlerini nebevi sünnet çerçevesinde mütalaa ederek "yaşayan sünneti" meydana getirmişler ve sünnetin hayatiyetini sağlamışlardır.[448] Ancak, bize göre, Hz.. Peygamber bütün hayatının her safhasında, hareket ve davranışlarıyla, insan ve İslâm Ahlâkı bakımından müminler için örnektir. Çünkü, O, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini insanlığa tebliğ etmiştir.

[448] ÜNAL, İsmail Hakkı, "Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışı ve Yaşayan Sünnet Kavramı Üzerine", İslami Araştırmalar , Tekdav Yayınları, Ankara 1990, S. 4, s. 286.

SONUÇ

İnsan aklı, sadece akıl gücü, hiç kimse için yaratılış gayesine uygun bir hayat sürebilmesi için yeterli değildir. Çünkü akıl göze, vahiy de ışığa benzer. Sağlam bir göz ışık olmadan göremez. İnsanın bir rehber ve bir yol göstericiye ihtiyacı vardır. Nebî de onlardan birisidir. Ancak akıl ve adalete göre, dört suç (yalan söyleme, hırsızlık, zinâ ve adam öldürme) müstesna, nebîsiz fetret döneminde, insanlar için sorumluluk yoktur. Yüce Allah en güzel bir şekilde yarattığı insanı başıboş bırakmamış, dönem dönem, devirler boyu, onun kemâle ermesi için, birtakım hak ve görevler vermiştir. İnsanın varoluş gayesine göre, onu sorumluluklarını bildiren, görevlerini nasıl yapacağını öğreten ve bunu uygulamalı olarak gösteren elçiler gönderilmiştir. Allah, bunun için, insanlar arasından nebîler ve rasûller seçmiştir. Bu seçim de insanların keyfine göre değil, sonsuz hikmet sahibi Yüce Allah'ın iradesi dahilinde Ademoğluna verilen en şerefli bir görev olmuştur.

İnsanlar akılları olan, eğitilebilen, düşünen ve ahlâki yönleri olan en üstün mahluklardır. Bu özelliklere sahip insanlığın kendi cinsinden ve mükemmel ahlâki vasıflara sahip olan ve her biri birer "ilk ve özel örnek" durumunda olan peygamberle yönlendirilmesi, uyarılması ve eğitilmesi insanlığın yaratılış özelliklerine en uygun yöntemdir.

İnsanlığın ortak değeri olan kültür ve medeniyetin oluşmasında, peygamberler ve onların olağanüstü sıfatlarının -ahlâkî bakımdan- önemli katkıları vardır. Dini kaynaklara göre dünya hayatı ve medeniyet, ilâhî kaynaklı peygamber bilgileriyle başlamıştır. Bozulmalar, değişmeler, ahlâki değerlerde kayıplara uğraması onlardan sonra başlamıştır. Toplum hayatında çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ahlâkî çöküntü, yeni peygamberlerin gelişine zemin hazırlamış, her gelen peygamber, bozulan ahlâkî sistemi "ilâhî mesajla" düzeltmiştir. Düzelmeye karşı çıkan inkarcı toplumlar cezalandırılmıştır.

Felsefecilerde olduğu gibi, orijinal olma adına bütün sistemler bir birine muhalif değil, her gelen peygamber, bir öncekini tasdik ederek adeta terbiye ve tevhid rehberliğinin zincirini teşkil eder ve birer halkasını oluşturur. Halkanın ilki Hz. Adem son halka ise Hz. Muhammed'dir. Bütün peygamberlerin Allah'ın birer elçisi olduğunu kabul etmek, İslam dininin temel inanç esasları arasında yer alır.

Peygamberlerin diğer insanlar arasında insan tabiatı ve mahiyeti yönündün bir ayrıcalıkları yoktur. Herkes gibi onlar da yer içer, hastalanır, uyur, yaşlanır ve ölürler.

Ancak peygamberler yüce yaratıcı ile kulları arasında elçilik yapma liyakatını kazanmış kimselerdir. Bu durum ise, peygamberin diğer insanlardan farklı olmasını ve gönderildiği toplum için örnek teşkil etmesini gerektirir. Bu farklılık pozitif olarak, ahlak ve faziletçe yüce olmayı ve almış olduğu vahyi tebliğ etmeyi gerektirmektedir. Bu sebeple bütün peygamberler, âzamî derecede **Sıdk, Emanet, Fetanet, İsmet, ve Tebliğ** sıfatlarıyla muttasıfdır.

Emânet: Sözlükte, güvenmek, emin olmak, korkmamak ve güvenilir olmak anlamında bir mastardır. Emânet, peygamberlerin kudsî görevlerini yerine getirmek hususunda ve her konuda emin ve güvenilir olmalarıdır. Bütün peygamberler son derece emin, güvenilen dürüst ve seçkin şahsiyetlerdir. Onlardan asla her hangi bir hıyânet meydana gelmez. Çünkü, Allah Teâlâ, ilâhî vahyini, peygamberlik şeref ve vazifesini hainlere değil, ancak her bakımdan emin olan sâdık kullarına verir. Peygamberlerini bu gibi emin, sâdık ve dürüst kulları arasından seçer. Kuran-ı Kerim'de, geçmiş peygamberlerin emânet sıfatlarından söz eden ayetler vardır: Hûd peygamber, kavmine şöyle demişti: "Size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir nasihatçıyım" (el-A'raf, 7/68). Şuarâ Suresi'nde Nuh, Hûd. Salih, Lut ve Şuayb peygamberlerin kavimlerine, "Şüphesiz ben, size gönderilen emîn bir peygamberim" dedikleri zikredilir (eş-Şuarâ 26/108, 125, 143, 162, 178).

Peygamber olmadan önce Hz. Musa için Şuayb aleyhisselâmın iki kızından biri şöyle demiştir: "Babacığım, onu ücretle çalıştır. Çünkü o, ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir bir adamdır"(el-Kasas, 28/26). Hz. Musa, Medyen'den Mısır'a peygamber olarak dönünce Firavun'un kavmine şöyle demişti: "Allah'ın kullarını bana bırakın. Çünkü ben size gönderilmiş emîn bir peygamberim" (ed-Duhân, 44/18).

Hz. Muhammed de gerek peygamberlikten önce ve gerekse peygamberliği sırasında toplum içinde en güvenilir bir üstün kişiliğe sahipti. Bu yüzden Mekke'de Kureyş toplumu ona el-Emîn" lakabını takmışlardı.

Sıdk: Sıdk, peygamberlerin, ilâhî hükümleri, emir ve yasakları insanlara tebliğde ve verdikleri her türlü haberde doğru sözlü, sadık olmalarıdır. Peygamberlerin yalan söylemeleri (kizb) asla caiz değildir. Aksi halde, insanları kendilerine inandırmaları ve onları irşad ederek doğru yola sevketmeleri mümkün olmaz. Allah Teâlâ onların peygamberlik iddialarını tasdik etmek için her birine "Mucizeler" veriyor ve onunla adeta,

"Kulum, peygamberlik iddiasında ve bendendir diye bildirdiklerinde sadıktır" diyor. Hak Teâlâ'nın yalancıları tasdik etmesi aklen mümkün olmadığına göre, peygamberlerin sıdk (doğruluk) sıfatı ile vasıflanmaları vâcib; yalan söylemeleri ise imkânsızdır.

Kuran-ı Kerim'de Allah, peygamberlerini doğruluk vasıflarıyla methetmiştir: "Ey Muhammed! İnsanlara Kuran'daki İbrahim kıssasını anlat. Şüphesiz ki o, özü sözü doğru, sıddîk bir peygamberdi" (Meryem, 19/41);"Kitapta İdris'i de zikret. Çünkü o, çok doğru bir rıebî idi" (Meryem, 19/55); Hiç bir peygambere kavmi; "biz seni daha önce yalancı tanıyorduk" diyememiştir.

Peygamberlerin emânet sıfatı, onların diğer insanlarla münasebetlerinde güvenilir olmaları yanında; asıl vahiy üzerinde emîn olmayı, Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara değiştirmeden, arttırıp-eksiltmeden tebliğ etmesidir. Kuran'da, "O Peygamberler Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar ve O'ndan başka hiç bir kimseden korkmazlardı. Hesap görücü olarak Allah yeter" (el-Ahzâb, 33/39) buyurulur. Bir peygamberin emânete hıyânet etmesi, O'nun kutsal görevi ile bağdaşmaz. "Bir peygamber için emânete hıyânet etmek olur şey değildir" (Âl-i İmrân, 3/161)

Fetânet : Fetânet, peygamberlerin üstün bir akıl ve zekâya, kuvvetli bir hâfıza ve yüksek bir ikna gücüne sahip olmalarıdır. Her peygamberin, şerefli ve yüce olduğu kadar da ağır ve çok mesuliyetli olan peygamberlik görevini eksiksiz ve mükemmel bir şekilde yerine getirebilmesi için, böyle üstün bir zekâya ve yüksek vasıf ve yeteneklere sahip olması gerekir. Aksi halde, gönderildikleri milletlere karşı kuvvetli hüccet (kesin delil) ikame edemez, onları ikna veya ilzam işin gerekli güzel mücadeleyi yapamazlar; kendilerine inananları irşad ederek onları hak ve hidayete sevk edemezler.

O halde peygamberler, en akıllı, en zeki ve en kabiliyetli mümtaz şahsiyetlerdir. Haklarında zayıf akıl ve zayıf hâfıza, delilik ve gaflet gibi noksan sıfatlar asla caiz değildir.

Kuran'da peygamberlerin üstün zekâ ve kabiliyetlerine işaret eden ayetler vardır:

"Kuran vahyedilirken, henüz bitmeden okumaya kalkma. Rabbim ilmimi artır, de" (Tâhâ, 20/114); "Ey Muhammed, Cebrâil sana Kuran'ı okurken, acele ederek onunla birlikte dilini oynatma. Onu bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir" (Kıyâme, 75/16-17). Vahyin gelişi sırasında ezberlemek işin dilini Kuran'la hareket ettirmesi onun fetânet ve zekâsındandır. Yine vahiy tamamlanmadan önce, ayetleri yeniden okumak için

acele etmesi, peygamberin zekâ olgunluğunu gösterir. Çünkü O, böylece, zaten Cenab-ı Hakkın yardımı sayesinde hâfızasına yerleşecek olan vahyi, kendi zekâ gücü ile ezberinde tutmaya çalışmaktadır.

İsmet : İsmet, peygamberlerin gizli ve aşikâr her türlü masiyetten, günahtan ve peygamberlik şerefiyle bağdaşmayacak hareketlerden uzak bulunmalarıdır. Çünkü, eğer peygamberlerin günâh ve suç işlemeleri veya ismet ve nezahete yaraşmayan uygunsuz hareketler yapmâları onlar hakkında caiz olsaydı, biz insanların da onlara uyarak çirkin şeyler yapmamız normal karşılanır ve günah sayılmazdı. Zira peygamberler bizim uymamız gereken güzel örneklerimizdir. Bu bakımdan, peygamberlere uymak ve onlara itaatla emredildik. Halbuki Allah Teâlâ, kullarına günah işlemeyi ve günahkârlara itaatı emretmez ve bu gibileri peygamber olarak seçip göndermez. Bu sebeble, Ehl-i sünnete göre; peygamberler asla büyük günah işlemezler. Sehven (yanılarak) "zelle" cinsinden küçük günah işlemeleri caizdir. Ancak, bunda ısrar etmezler, derhal ikaz edilirler ve bir daha aynı hataya düşmezler.

Peygamberlerden günah sâdır olsaydı, bu onların şâhitlik ehliyetini ortadan kaldırırdı. Kuran'da: "Ey iman edenler! Size bir fâsık haber getirirse, onun doğruluğunu araştırın" (Hucurat, 49/6) buyurulur. Yüce Allah fâsığın şehâdetini kabulde tedbirli olmayı ve duraksamaya emrediyor. Peygamberler iyiliği emir ve kötülükten sakındırmaya çalışırlar. Kendileri itâatı terkedip, günah işleselerdi, şu ayetlerin muhatabı olurlardı:

"İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?" (el-Bakara, 2/44); "Ey insanlar, niçin yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz! Yapamayacağınız şeyi söylemek Allah nezdinde en sevilmeyen bir şeydir" (es-Sâf, 61/2-3)

Ehl-i sünnete göre, peygamberlerin masum oluşu vahiyden sonra sabittir. Kuran-ı Kerim'de bazı peygamber kıssaları anlatılırken, onların günah işlediklerini düşündüren örneklere rastlanır. Hz. Adem'in cennette yasak meyveyi yemesi (el-Bakara, 2/35-37; el-A 'râf. 7/20, 21, 23); Nuh aleyhiselâmın iman etmeyen oğlunu gemiye almak iğin duâ etmesi (Hud, 11/45-47); Hz. İbrahim'in putları kendi kırdığı halde, kavmine kimin kırdığını büyük puttan sormalarını istemesi (Enbiyâ, 21/57, 62, 63); Hz. Lût'un eş cinsel erkeklere kendi toplumunun kızlarını teklif etmesi (Hud, 11/77-79); Hz. Musa'nın bir şahsın ölümüne sebep olması (Kasas, 28/15); Hz. Yunus'un kavmini izinsiz terk etmesi (Enbiyâ, 21 /87-88); Hz. Davud'un davacıyı dinleyip davalıyı dinlemeden davacı lehine hüküm vermesi (Sâd, 38/21-25); Hz.

Muhammed'in kâfirlerin reislerini İslâm'a davet ettiği sırada gelip, soru soran ve bir ama olan Abdullah b. Ümmü Mektûm'a yüzünü buruşturması ve sırtını dönmesi (Abese, 80/1-12) örnek verilebilir. Ancak bu ve benzeri peygamber kıssalarında görülen hallerin bazıları ya peygamberlikten önceye aittir veya bunlarla ilgili nakiller muteber değildir. Bazıları da peygamberlerin şanına yakışacak biçimde açıklanmıştır. Çünkü eğer peygamberlerin günah işlemesi mümkün olsaydı, onların sözüne güvenilmez ve böylece ilâhî huccet gerçekleşmiş olmazdı.

Tebliğ: Peygamberlerin Allah'tan aldıkları buyrukları ve yasakları ümmetlerine eksiksiz iletmeleri demektir. Tebliğin karşıtı olan gizlemek (kitmân) peygamberler hakkında düşünülemez. "Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer yapmazsan Allah'ın elçiliğini tebliğ etmemiş olursun" (el-Maide 5/67) mealindeki ayet, bu sıfattan söz etmektedir.

Allah'a ve âhirete inanan Müminler, O'nun yeryüzündeki temsilcileri hükmünde olan rasûl ve nebîlere itaat ve iman ederler. Allah'ın vahyini tebliğ eden peygamberleri taklit ederek; onların terbiyesiyle edepli ve ahlaklı olurlar. Peygamberler, örnek ahlaklarıyla kendilerine tâbi olan insanları, mukadder kemâle çıkardıkları gibi, öğretileriyle de fıtrî hayat standardını ve dünyaya geliş-gidiş felsefesini en mantıklı bir anlayış ve açıklayışla; akılları ve kalpleri tatmin ederler. Dolayısıyla ilk insanla başlayan nübüvvet hadisesi, insanların hayatlarında, kişilik ve şahsiyetlerinin gelişmesinde, önemli bir etken olmuştur. Bu sıfatlar, peygamberlerin aldıkları vahyi tebliğ etme görevlerini yerine getirmelerini kolaylaştırmış fert ve toplumlar üzerinde özellikle ahlâki açıdan derin etkiler bırakmıştır. Örneğin Hz. Ömer'in Peygamberimizle karşılaştıktan sonra herkesi şaşırtacak derecede şahsiyetinin olgunlaştığını tarihi kaynaklar zikretmektedir.

Bugün insanlığın her alanda kaydettiği ilerlemelerde peygamberlerin katkısı büyüktür. Onlar asırlar geçmesine rağmen hala birer rehber ve örnek olarak insanlığa hizmet etmektedirler ve insanlık var olduğu sürece de bu hizmete devam edeceklerdir.

Kuran'dan önce geçmiş kitaplar içinde, nezih peygamber hayatına dil uzatılmış ve onların da sıradan -günahkar- insanlar gibi âdî suçlar işledikleri yazılmıştır. Biz, bu iftiraları, Kurân'ın onları tezkiye etmesi sebebiyle konu dışı bıraktık. Ve konumuzu işlerken İslam'da var olan -peygamber sıfatları- gerçeği baz aldık

BİBLİYOGRAFYA

- ADASAL, Rasim**,** *Normal ve Anormal Yönleriyle Yeni Medikal Psikoloji*, 3. Baskı, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul-1977

- ADIVAR, Adnan, *Tarih Boyunca İlim ve Din,* 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul - 1969.

- ADLER, Alfred, *İnsanı Tanıma* (Çev. K. Şipal), Say Yayınları, İstanbul- 1992,

- ADLER, Alfred, *Psikolojik Aktivite* (Çev. B.Çorakçı), 2.Baskı, Say Yayınları, İstanbul-1993

- AHATLI, Erdinç**,** *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği,* Değişim Yayınları, İstanbul- 2002.

- ALAATTİN, İbrahim, *Çocuk Ruhu,* Muallim Mektebi Kitapları, İstanbul-1929.

- ALTINTAŞ, *Hayrani, İslam Ahlakı,* Akçağ Yayınları, Ankara-1999

- ARDOĞAN, Recep**,** *Kuran ve İnsan Psikolojisi,*İlk Adım Yayınları, İstanbul-1985.

- ARKUN, Nezahat, *İntiharın Psikodinamikleri ,*İÜEF. Yayınları, İstanbul 1978,

- ARMANER, Neda, **"**Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü"*, AÜİF. Dergisi*, AÜİF. Yayınları, Ankara-1989

- ATEŞ, Bünyamin, *Peygamberler Tarihi,* Yeni Asya Neşriyat, İstanbul-1977.

- ATEŞ, Süleyman**,** *Kuran-ı Kerim Tefsiri*, Milliyet Yayınları, İstanbul -1988,

- ATKINSON, Rita L. - RICHARD, C. - HILGART, Ernest R**.,** *Psikolojiye Giriş* (Çev. K. Atakay ve diğerleri), Sosyal Yayınları, İstanbul -1995.

- AYDIN, Hüseyin, *İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, DİB. Yayınları, Ankara- 1991

- AYDIN, Mehmet S., *Tanrı- Ahlak İlişkisi,* TDV. Yayınları, Ankara-1991

- BAHADIR, Abdülkerim, *Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din,* Yayınlanmış Doktora Tezi, UÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-1999.

- BAHÇECİ, Muhittin, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler,* Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul-1977.

- BAYMUR, Feriha**,** *Genel Psikoloji,* İnkılap Kitabevi, İstanbul -1997.

- BEYZAVİ, Ebu Said Abdullah b. Ömer Nasuriddin el- Kadı, *Envarut Tenzil ve Esraru't Te'vil ,* Matbaatul Amire, İstanbul-1319.

- BUHARİ, Ebu Adullah Muhammed b. İsmail, El Cami'us Sahih, Mtb. Amire, İstanbul -1315

- CARL GUSTAV, Jung**,** *Din ve Psikoloji* (Çev. C. Şişman), İnsan Yayınları, İstanbul-1993.

- CARREL, Alexis, *İnsan Denen Meçhul* (Çev: R. Özden), Yağmur Yayınları, İstanbul – 1973

- CEBECİ, Lütfullah, "Hz. Peygamber'in Örnek Ahlakı Çerçevesinde İslam ve Müslüman İmajı", A.Ü.İ.F. Dergisi, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara-1996

- COLE, Luella / MORGAN, John J. B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi,* (Çev. H. Vassaf), Mili Eğitim Basımevi, İstanbul -1968.

- COŞAR, Mehmet**,** *Hayat ve Mücadele,* Yağmur Yayınları, İstanbul-1976.

- CÜCELOĞLU, Doğan, *İnsan ve Davranışı,* 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul-1991.

- ÇAMDİBİ, Mahmut, *Din Eğitimine Giriş,* MÜİF. Yayınları, İstanbul-1989.

- ÇAPLI, Orhan, *İnsanın İç Dünyası,* Bilgi Yayınevi, Ankara - 1992.

- ÇUBUKÇU, Agah, *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar,* AÜİF. Yayınları, Ankara-1983

- DARYAL, Ali Murat, *İslam'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili,* MÜİF. Yayınları ,İstanbul-1989.

- DURKHEİM, Emile, *İntihar* (Çev. O. Ozankaya), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1992,

- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak, el-Ezdi es Sicistani, *es-Sünen,* Mısır-1952.

- EBU HANİFE, *İmam Azam'ın Beş Eseri* (Çev. M.Öz), MÜİF. Yayınları, İstanbul-1992

- EGEMEN, Bedii Ziya**,** *Din Psikolojisi***,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1952

- EL- CÜRCANİ, Seyyid Şerif, *Et- Ta'rifat,* İstanbul-1318

- EL- ISFAHANİ, Rağıb, *El- Mufredatu Elfaz'ul Kuran*(Thk. S.A. Davudi), Darul Kalem, Beyrut- 1412/1992

- EL- KUŞEYRİ, Ebu'l Kasım Abdülkerim**,** *er- Risale,* Mısır -1966..

- ERDEM, Mustafa, *İlk İnsan (Hz. Adem), Ankara- 1999.*

- ETÖZ, Abdulkadir, *Kuran'da Sosyal Psikoloji*, Basılmamış Doktora Tezi, SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya-1988.

- FAZLURRAHMAN**, "**İslam: Sorunlar ve Fırsatlar" (Çev. A. Çiftçi), İslami Araştırmalar, Tekdav Yayınları, Ankara-1995.

- FAZLURRAHMAN**,** *Ana Konularıyla Kuran* (Çev. A. Açıkgenç), Ankara Okulu, Ankara-1992.

- FAZLURRAHMAN, *Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu* (Çev. S Akdemir), Ankara Okulu, Ankara-1995

- FREEDMAN, J.L. - SEARS, David O. - CARLSMITH, J.M., *Sosyal Psikoloji* (Çev. A. Dönmez), 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara-1993.

- FREUD, Sigmund, *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi* (Çev. E. Öndoğan), 2. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul-1986.

- FREUD, Sigmund**,** *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* (Çev. S. Budak), Öteki Yayınları, Ankara-1994.

- FROMM, Erich, *Çağımızda Kişilik Sorunu,* (Çev. Y. Kalaycıoğlu), Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1993.

- FROMM, Erich, *Kendini Savunana İnsan* (Çev. Y. Salman- Z. Tanrısever), Say Yayınları, İstanbul-1994

- FROMM, Erich, *Sağlıklı Toplum* (Çev. Yurdanur Salman- Zeynep Tanrısever), Payel Yayınları, İstanbul-1990.

- GATES, I. Arthur - Mc. CONNEL TR, J. Arthur - C. Challman, Robert, *Eğitim Psikolojisi* (Çev: N. Z Sarı) , M.E.B. Basımevi, İstanbul -1975.

- GAZALİ, Muhammed b. Muhammed, *Kimya-ı Saadet* (Çev. A. F. Meyan), Bedir Yayınevi, İstanbul-1981.

- GÖLCÜK, Şerafettin - TOPRAK, Süleyman, *KELAM,* Tekin Kitabevi, Konya-2001

- GÖLCÜK, Şerafettin**,** *İslam Akaidi,* Esra Yayınları, Konya-1989

- GUİLLAME, Paul, *Ruh Bilim,* (Çev. R. Şemin), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1945.

- GÜNAY Ünver, "Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu", *AÜİF. Dergisi,* AÜİF. Yayınları, Ankara-1999.

- GÜNAY, Ünver, *Eğitim Psikolojisi Dersleri,* EÜ. Yayınları, Kayseri- 1992

- HAMİDULLAH, Muhammed**,** *İslam* (Çev. S. Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul-1980

- HASAN, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi* (Çev. E.Yiğit- S. Gümüş), Kayıhan Yayınları, İstanbul-1989

- HAZİN**,** Alau'd Din Ali b. Muhammed b. İbrahim el- Bağdadi**,** *Lubabu't-Te'vil (Kitabu Mecmuatü Min et Tefasir İçinde),* İstanbul-1319.

- HÖKELEKLİ, Hayati**,** *Din Psikoloji,* TDV. Yayınları, Ankara- 2003.

- HÖKELEKLİ, Hayati**,** *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi,* Basılmamış Doktora Tezi, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa-1983.

- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime* (Çev. Z. K Ugan), M.E.B Yayınları, İstanbul-1990

- İBN HİŞAM, Ebu Muhammed Abdülmelik**,** *Es-Sire,* (Thk: M.E. Saka - İ. E. Ebyari, Beyrut-1971.

- İBN KAYYİM el- Cevziyye, *Zadül Mead/Rahmet ve Devlet Peygamberi* (Çev. M.Can), Cantaş Yayınları, İstanbul-1989

- İBN KESİR, Ebu'l Fidâ İsmail, *El, Bidaye Ve'n Nihaye/Büyük İslam Tarihi* (Çev. M. Keskin) , Çağrı Yayınları, İstanbul-1994.

- İBN KESİR, Ebul, Fida İsmail, *Tefsiru Kuran'il Azim,* Beyrut-1966.

- İBN SAD, Muhammed, et- Tabakatü'l Kübra, Beyrut-ts.

- İBN TEYMİYYE, *İman Üzerine* (Çev. S.Uçan,) Pınar Yayınları, İstanbul -1985.

- İKBAL, Muhammed**,** *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü* (Çev. S. Huri), Çeltüt Matbaası, İstanbul-1964.

- İZ, Mahir, *Tasavvuf,* Rahle Yayınları,İstanbul-1982.

- JERSİLD, Arthur, T., *Gençlik Psikolojisi* (Çev. İ. N. Özgür), Takaoğlu Matbaası, İstanbul-1978.

- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları*, Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları, Ankara -1972

- KAREN, Horney, *Çağımızın Tedirgin İnsanı* (Çev. A. Yörükan), Tur Yayınları, İstanbul-1990.

- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Peygamberler Tarihi,* Nil Yayınları İstanbul-1997.

- KILIÇ, Recep, *Ayetler ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak*, T.DV. Yayınları, Ankara-1995

- KIRBAŞOĞLU, Hayri**,** *İslam Düşüncesinde Sünnet,* Ankara Okulu, Ankara-1996

- KIRCA, Celal**, "**Kuran-ı Kerim'de Medeniyet", İslami Araştırmalar, Tekdav Yayınları, Ankara-1996.

- KÖKSAL, M. Asım, *Hz. Muhammed ve İslamiyet (İslam Tarihi/Mekke Devri),*Şamil Yayınevi, İstanbul-1981.

- KRAHE, Barbara, *Personality and Social Psychology,* London 1992.

- KRECH, D. - CRUTCHFIELD, Richard S., *Sosyal Psikoloji,* (Çev. E. Güngör), 3. Baskı, Ötüken Yayınları, İstanbul-1980.

- KURTKAN, Amiran, *Din Sosyolojisi,* Filiz Kitabevi, İstanbul-1985.

- KURTUBÎ, Abdullah Muhammed, b. Ahmed el- Ensâri*, el Camiu li Ahkâmi'l Kuran,* Mısır-1387/1967.

- KUTUP, Muhammed**,** *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler* (Çev. Bekir KARLIĞA), İşaret Yayınları,İstanbul-1987.

- KUTUP, Seyid, *Fi Zila'lil- Kuran* (Çev. M. E. Savaş ve diğerleri), Hikmet Yayınları, İstanbul- ts

- MAUCORPS, P., *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi* (Çev S. Evrim), Anıl Yayınları, İstanbul-1958.

- MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *İnsan Felsefesi* , Remzi Kitabevi, İstanbul-1988

- MEVDUDİ, Ebu'l Al'a**,** Tevhimul, Kuran (Çev: M. Han Kayani vd.) İnsan Yayınları, İstanbul-1991.

- MORRİS, Henry, *Yaratılış Modeli* (Çev: Komisyon)*,* M.E.B. Basımevi, Ankara-1985.

- MUNN, Norman L**,** *Psikoloji "İnsan İntibakının Esasları"* (Çev. N. Tendar), 3.Baskı, M.E.B. Basımevi, Ankara 1968.

- MUTAHHARİ, Murtaza, *Vahiy ve Nübüvvet* (Çev. Ü. Çetinkaya), Endişe Yayınları, Ankara-1990

- MÜSLİM, İbn Hacca Eb'ul Huseyn el- Kuşeyri en- Neysaburi, *Es Sahih* (Thk: M. F. Abdülbaki), Mektebetü'l İslamiyye, İstanbul-ts

- NECATİ, M. Osman, *Kuran ve Psikoloji* (Çev. H.Aydın), Fecr Yayınları, Ankara – 1998.

- NUTKU, Mustafa - İSLAMOĞLU, Yusuf**,** İnsan Vücudu, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1979.

- OKUMUŞ, Ejder**,** *Toplumsal Değişme ve Din,* İnsan Yayınları, İstanbul-2003.

- ÖZDENÖREN, Rasim, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, 3, Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul-1986

- ÖZGÜ, Halis -Sabiha, *Nasıl Mutlu Olabiliriz,* Özgü Yayınları, İstanbul- ts

- ÖZTABAĞ, Lütfi, *Psikolojide İlk Adım,* Remzi Kitabevi, İstanbul-1970.

- PARET, Rudi, *Kuran Üzerine Makaleler* (Çev: Ö. Özsoy), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara-1995.

- PAZARLI, Osman, *Din Psikolojisi,* Remzi Kitabevi, İstanbul-1982.

- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi,* , Sönmez Matbaa ve Yayıncılık, Samsun 1993,

- SÂBÛNÎ, Muhammed b. Ali, *Kuran'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler* (Çev. Suat Cebeci- Bilal Delice), Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul-ts

- SÂBÛNÎ,, Muhammed, b. Ali, *Safuetü't Tefasir,* Ensar Neşriyat, İstanbul-ts.

- SERT, Emin Hüseyin, *Kuran'da İnsan Tipleri,* , Bilge Yayınları, İstanbul 2004,

- SETEVENS, Anthony, *JUNG* (Çev: A. Yörükan),Tur Yayınları, İstanbul-1999.

- SORENSON, Herbert**,** *Eğitim Psikolojisi* (Çev. Gültekin Yazgan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975,

- SURUÇ, Salih, *Kainatın Efendisi Hz. Peygamberin Hayatı*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul-1983

- ŞAHİN, Abdülfettah, *İnancın Gölgesinde,*Nil Yayınları, İzmir-1994

- ŞEMSEDDİN Nuri, *En Güzel Kıssa ve Gerçekleşen Rüya,*Nil Yayınları İzmir-1992.

- ŞENTÜRK, Habil, *Psikoloji Açısından Hz. Peygamberin İbadet Hayatı,* Bahar Yayınları, İstanbul-ts

- TABERİ, Muhammed, b. Cerir**,** *Camiul Beyan an Te'vilil Kuran,* Mısır-1908.

- TABERİ, Muhammed, b. Cerir**,** *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*(Çev. Z. K. Ugan), M.E.B. Yayınları, İstanbul-1991

- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet**,** *Din Sosyolojisi,* A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara-1983.

- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed, *el-Cami us Sahih,* Beyrut-ts

- TOGAN, Ahmet Zeki Velidi, *Tarihte Usul,* Enderun Yayınları, İstanbul-1981

- ÜNAL, İsmail Hakkı**,** "Fazlurrahman'ın Sünnet Anlayışı ve Yaşayan Sünnet Kavramı Üzerine"*,* İslami Araştırmalar, Tekdav Yayınları, Ankara-1990.

- WACH, J, *Din Sosyolojisi* (Çev. Ü. Günay), EÜ. Yayınları , Kayseri 1990

- www.hakimiyet.com , Abdülkadir Etöz, "Ramazan'ın Kerameti", 21.10.2005.

- YANBASTI, Gülgün, *Kişilik Kuramları,* Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir-1990.

- YAVUZ, Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk ÜİF. Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum-1982

- YAVUZ**,** Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk ÜİF. Dergisi,* Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum- 1988

- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi,* DİB. Yayınları, Ankara-1987.

- YAVUZ, Kerim, *Psikanalizde İlk Dini Gelişmelerin Değeri*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum-1987

- YAVUZ, Salih Sabri, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet,* İnsan Yayınları, İstanbul-1991.

- ZAİM, Sabahattin, "Peygamberimizin İktisadi Hayatla İlgili Tebliğlerinden Örnekler", Diyanet Aylık Dergisi, TDV. Yayınları, Ankara-1989.